

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

4. „Mátyásnak váltig kelle...”

„A szélességet az ég derekán keresztül
„méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

Mi újság a tanyán? – fogad a kérdéssel, mintegy köszönés helyett, Zazóka, a Bobóból Zazóvá korosodott-komolyodott unokám, amikor belépek az ajtajukon. És néz rám nagy szemekkel. Mit mondhatnék? Óbuda éppenséggel nem Budapest közepe, de hogy egy Péterhegyi úti lakos *letanyázza* a lakhelyemet, az némiképpen meglep. *Mit szeretnél, mi legyen?* – próbálom elütni keresztkérdéssel a zavaromat, no meg időt is nyerni a helyes válasz felé induláshoz; hátha elárulja magát a kérdező. *Azt állítod, hogy megette a farkas az aranyszörű bárányt?* – vonja össze szigorúan a szemöldökét a kicsike ember. *Ha azt állítom, hát azt állítom* – emberelem meg magamat, lesz, ami lesz alapon. *Hazudol* – morran rám szigorúan az unokám –, *akkor a többit is megette volna*. Végre leesik a tantusz, a gyermek szerepet játszik velem. Lázasan kutatok gyermekkori emlékeim között, és hirtelen fölmerül a Mátyás-mese az igazmondó juhászról és az aranyszörű bárányról. *Aztán ki az, aki ezt kérdezi, és ki állítja rólam azt, hogy, hogy hazudok?* – csapok vissza kérdéssel és tettetett megbántódással. Zazóka megvakarja a feje búbját, ami minden emberi – és néhány emberszabású – lélynél ugyanazt jelenti: zavartan tőpreng, hogy mit válaszoljon. *Hát a kalap* – nyögi ki végül. *Kalap? Miféle kalap?* – próbálom meg sarokba szorítani. *Hát az a kalap* – magyarázza kézzel-lábbal az unokám –, *az a kalap, aki a Mátyás király*. *Na de ki az a Mátyás király?* – megyek bele a játékba, immár megkönnyebbülve, hogy kikerültem a megszégyenülés árnyékából. *Én vagyok a Mátyás király* – mutat magára a gyerek természetesen nemes mozdulattal –, *a Zizi meg a burkus király fekete hajú lánya*. Zizi a kishúga, akinek történetesen szőke haja van. De, természetesen, ez éppen úgy nem zavarja az igazmondásban Zazókát, mint ahogy az sem, hogy ő Szabó Zalán Árpád, nem pedig Mátyás, a híres magyar király. Valahogy csak-csak kikeveredem a történetből úgy, hogy még azt sem kell bevallanom az unokámból kicombosodott Mátyás királynak, hogy egy, a burkus király fekete hajú lányával eltöltött éjszakáért áldoztam fel az aranyszörű csodalényt.

Hazaérve elolvasom a mesét, és nem győzök meglepődni! Mátyás király úgy él a nép emlékezetében – a népi emlékezetben –, melynek alakulásában nem csekély része volt a számtalan, letűnő korokat túlélő mondának és legendás történetnek, mint az igazság letéteményese. Meghalt Mátyás király, oda az igazság, tartja a szólásmondás. Ha ezt értelmezni akarjuk, csakis úgy fordíthatjuk le magunknak, hogy Mátyás király egytermészetű volt az igazsággal, azaz maga volt az igazság. Ebben a mesében azonban az igazság mint diszciplína *kihelyeződik* Mátyás királyból az igazmondó juhászba. Végső soron nem más ez, mint a szokásos Mátyás királyi szerepjátékok egyike. Valójában az igazmondó juhász alakjában Mátyás király magát többszörözi meg, csak éppen nem álruhában jelenik meg a mesében, hanem alakváltozással. *Én megmutatom, hogy mégis hazudik*, mondja Mátyás királynak a történet szerint a burkus király, *megcsalom úgy, hogy muszáj neki hazudnia*. S való, a király is ember, juhász képében pedig még inkább gyarló, így aztán ha egy álruhás burkus királynak még igen, de nem képes ellenállni a fekete szépség csábításának – és ez gyerekmesékben szokatlan fordulat –, fölkinálkozásának. Meg, természetesen, egy palack borocska is benne van a kelléktárban, ami a „félrelépésre” akár kellő magyarázattal is szolgálhat. De a baj megtörténik. Itt lép működésbe Mátyás király eszköztárának második legfontosabb eleme, a fufang. Amikor a juhász-Mátyás király belátja, kalapjával, valójában önmagával folytatott párbeszéde után, hogy hazudozással nem megy semmire, cselhez folyamodik:

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXX. évfolyam 4. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers), **Balázs Géza** (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műbírálat), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongyi@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája borítóbelsők

Téka

Heltai Gáspár: Mátyás királynak nagy dicséreti . . 3

Berecz Ágnes Gabriella: Felség, bocsáss meg!
([Valamelyest] igaz történetek Mátyás királyról Galeotto Marzio írásai nyomán) . . 12

Móser Zoltán: Holló, gyűrü száll tova 20

Szentmártoni Szabó Géza: A Szent Korona
és Mátyás király 26

Fenyvesi Félix Lajos: A reneszánsz ember . . . 32

Kriza Ildikó: Hová tűnt a fekete sereg? 37

Prokopp Mária: Személyesen irányította,
jelölte meg...
(Mátyás király és a művészet) 41

Suhai Pál: A magyar álom
(Hunyadi Mátyás és kora) 49

Tárlat

Képek Suhai Pál írásához színes melléklet

Hangszóló

Kovács Gábor: Elsősorban matematika volt
(Hunyadi Mátyás korának valódi zenéjéről) 57

Berek

Buzás Gergely: A visegrádi palota és kertje . . 61

Krizsai Mónika: „Lux Pannoniae”
– Vitéz Jánosról 68

Szentmártoni Szabó Géza: A Mátyás-kultusz
kezdetei a XVI. században 72

Szörényi László: A 18. századi magyarországi
jezsuiták Mátyás királyról alkotott képe . . . 84

Mesék, mondák, tréfák
(Varga Imre gyűjtéséből) 93

Hetedhét

Mátyás király fia
(Varga Imre fordítása) 105

Käfer István: A budai király igazsága 106

Bogdan Adamczyk: Szent Kázmér herceg . . 112

Kocsis István: A kikölkent idő
helyreállítása 115

Miért

Toót-Holló Tamás: Szép Ilonka
 a Forrás Könyvében 124
 Csörsz István: Mátyás felfedezi Amerikát . . . 126

Charta XXI

Miskolczi Ambrus: A magyar-román
 közös történelem áldozatai,
 avagy a szabadság ára 130

E számunk szerzői 136

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 124.

Berki Ádám-József: Délibábok a jégghajón
 (Versek)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XX. évfolyam 4. szám

**„Mátyásnak
 váltig kelle...”**

Tobias Stimmer
 XVI. századi fametszete

A Cédrus Művészeti Alapítvány augusztusi határidővel két pályázatot is meghírdetett:

– **Irodalmi-képzőművészeti pályázat P. Howard szellemének elidézésére: „Na Mi Újság Rejtő Úr?”** Határmegye: augusztus 1.

Részletek:

<http://www.naputononline.hu/2018/05/02/rejto-jeno-palyazat-irodalom-kepzuomuveszet/>

– **Latzkó Andor német nyelvű prózáinak magyarra fordítása.** Augusztus 31-dikéig adhatók be a műfordítások.

Bővebben:

<http://www.naputononline.hu/2018/05/29/latzko-andor-palyazat-muforditas/>

Hunyadi Mátyás születésének 575., királyválasztásának 560. évfordulóját ünnepeljük ebben az esztendőben. Összeállításunk az emlékévé tiszteletére készült. (A szerkesztőség)

Heltai Gáspár

Mátyás királynak nagy dicsíreti*

Az Mátyás király szép termetű férfiú vala, sem igen kicsin, sem igen nagy. A közép termettséget valamennyére meghaladta vala; szép és nemes tekintetű, mutatván akaratos bátor szívet. Veres orcájú vala, szép sárga hajú. Szépen ékesítik vala orcáját mind szöméldeki, melyek szélesek valának, és gyors feketére hajlandó szömei, és az ő mindenképpen illő orra; szabad és egyenes tekintetű vala, és orozsláni módra az eltekintésbe semmit nem pillant vala a szömével. Az eltekintésben kegyességet mutat vala, akire kedig fél szömmel néz vala, az nyilván nagy haragnak jele lőn. Majd hosszú vala a nyaka és az álla, és majd széles vala a szája. Szép illendő feje vala, sem felette igen nagy, sem igen kicsin. Az homloka majd széles vala. Szépen illenek vala egybe minden tagjai. Szép gömbelég karjai valának, és hosszú kezei. Széles vala mind háta, mind mellye. Szép lábai valának, az lovon való járásra alkalmasok. És mindenképpen szép teste vala, fejr veres színű, mint a Nagy Sándor felől írának. Gyermekségétől fogva igen gyors vala, és erős mellyű, nagy és bátor szívű, nagy dicsíret és tisztességkívánú. Igen munkatehetű vala, és nem hamar fárad vala meg. Igen szenvedhet vala az ő teste mind hideget, mind hevet, mind ehséget, és mindenféle munkát. Az hadakozás könnyű dolog vala nála. Semmi nehezebb dolga nem lőn, mint otthon hivolkodni. Gyönyörűséges lakásokat igen szereti vala. Kedveli vala a szép asszonyi állati szömélyeket, de más embernek feleségét soha nem bántott. Gyakorta mulatott barátival, és ivott az lakásban vélek. Kész vala mindjárt az ígéretekre. És hertelen haragú vala. Szabad elméje vala; mindenkor nagy dolgokra ügyeközik vala. Nem vala kegyetlen, sem embertelen, mint a fene pogánok, hanem a rómaiaknak természetek után minden cselekedetiben vágyódik vala. Hogy egyynyíhányat baráti közül megnyomorított, nagy okokért kellett azt megművelni, noha nem dicsíretes vala ez őbenne. Első vétékre senkit nem büntötött az ő baráti közül, de ha másodúttal vétkezett, keményen megbüntötte annak utána. Nemigen jeles szerencséje is vala barátihoz, mert sokat alávaló rendből felemelt, kik annak utána ellene ügyeköztenek praktikalni. De némelyeket is pórságból vötte ki, és a porból vette fel, kik igen jeles emberek löttének annak utána. Egyébképpen minden dolgaiban igen jó szerencsés vala. Az csehek ellen való hadban egyszer minden költsége elfogyott vala, és az hadakozók minden nap kérik vala az ő zsoldokat. Akkoron egy napról a másikra halasztja vala őket: ma s holnap hoznak etc. Mikoron szinte az utolsó napot tötte volna nekik, azon éjjel kockát kezdé hánni az urakkal, és azonegy éjjel tízezer arany forintot nyere tőlek, és azokat osztá

* A szövegforrás: *Háló. Válogatás Heltai Gáspár műveiből*, sajtó alá rendezte és a szöveget gondozta Kószeghy Péter, Bp., 1979, 374–392.

annak utána az hadakozók közükbe. Nem gyakorta vétség esett az ő dolgaiba, amihez kezdett. Ez is igen felmagasztalá az ő felséges mivoltát, hogy nem vala embertelen, hanem igen nyájas és emberséges, és örömet hallgatja vala az embereket, és minden embert jó válasszal elbocsátja vala tőle. Igen kegyelmes és szelíd erkölcsű vala mindaddig, méglen Beatrix királyné asszon hozzá jöve. Mert annak utána az megmáslá az ő kegyes természetit. Az írási tudományokhoz felette igen nagy kedve vala. Megkeresteté minden országokban az jeles és tudós férfiakat, és drága költségekkel elhozatá azokat Magyarországba. Külemb-külembféle mesterembereket is behozata az országba. Ezt hallottam Brodarics István püspektől, kinél vala az egész épületnek jedzésének a képe is: A Duna mellett Budán alól nagy mély, széles, hosszú, és igen temérdek fundamentomokat vettete fel és megrakatá azokat valamenyére a föld felett, és nem mondá senkinek, mit akarna oda csináltatni. De készen immár mind meggondolta, és megjedzette vala nagy papirosra az fondálókkal, minémű lönne az az épület. Úgy jedzették vala, hogy az épületnek két piaca lönne. Az egyik a felső Bécs felől igen hosszú, a másik félannyi. A felső piacon úgy rendelte vala, hogy háromfelől mindenik oldalon boltos kamorák lönnének egymás felett hét renddel, napnyugatra Buda felé és a Duna felé volnának mind a kamoráknak az ablaki. Úgy jedzette vala kedig, hogy ott kerengő volna köröskörnyül, és ez kerengőkbe mennének a széles grádicsok fel a földről egyikről a másikra, és hogy a kerengők a kamorák előtt oly szélesek volnának, hogy a deákok mind belé férnének, és ott hallgathatnának leckét. Ahhoz kedig a piacot egybe akará szorítani. És hét részre akarta azt egy-egy által kőfallal; és mindenik szakasztásnak az ő piacára közepben egy-egy faragott oszlopot akarta állatni, és az oszlopnak az oldalában akarta az lektoroknak székeit helyheztetni, holott a doktorokat el akarta rendelni mindvégig minden oszlop mellett a leckéknek olvasására, hogy az egyik oszlop mellett az egyik grammát olvasott, a másik oszlopnál a másik dialektikát, a harmadik mellett az harmadik lektor a retorikát, a negyedik doktor arithmetikát, az ötödik mellett az ötödik lektor a muzsikát, az hatodik mellett az hatodik doktor geometriát, az hetedik lektor az astronomiát. És mindenik oszlopra feljül egy kristályos lámpást akara csináltatni, és minden estve az lámpásokat akarta meggyújtani, hogy éjjel is olvashatnának a lektorok leckéket, és a deákok tanolhatnának szinte mint nappal az hét lámpásoknak világosságától. És úgy akarta az épületet rendelni, hogy mindenik piacról bolt alatt általmehetnének a kamorák között a kamoraszékekbe az Dunára. Ahol által akarta rekeszteni az hosszú piacat a küsebbik piactól, abban az oldalban akarta a doktoroknak és a lektoroknak házait csináltatni minden szükséges szobákkal és kamorákkal, hogy az ablakok azoknak házainak lönnének napkeletre a küsebbik piacára, napnyugatra az hosszú piacra az oszlopok felé, éjszakára a Dunára, délre kedig Budára. Annak utána úgy akará a küsebbik piacát épüteni, hogy az éjszaki oldalban szép boltok, szép szobák, és szép kamorák lönnének, hogy az elsőkben az orvos doktorok lanknának, az másokban az patikárosok és az borbélyok, az harmadikban volnának az betegek külemb-külembféle szobákban, boltokban és kamorákban. A másik oldalon lönnének szép pincék, szobák, boltok és kamorák, kikben lanknék az oekonomus, a családos ember, és minden ő családjai, hogy az mindenféle bort és sereket, kenyeret színetlen árolna nagy bővséggel. Az naptámadati oldalában jedzette

vala az egyik nagy kaput kezépbén; az felső részre délre Buda felé jedzette vala a műveseknek házait, holott mindenféle művesek árólnának, de nem hogy ott lanknának. De az alsó részére a Duna felé jedzette vala a kapu felött szép szobákat, boltokat, és kamorákat, hol az egész akadémiának, avagy fő ország-nak oskolájának prépostja lanknék, aki mind a több deákoknak, lektoroknak, mestereknek és doktoroknak rektorok és vezérlője volna. És úgy rendelte vala, hogy éjszakra a kapu alól a Duna felől mind az egész szeren alól egymás mellett mind konyhák volnának, és a felett mindenféle szükségekre való házok: mert azt tekélette vala ómagába, hogy úgy rendelné minden szükségeket, a schola mellé mind ételből, mind italból, mind az egyéb embereknek szükségére valókból, hogy az negyvenezer tanoló deákokból egy sem jőne be egész esztendeig az városba semmi szükségéért, hanem mindenek ott bőven volnának a schola mellett: ennek alkalmatosságára kedig jedzette vala, hogy az első küsebbik udvarba két oszlop állana, és az oszlopból csatornás kút folyna ki, és mindenik oszlopon feljül egy-egy nagy kristályos lámpás volna, mely éjten-éjtszaka világoskodnék. Úgy is jedzette vala, hogy az hosszú piacon is azon csatornás kút felforrana, és kiötlénédnék három helyen az Duna vízzel. Úgy is intézte vala a dolgot, hogy negyvenezer deák lanknék színetlen e scholában, és arra ügyeközik vala, hogy oly disciplinát szörzene a scholában, hogy ne volna az egész scholában mind ennyi deák közett is vagy egy dákos is és hogy ennyi deáknak mind elég ételek és italok volna az schola konyháiból, és az oekonomusnak pincéiből. Erre kedig a Duna mellé mézszáros céhet akar vala szörzeni egy kenyérsütő utcájával egyetembe, és abban egy nagy vásárt, melyet meg akar ajándékozni nagy szabadságokkal, hogy minden nap elég volna a negyvenezer deáknak. És a prépost avagy rektorsághoz, és az oekonomussághoz jeles és nagy jószágot akar vala szakasztani, és sok ezer forint ára jövedelmet, hogy mind e széles világon nem lönne jobb, szebb, és bővebb schola annál. Ezt is megjedzette vala, hogy az jeles épületet, melyre szándékozott vala régen-ten Zsigmond király és császár, hogy azt is véghez akarná vinni. Tudniaillik, hogy Buda várából hidat ki akarna hozni faragott kövekből, és azt által akarná vinni a schola felett nagy szélesen a Dunán, és az híd végén a Dunaparton Pesten felött igen erős várat akarna rakni temérdek kőfalokkal, nagy töltéssel, hogy boltokon általmehetnének a nagy töltésen mind a párkányba, mind a nagy szegelletes bástyákban, melyek mind ki a széles és mély árokra szolgálnának. Mind olyan jeles és nagy dolgokat meggondolt és elvégzett vala az ő fejébe, melyeket meg is jedzettek, és megíratott vala nagy szépen az fondálókkkal. Nagy elméje vala az embernek, és véghetetlen tanácsa. Ha száz esztendeig kellett volna élni, csak az egy jedzett épületre nem volt volna elég: mégis a fundamentomát megásatá, és megrakatá, és meglátszanak ott a mai napon is, noha nem tudja minden ember, micsoda, és mit akart avval indítani.

Ez mellett az isteni szolgálatra igen hajol vala színetlen, nagy szorgalmatossággal. És erre nem tud vala semmit kíméleni. Mikoron egyszer Szegeden az gyűlésben vala, és Szent Demeter napján bement volna a nagy misére, és látta volna, hogy nemigen jeles kazula avagy misemondó ruha volna a plebánoson, a nagy misén mindjárt offerendára méne; és mikoron megkörülte volna Szent Demeternek oltárát, mindjárt levoná az ő felső ruháját, és az oltárra offerálá azt, hogy Szent Demeternek kazulát csinálnának belőle. Becsülik vala kedig

azt a ruhát hatvanezer forintra. Ebből tetszik, mely ájítatos szüve volt. Esmet, mennyi költséggel megépíttette Budán a király kápolnáját? Mennyi költséggel szörzette a sok nagy szavú papokat belő? Mennyi nagy költséggel építtötte a libráriát? Mennyi sok pénzzel szörzette a nagy sok iratot hártvás könyvet belő, mind göröget, mind deákat? Mennyi sok és számtalan nagy pénzzel megépíttette a sok egyházakat, oltárokat, apáturságokat és kalastromokat etc.

Ennek felette igen bátor szüve is vala. Mert nagy dolgokat mer vala kísérteni, mint odaelő Szabács várának megvitatásáról megmondottuk. Mert egyedől ült egy inással egy csolnokban, és csak révésszel, és úgy járta éjjel Szabácsnak az oldalát, és ő maga meglátta és megkémliötte, hol és miképpen kellene Szabácsot vítatni és ostromlani. Bécszet hogy vítatta, őmaga vött vaját és kosár tikmonyát a hátára, és úgy árolta ezeket a bécsi vásáron üdegen rossz ruházatokban, és úgy hallotta ott benn Bécsben, mit szólnak az emberek, és mire ügyeköznek, és mindenképpen meglátta az hadakozóknak az ő tartásokat, és minémű renddel örüznének.

Egyszer midön török császárral szömbe szállott volna táborban, török ruhában öltezek másodmagával, és megelgyedék azokkal, kik élést visznek vala a török táborba. És midön bement volna a török táborba, napestig ott árpát árol vala, nemigen messze a császár sátorához. És mikoron a császárnak felviszik vala az ebédet, mind megszámlálá a tál étkeket. És mikoron visszajött volna az ő táborába, másodnapon levelet írta a török császárnak, mondván: „Agebül őrsesz táborodban, mert tegnap mind ott ültem sátorod előtt, és árpát ároltam, és mind megkémlettem táborodat. Hogy kedig ne kételkedjél ebben, ennyi számú tál étkeket vittenek tenéked fel ebédre.” Hogy ezt török császár levélből megértötte volna, igen megjiede, és másodnapon virradóra kioroszkodék táborából, és elméne Mátyás király előtt.

Igen okossággal vigyázó ember is vala Mátyás király. És mikoron valakit vádolnak vala előtte, avagy hogy a kémek valami hírt hoznak vala néki, nem mindenkor hiszi vala beszédeket. Hanem paraszt slejt ruhába öltözvén, őmaga másodmagával kioroszkodik vala udvarából, és mindeneket őmaga akara szömeével meglátni. Budán a kapások közé állott, és úgy akarta meghallani, mit szól a község felőle, és minémű ítéltet teszen az ő királyi birodalma felől.

Erdélbe bemenvén, Hunyadon elorozkodék a seregtől és Kolozsvárra bemenvén, mind alá-fel kerengett az városban. Azután a mészárszékbe ment, és ott ülvén, úgy lógotta a mészárszéken lábait. Egy bíró lakott ott ellenébe a mészárszéknek, ki a jobbágyokkal nagy sok tűzre való fát hozatott volt, és a kolosvári szegény néppel azt felvágatta volt. Annak utána a poroszlókkal mind a fa mellé kergette a szegény népeket a piacról, hogy a fát behordanák a bírónak az udvarba, és asztogba raknák. Úgy találá az egyik poroszló Mátyás királyra is, és monda néki:

– Jere te sima orró, hordj fát.

Mondja Mátyás király:

– Hány pénzt adsz?

És monda a poroszló:

– Ebet adok – és jót rándíta egyet a válla közett a bottal, és úgy hajtá ötet a ház elejbe az vágott fa mellé. Hogy oda juta a király, tehát a bíró fekszik a könyeklén.

Monda Mátyás király:

– Mit adsz, hogy besegítsem a fát vinni?

Monda a bíró:

– Co el kurvafi! Hordjad mert ezennel úgy kékül meg a hátod.

És szegény Mátyásnak váltig kelle hordani. A behordásba kedig három hasábfára megírta volt Mátyás király az ő nevét veres krétával. Azonban elorozkodék onnét, és Gyaluba ment fel a sereg közübe. Harmadnapra alá jó Kolosvárra. Mikoron egynyíhány nap mulatott volna, szömbe hívatá e kolosvári bírót és a tanácsat. Hogy szömbe volnának, megkérdé a bírót, mint volna az váras? Épülne-é avagy nem? Volna-é a szegénységnek valaki nyomorítására, avagy nem? Felele a bíró:

– Felsőges urunk, a te felséged oltalma alatt jó békességben vagyunk: nincsen a szegénységnek semmi nyomorúsága.

Mond a király szolgálóinak:

– Menjenek a drabantok el, és hányják meg a bíró udvarában az új asztag fát, a fa között ott megtaláltok három hasáb fát, melyeken az én nevem vagyton megírván veres krétával, hozzátok azokat ide. És fogjátok meg a bíró porosz-láit, és hozzátok azokat is ide.

És a drabantok mind odafutának, és megkezdek hányni az új asztag fát, és nem sok üdő múlva kettőt megtalálának az fákban. És a király monda a bírónak:

– Hol vetted ezt a fát? Mondd meg.

És a bíró megrémülvén, döderegve monda:

– Az jobbágyakkal hozattam.

Monda a király:

– Kicsoda vágta fel?

Mikoron a bíró hallgatna, megreasztá a király:

– Mondd meg.

És monda a bíró:

– Az várasbeli szegény nép vágta fel.

Monda a király:

– Kicsoda vitte az udvarodban?

És fordulván az egyik poroszlóra, és monda néki:

– Lator! Nézzed az orromat, ha sima? Lator! Most is tüzel a hátam a te ütése miatt.

És monda az uraknak:

– Lássatok nagy kegyetlenséget.

És megbeszélé nékik az egész históriát. Annak utána monda a bírónak:

– Te hamis bíró: agebnek és kurvafiának mondál, és meg akarád kéküteni hátamat, hogy füzetést kívánok vala a fahordásért. Ezeket a fákat hátamon kellett behordanom. Ihol kezem írása rajta vagyton: meg nem tagadhatod. Mi nem jobbágyul adtanak a szent királyok a szegény népet, és a falukat az várasokhoz, hogy a bírák és tanácsok rabul bírják azokat: nem tü jobbágyitok, hanem mindnyájan én jobbágyim vattok, mint szinte amazok szegények. De miérthogy ők együgyűek szegények, az ő gondjaviseléseknek terhejét raktuk türeátok, és hogy az várasoknak építésére segítségül legyenek. Még a nemeseknek is nem adtuk a szegény népet jobbágyul avagy rabul, hanem csak a földet adtuk nékik

az ő vitézségekért, hogy majorkodjanak rajta, és a szegénység is majorkodjék rajta. És miérthogy a szegények élnek az ő földeket, hogy azért adót adjanak nékik a király adója mellett, és bizonyos napokon is szolgáljanak nékik: és ezért viszontag tartoznak a nemesek véle, hogy gondjokat viseljék, és megoltalmazzák őket. – Annak utána úgy fordítá Mátyás király a beszédet a kolosvári bíróra, és monda néki:

– Te hamis és kegyetlen bíró, miérthogy ezt a törvéntelenséget művelted, és ekképpen szömemnek láttára hamisan megraboltattad, ezért akasztófa volna helyed: de hazámon nem művelem ezt a szömérmet, hanem harmadnapra fejedet elüssék. Te kedig lator poroszló, törvéntelenségnek hóhéra, miérthogy a szegénységet így kínzottad, és ennékem megütötted minden ok nélkül a hátamat, és ebbel kínáltál engemet, harmadnapra elvágják a te jobb kezedet, mellyel megütöttél engemet és a szegényeket, és annak utána egy nagy gyevedert kössenek nyakadra, és avval egyetembe az akasztófára felakasszanak.

És a másik poroszlónak monda:

– Te szegénykergető lator, tégedet harmadnapra a prengér alá vigyenek, és három pálcával jól megcsöpeljék a hátodat, annak utána a városból kiverjenek, és országomból kimenj, mert ha megtaláltatol országomba, akasztófa lészen helyed.

És ezek mind így lőnek.

Annak utána Szebenbe is úgy orozkodott be, és a fekete apácák mellett ment be egy szegény özvegy asszonnak házába. És a képét ott hagyván, mind bejárta az egész várost, és mindeneket meglátott és megértött. Mert sok nyelveket tud vala Mátyás király. Csak törökül és görögül nem tudott: a több Európabéli nyelveket majd mind megtudta. És mikoron harmadnapig ott lakott volna az szegény özvegnél, egy péntek napon borért küldötte a szegény asszont. Addig még az asszon borért méne, feladá egy kis csuporból az olajos káposztát a tűznél, és mind megövé azt. És egy arany forintot tón a csupornak a fenekére, és elszekék onnét, méglen a szegény asszony megjöve a borral. Azt mondotta, hogy soha élteben jobb ízű ételt nem ött az olajos káposztánál az özvegy asszonnál, és az szalonnás káposztánál, melyet ött vala az Domine Valentinénél estve, mikoron Moldovából kiszaladott az havason által. De Szebenbe is annak utána fejét vétette az polgármesternek.

Annak felette igen eszes és bölcs ember vala Mátyás király. Mikoron beszél vala, nem egymás hátára hányá vala a beszédeket, hanem halkkal beszéle, szép renddel egymás után, és minden beszéde nyomos vala. Egyébképpen baráti közett igen szép vigasságos beszédű és csúfondáros vala. Barátival oly nyájos vala, hogy őket vacsorára híván, gyakorta őmaga beméne a konyhába, és megsegít nékik készíteni az vacsorát. Nem csak kedig az övéivel teszen jót, hanem az üdegenekkel is. Az jó szerencsébe nem hívé el magát, hanem térden állván, úgy ada hálát az Istennek. Bőkezű vala az isteni szolgálatra. Mikoron valami súlyos dologban vala, nem bánkódik vala, hanem vigasságot mutat vala. Mikoron előmente vala az ő dolgainak, mindennel jót teszen vala. Nem haragszik vala azokra, kik reá feddnek vala. Igen megneveti vala a kérkedőket. Barátihoz igen kegyes vala, az ő ellenségihöz kedig igen röttenetes. Mikoron az hadba volt Mátyás király, erősen vigyázott. Nem hatta az vigyázást csak az örüzőkre és az istrázsokra, hanem őmaga forgolódott, ment és jött. Őmaga akart

mindent látni és tudni. És mikoron várat vagy várust kell vala vítatni, őmaga megnézte előszer, annak utána elejbe adta az hadnagyoknak mind az vítésnek minden módját. Ha meg kellett ütközni valami ellenséggel, nagy pénzzel szörzött ő jeles kémekeket, és mind megtudta előszer, mint vagyon az ellenségnek tábora, serege, és minden készületi, mire ügyeközik, mit végez tanácsába, mint akarja az viadalt kezdeni. Ahhoz képest, és ugyan az ellen nagy bölcseséggel rendelte minden népét, és mind az hadnagyoknak megparancsolta, ki hol álljon, mit műveljen. Egynyíhányszor úgy indította seregét, és olyan hamarsággal ment az ellenségre, hogy az ellenség ingyen sem tudta vélni, és nagy bátorságban volt, és ott nyomta meg az ellenséget. Egynyíhányszor rút és pokol üdőben, mikoron az ellenség ingyen sem tudna félni, úgy ütötte meg az ellenségnek táborát. És olyan csoda módon tudta ő megkörülni az ellenséget, hogy minden ember elcsodálkozott rajta. Felette igen bátor szúve vala az hadakozásra, amellet igen bölcs, de igen álnak is. Egy fordulásban olyan fortélyt talált az ellenség ellen, hogy az hősek mindnyájan elamétkodtak rajta. Ahova megyen vala, úgy megyen vala, mintha röpülne. Kocsis postán egynyíhány száz mérföldig elment, csak kevés napig. Igen vigyázhat vala, és igen nagy munkát tehet vala.

Az hadban szépen tud cselöködni az hősekkel. Noha beszédes vala, és csúfságot indít vala az hősek között, azért úgy viseli magát ez mellett, hogy úgy félnek vala tőle, mint egy kegyetlen oroszántól. Az viadalban bátor szúvel megyen vala néki, és vitézül vív vala. Az diadalom után kedig kegyes is vala, és tud vala könyörölni a könyörgőken. Őmaga kedig teszen vala választ minden könyörgének, és nem halasztja vala senkinek dolgát vagy a kancelláriosokra, vagy imerre, vagy amarra. Nem vala hertelen haragó, de az hitetlennek ellen, és kik arcól ellene támadnak vala, és kik árulást szöreznek vala ellene, igen kegyetlen vala.

Mely igen bölcs lött legyen kedig Mátyás király az hadaknak viselésében és a seregeknek elrendelésében, azt megmutatá egy nap előttünk, mikoron megvötte volna Németújhelyt. Mert ott Újhelyből kihozá egynyíhány nap múlva a feleségét, az Beatrix királyné asszonyt, és a széles mezőre hozá az váras elejbe. Annak utána oda hozá minden népét, és ott megmutatá az ő seregrendelésnek minden nagy mesterségét a királyné asszony és az ő egyéb baráti előtt, és a sok fejedelmeknek jeles követi előtt, kik akkoron nála valának: és mindnyájan elamétkodának rajta. Valamit olvastam a régi tudós mestereknél, kik írának az hadakozásról és a seregeknek elrendeléséről mindenféle viadalra, látván Mátyás királynak jeles rendelésit (mert az Beatrix királyné asszony mellett állott vala), mind eszembe juta, és úgy tetszik vala, mintha mind ott jelen látnám. Megmutatá ott Mátyás király nemcsak ezt, hogy jeles bölcs király volna, és hatalmas, hanem ezt is jelenté, hogy jeles és legfeljebb való hadnagy is volna.

Ekképpen rendelte vala kedig minden hadakozóit. Négy részbe szörzette vala mind az egész sereget. Az huszárokat és az könnyű fegyvereseket kétfelé rendelé a szárnyokban. A két szárnya között rendelé a seregnek a derekát. Ebben valának előszer rendekben a lovagok, kik húszezeren valának. Az lovagok megett valának rendekben az gyalogok, kik tízezen valának. A dereka mellett oldalról mindkétfelől és hátol valának a szekerek, melyek majd kilencezeren valának. Ezeknek ez seregeknek őmaga osztá ki renddel a zászlókat. Az el-

sőnek adá a római keresztyénségnek címerét az zászlóba, a másiknak adá az Hunyadi nemzetnek címerit, az harmadiknak adá Magyarországnak címerit, a negyediknek adá a Tótországnak, Csehországnak, és Bécsországnak címereit. Annak utána úgy osztogatá ki az hadnagyoknak címereit renddel. És minden kopjás hadakozónak új lobogója vala a kopja végén, melyekkel felette igen szép ékes vala a sereg. Az egész sereg kedig nagy veszteg hallgatásban vala.

Hogy az első zászlót elhozák, adá azt a király egy régi hősnek, és szép szóval megtanyítaná azt az ő tisztire. És annak utána mindjáraát leódatá a sarkantyúit róla, hogy ne űzhetné a lovat, hanem az ő helyébe veszteg állana. És mindjáraát állatá az a zászlótartó környül tizenkét kepeéseket, esmet tizenkét alabárdosokat, és ennyi botosokat. Úgy rendelé annak utána az ízeket renddel a zászlótartó elejbe, és mindenik ízbe helyeszte huszonöt lovagot. Nyolcvan olyan ízeket rendelé az zászlótartó elejbe, utána is annyit. A több részeket is a seregnek szinte ekképpen szörzé. Őmaga a királyok környül forga mind a seregen, és hogy előindítja vala a sereget ki-ki mind szépen megtartá az ő rendét, mert mindenik fél vala a királytól, és vigyáz vala az ő rendőre. Egy ember szava ott senki nem hallott, hanem csak tisztán a királyét.

Mikoron előbb mozdultak volna egy kevéssé, inte a király az egyik zászlóaljának. És ottan tetetik vala, mintha az ellenség szömbe volna, és néki mozdulának szép renddel, hol körek formába, hol három hegyübe, hol négy hegyibe, hol ollóformába, és ekképpen szép renddel megmutatják vala az ő kész voltokat. És mikoron minden részek ekképpen megmutották volna magokat, úgy rendelé annak utána az egész sereget ütközetre, hogy megmutatnája az Beatrix királyné asszonymnak az ütközetnek az ő módját. A két szárnyára rendelé az fegyveres lovagokat az ő rendekbe. Két részét esmét a lovagok fegyveresek közül a közepire rendelé elől, a seregnek a derekába. Középaránt ezek közükbe gyalog fegyvereseket rendelé. Ezeknek utána rendelé az gyalogokat, a kepeéseket, a kézjéseket, és a több gyalogokat. Ezek után állatá a könnyű fegyvereseket szépen rendekben. Az harmadik rendbe állatá a darabantokat, ki jelesbek valának; és azok között vala a fő zászló, és az utolsó. Mindenik szárnya elejbe egy-egy sereg huszárt rendelé, kik az hamar lovakon valának. És ennek az egész roppont seregnek az ő formája és képe szinte olyan vala, mint egy skorpiónak a képe. És ezeket úgy indítá, mint hogy szinte az ütközetnek mennének. És Beatrix királyné asszony és mű mindnyájan véle egyetemben elcsodálkozunk vala rajta, hogy egy fő, ennyi nagy számú népet, olyan nagy engedelmességben tudna igazítani, és olyan szép tartással bírnyi.

Olyan szép szörtartásban nevelte vala fel Mátyás király az magyarokat az hadakozásra, jeles fenyűtéek alatt. Véle voltam mindenütt a táborban, és szömemmel megláttam, mint tanyította és oktatta őket. Soha népet nem láttam, mely inkább tudna mind hevet, mind hideget szenvedni, mint az ő népe; sohasem láttam népet, mely inkább szerette és böcsülte volna az ő fejedelmét, mint az ő népe őtet szereti és böcsüli vala. Mihelyt dobott üttének, mindnyájan készek valának az viadalra, és készek valának mellette halálra menni. Soha támadás nem lőn az ő táborában. Tiszta vala kedig az ő tábora minden fertelmes élet nélkül és paráznaság nélkül. Nemigen sok dézselést és tobzódást látnak vala az ő táborában; sem hallnak ott vala isteni káromlásokat, sem átkozódásokat, sem rút és undok szitkozódásokat. Házasok valának főképpen mind az ő hadakozói,

kiváltképpen a lovagok. Egynyíhányszor csak harmad üvre szállattanak egyszer haza, mégsem hallott senki valami paráznaságot hozzájuk. Ha valakit találnak vala valami parázna szöméllyel, azt úgy tartják vala mint egy tisztessége vesztettet. Mind télben nyárban egyaránt valának a táborban, és nagy békességgel szenvedék el mind az hevet, mind az hideget. Jeles hadnagyi valának kedig Mátyás királynak külemb-külemb nemzetek közül, és ugyan sokan. Ezek között vala kedig Mátyás király mint egy Nagy Sándor.

Éltében mind az egész ország reá kiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágyó, hertelen haragó, és felette igen telhetetlen volna: Megnyúzná és megönné az országot a sok vámokkal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rója vala mindeni esztendőben az országot etc. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őtet. Mert mindjárt meg kezdé bomlani a békesség az országba. Ottan megelevenülének a törökek is, és az ország egyik nyavalyából a másikba esék. Akkoron kezdé minden ember megismerni, micsoda jeles fejedelem volt volna az Mátyás király. És akkoron kezdének mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király, bátor minden esztendőben hétszer róná meg az országot etc.

Heltai Gáspár, Kaspar Helth (Nagydisznód?, 1510–Kolozsvár, 1574?) író, nyomdász. Anyanyelve német, csak 1536-tól tanult magyarul. 1544-ben Kolozsvárott az új felekezethez (lutheránus) vonta a lakosság nagy részét. (1569-ben Dávid Ferenc hatására a szentháromság-tagadókhoz csatlakozott.) Főként magyarul prédikált és csak magyarul írt. 1550-ben társult Georg Hoffgreff kolozsvári nyomdással, majd 1564-ben maga építtetett papírmalmot Kolozsvárott. Nyomdájából került ki a 16. sz.-i Mo. teljes könyvtermésének egyharmad része.

A jó királyban való hitet erősítik a Mátyásról szóló csattanós történetek, amelyek számos Mátyás-anekdota és monda népszerűsítéséhez járultak hozzá.

Berecz Ágnes Gabriella

Felség, bocsáss meg!

(Valamelyest) igaz történetek Mátyás királyról
Galeotto Marzio írásai* nyomán

1. A becsületszó

Mátyás király világszerte hős hadvezér hírében állt. Még a római pápához is elért a híre. Így hát amikor a római pápának ellensége lett a cseh királya, Mátyás királyt kérte fel, hogy segítsen legyőzni.

Mátyás király szembe is szállt a ravasz ellenséggel, és hosszas küzdelemben sok város bevételével felülkerekedett. Amikor már jóformán teljesen szétverte a cseh hadakat, azt gondolta, mégis jobb lenne ezentúl békességben élni velük. Így hát a királyok végül összeültek egy béketárgyalásra. Mindkét király bevonult a kíséretével egy sátorba, de aztán mindenkit ki is küldtek, mert négy szemközt akarták megbeszélni az ügyeiket. Kint toporogtak a sátor előtt a kíséretük tagjai, hős vitézek, tanácsadók, de még a pápai követ is. Majd kifúrta oldalukat a kíváncsiság, hogyan egyeznek meg a királyok?

A tárgyalás végeztével ki-ki visszatért a saját táborába. Másnap aztán kihirdették, hogy egyelőre vége a háborúskodásnak, és Mátyás király hős katonáival bevonul Alamóc városába megünnepelni a győzelmet. A cseh király, megpecsételendő a békekötést, vele küldte három fiát, hogy tisztelettel adózzanak az ünnepségen Mátyás királynak.

El is indult a csapat, szépen poroszkáltak a harci mének az úton. Egyszer csak a pápai követ odaoldalazott Mátyás király lova mellé, és megszólította:

– Uram, királyom! Tudnék én egy módot, hogy soha többé ne újuljon ki a háborúság a cseh királlyal.

– Hogyan? – kérdezte Mátyás király.

– Hiszen a kezekben vannak a cseh király fiai, vesd őket tömlöcbe! Atyjukat ettől úgy megtörné a bánat, hogy azonnal megadná magát, és soha többé nem gondolna csatározásra.

– Ugyan! – fortyant fel Mátyás király. – Láthattad, hogy ezek a királyfiak nemcsak remek katonák, de példás úriemberek is. Nem ilyen bánásmódot érdemelnek! Ezenfelül útközben elbeszélgettem velük mindenféléről, és tudom, hogy azért jöttek velem, mert hittek a szavamnak.

A követ csak hajtogatta a magáét:

– Pedig ezt a becsstelenség legkisebb vádjá nélkül megtehetnéd, mert hiszen nem adtad írásba, hogy visszabocsájtod őket.

* Galeotto Marzio, *Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről*, fordította Császáz Mihály (kiadó: Wodianer F. és fiai, 1901). Az I, III, IV, V, VI, VII, VIII, XI. és XVII. fejezetek felhasználásával.

Mátyás király erre már igazán megharagudott, és ráripakodott a követre:

– Hát miféle becsületet ismersz te? Aki csak írásra, becsületszóra bocsátja el ellenségét bántatlanul, az nem a becsületét, hanem csupán a becsületének látszatát félti. Nem hamisan mutattam irányukba barátságot és jóakaratot! Aki őszinte szívvel tiszteli a saját becsületszavát, az akár írásban, akár szóban, akár valami más jellel adta is, mindig meg is tartja. Ne is próbálj többé országomban ilyesmire buzdítani: az ilyfajta eljárástól mindig irtóztam!

Elpirult erre a követ, majd megszegeyenülten kullogott hátra a menet végére.

2. Az asszonyi szépségről

Mátyás király udvarában az volt a szokás, hogy az udvarhölgyek csak akkor ülhettek le a trónteremben, ha erre a királyné engedélyt adott.

Történt egyszer, hogy a szépséges Beatrix királyné, aki nemcsak bájos volt, de művelt, elmés és jóságos is, egyszer meglepedkezett királyi méltóságával járó kötelezettségéről. Elfelejtette, hogy kegyesen intenie kell az udvarhölgyeknek. Ám azok, mivel megszokták úrnőjük engedékenységét, anélkül is helyet foglaltak.

Észrevette ezt a király egyik bizalmas embere, és így szólt Mátyás királyhoz:

– Felséges királyom! Micsoda faragatlanság az udvarhölgyek részéről, hogy a hazai szokás ellenére, a királyné engedelmével foglalnak helyet!

Mátyás király akkor végigpillantott a hölgyeken. Majd tekintete megállapodott a királynén, aki akár beszélt, akár cselekedett, valami különös kedvesség rejtett benne, úgy, hogy Mátyás királyt mindig bámolatba ejtette.

– Nagyon tévedsz! – mondta nevetve az árulkodó udvaroncna. – Nagyon is okosan teszik ezt az udvarhölgyek! Mert jól tudják, hogy nem csinosak, sőt rútak a királynéhoz képest. Igyekszenek a lehető legkisebbre összehúzni magukat, ezzel nekem téve szívességet: azon vannak, hogy ne lássam őket.

3. A mester és a tanítvány

Már Lengyelországban is híre ment, hogy Mátyás király teljesen újjáépítette a visegrádi várat, és nagyszerű palotát emelt benne. Azt már régóta tudták Mátyás királyról, hogy mindenkinél jobban tud gyönyörködni a szép épületekben, de azt már nem, hogy az építéshez is kiváló tehetsége volt, és ha ez nem elég, hát az épületek díszítése és kényelmes berendezése dolgában is versenyre kelhetett volna a legkitűnőbb művészekkel is.

A lengyel királynak majd kifúrta az oldalát a kíváncsiság, hogy hogy néz ki a palota. De mivel ő maga éppen betegeskedett és nem utazhatott, követeket küldött, hogy tekintsék meg, és majd számoljanak be róla. Amúgy is volt üzenete Mátyás királyhoz, megírta hát, és a követek útnak indultak.

De kevély emberek voltak ám a követek! Tudták, hogy Mátyás király művelt, eszes ember, mindenképpen fitogtatni akarták, hogy nem maradnak el mögötte.

Mikor Visegrádra értek, nem győztek ámuldozni a palota szépségén. Ám alig szusszanhattak, máris a király elé vezették őket. Mátyás király persze lengyelül is értett, úgyhogy tolmács nélkül várta a lengyel király embereit. Azok meghajoltak illendően, majd előrelépett a legrangosabb követ és megköszönte a torkát. Noha jól beszélt latinul, ami az udvarban általánosan elterjedt nyelv volt, lengyelül szólalt meg, hogy a király környezetében minél kevesebben értsék. Mátyás király rezzenéstelen arccal hallgatta a követ hosszú monológját. Az csak mondta-mondta a magáét, sorolta a lengyel király kérdéseit. A teremben már mindenki szörnyen unta, azt hitték, hogy sosem fejezi be, de a király figyelme nem lankadt. Mikor végre csend lett, megkérdezte a követtől:

– Lengyelül vagy latinul óhajtod a válaszomat?

A követ ezt már nem merte eldönteni, makogva így szólt:

– Rád bízom, uram, királyom!

Akkor Mátyás király latinul, pontokba szedve, szép szabatosan elismételte a követ egész beszédét, beékelve mondanójába a kérdésekre adott válaszait. Az udvar nagy derűtségére az elképedt követ csak bámult és hebegett.

– No, mi az, komám? – táncolt mellé az udvari bolond. – Elapadt a beszélőkéd?

Akkor a követnek eszébe jutott, hogyan menthetné meg megtépázott tekintélyét. E szavakkal fordult a királyhoz:

– Már megbocsáss, de egy kérdést nem érintettél, Felség. Említettem, hogy az én uram, a lengyelek királya zokon vette, hogy a lengyel püspököket pénzzel segítetted az ő ellenében. Tán feledékenységből vagy szándékosan hallgatsz róla, ha megcáfolni nem tudod?

Mátyás királynak ekkor megcsillant a szeme, és rövid hallgatás után mosolyogva így szólt a kevély követekhez:

– Vigyétek hírül királyotoknak ezt is, amiről talán már azt gyanítottátok, hogy meg sem említem. Tanítóimtól is úgy hallottam, és néhányszor olvastam is, hogy a tévedés tisztességes, ha nagy mesterek nyomán követi el az ember. Mert senki sem hibáztatja a tanulót, ha mestere nyomdokaiba lép. Én csak mint tanítvány, tanítóm ellen fordítottam vissza a saját fegyverét. A lengyel király ugyanis országom leghatalmasabb főpapjait nemcsak lázította, hanem nagy sereggel támogatta is ellenem. Én csak mint ifjabb, Lengyelország idős királyát követtem e dologban, úgy, mint mesteremet.

E szavakra a követek elszégyellették magukat, mert tudták, hogy Mátyás király igazat beszél. Az udvari bolond hahotázott:

– Ne búsuljatok, komáim, csak jegyezzétek meg: Mátyás király eszén nem jár túl senki!

4. A „nincs” meg „a nincs”

Mátyás király – sok egyéb mellett – arról is híres volt, hogy a lakomáin nagyon szeretett társalogni. De nem akárkivel ám! Az asztalánál csak elmés, művelt emberek foglalhattak helyet, akik ötletesen, szellemesen tudták idézni olvasmányaikát és tréfás megjegyzésekkel fűszerezték mondandójukat. Máskor zenét szeretett hallgatni étkezés közben. Az udvarában sok énekes volt, gyakran külföldiek is, akik saját anyanyelvükön, lant kíséretében hősökről énekeltek az asztalnál. Ez nem magyar, hanem római találmány volt, és az olaszok révén jutott el a magyarokhoz. Mindig valami vitézi tettről énekeltek, ami nem volt nehéz, hiszen a folytonos török elleni harc bővelkedett az ilyesmikben.

Történt egyszer, hogy Mátyás király nagy dínomdánomot rendezett az olasz vendégei számára. Már megterítettek a lakomához, a vendégek az asztal körül állva várták a királyt. Négyzetes volt a királyi étkezőasztal, szintén régi római szokás szerint, mint ahogy az is, hogy minden étket szósszal tálaltak fel. A libához, kacsához, kappanhoz, fácánhoz, fogolyhoz és seregélyhez, ami nagy számmal található a királyi birtokokon, továbbá a marha-, bárány-, gödölye-, sertés- és vaddisznóhúshoz mind különböző mártás dukált.

Az olasz vendégeknek bizony nem volt könnyű dolguk, ha tiszták akartak maradni a vacsora végéig. Ők ugyanis odahaza előre szétosztva, tányéronként kapták az ételt, és villával emelték ki a falatokat. Itt azonban más szokás volt. Mindenki egy szelet kenyeret tartott a kezében, és arra vette ki a közös tálból, ami kedvére való falat volt, azután a tányérján darabolta fel és kézzel evett. Alig lehetett olyat látni, aki a rendkívül gazdagon terített asztal mellett kezét vagy ruháját a bepiszkolódástól meg tudta óvni.

Hanem azért Mátyás király, aki szintén kézzel nyúlt mindenhez, sohasem piszkolta be magát, bármennyire a társalgásra figyelt is. Mert nála étkezés közben mindig vita folyt, vagy valami komoly vagy tréfás dologról társalogtak, vagy költeményt énekeltek.

No, ezen az estén éppen az ételekről beszélgettek. Az egyik vendég ezt dicsérte, a másik azt ócsárolta, a harmadik meg arról beszélt, hogy az ókori tudósok mit tartottak igazán táplálónak. Akkor valaki megemlítette, hogy a magyaroknál van egy olyan közmondás, hogy nincs rosszabb a sajtnál. No, kerekedett erre olyan vita, hogy még! Sorolták, hogy ki mit utál a legjobban: ki az uborkát nem szerette, ki a barackot, volt, aki a halra mondta, hogy sokkal rosszabb a sajtnál. Mátyás király egy ideig hallgatta őket, majd halkán, derűsen szólalt meg:

– Márpedig a közmondások mindig igazat mondanak. Ezért van, hogy a bölcselőknél és szónokoknál bizonyító erővel bírnak. Mit mondotok erre?

A vendégek törték a fejüket, érveltek, de nem jutottak semmire. Akkor Mátyás király megoldotta a rejtélyt:

– A magyar nyelvben a „nincs” nemcsak valaminek a hiányát jelenti, hanem azt is, hogy „semmivel bíni”. Ebben az értelemben azt jelenti ez a közmondás, hogy a teljes nélkülözésnél a sajt is jobb.

Nagyot bámultak erre a vendégek, mert megértették végre, hogy bizony ez mégiscsak egy ügyes-okos közmondás.

5. A csuka mája

Egyszer Visegrádon nagy lakomát ültek, az asztalfőnél természetesen Mátyás király. Körben a vendégei, az udvaroncai, ahogy szoktak. Amikor a szolgálk feltálaták a pompásabbnál pompásabb ételeket, köztük a csukát is, az egyik rangos olasz vendég a király elé helyezte a csuka máját, ahogy az illem diktálta. Csodálkozva látta, hogy Mátyás király hozzá sem nyúl, sőt kegyesen int az uraknak, hogy elfogyaszthatják. Nagy merészen a királyhoz fordult:

– Felsőleges királyom, miért nem eszel abból a szép és kitűnően elkészített csukamájból? Hiszen a csukamáj mindenütt királyi eledel! Te nem így tartod? Avagy közismert jóságodnak köszönhetik az embereid, hogy lemondasz róla?

Mátyás király erre megosztotta az olasz vendéggel egy gyermekkori emléket egy párbajról, ami csukamáj miatt tört ki, majd hozzátette:

– Tudom, hogy kitűnő íze van, mert ama gyalázatos esemény előtt gyakran ettem. És tudom azt is, hogy nem a csuka volt a hibás, de mindig eszembe jut az a gyilkos ebéd, valahányszor csukamájat tálalnak föl nekem. Ezért nem kívánom, egyszerűen rá se bírok nézni. De jól is van ez így – tette hozzá mosolyogva –, nézzen csak szét uraságod, hogy az embereim milyen jóízűen falatozzák!

Az olasz vendég bólogatott, mint aki mindent ért, de magában azt gondolta:

– Mesélhet nekem régi csetepatékról, mondhat, amit akar, mégiscsak kegyes, jólelkű ez a Mátyás király!

Pedig tényleg megtörtént, hogy egyszer Mátyás kiskorában, amikor még nem volt király, sőt még éppen csak apró legényke volt, az édesapjával betértek egy csárdába. Nagyböjt volt éppen, amit akkoriban igen szigorúan vettek, mert nemcsak húst, de tojást, sajtot, tejet, gabonafélét sem ehettek. No de Magyarországon azért nem maradtak éhen ilyenkor sem az emberek, mert sok-sok bővizű folyónk volt, melyek telis-tele voltak a legkitűnőbb halakkal. Különösen a Tisza dúskált sokfélében. Az erre járó idegenek csak csudálták ezt a folyót, azt mondták róla, hogy csak kétharmad részben víz, egyharmadában halból van. Ezért ne gondolja senki, hogy a böjti időszak akkoriban valami szörnyű nehéz dolog volt. Nagy számban élt ott például egy nagy termetű, finom, fehér húsú hal, nagyjából olyan nagy, mint egy ember, amit egyes országokban farkashalnak neveznek – talán azért, mert a fogazata és a falánksága a farkaséhoz hasonló –, nálunk azonban csuka a neve. Jóllehet már az egészséges húsáért is a legtöbbször becsülték a halak között, mégis a mája volt a legkülönlegesebb része. Nem véletlen, hogy a csukamájat a királyi étkek közé szokták számítani.

Nos, amikor Mátyás kisfiúként belépett abba a csárdába, rögtön megérezte, hogy ott bizony éppen csukát sütnek. Összeszaladt a nyál a szájában, mivel igen éhes volt már. A kocsmáros azonban nem nekik sütötte a csukát, hanem két másik vendégnek, akik régebb óta ott ültek már. A kicsi Mátyás úrfinak bizony még várnia kellett az ebédre. Csak a szemével követte a sült csukát, amikor a kocsmáros letette az emberek elé. Akkor aztán azt is látta, hogy az egyikük kiemelte a tálból a csuka máját, ami ráadásul a hal méretéhez képest is elég nagy volt. Tekintet nélkül a társára, önző módon maga elé vette az egészet, hogy megegye. A másik erre haragosan követelni kezdte a maga részét, mondván, hogy amit a kocsmáros feltalal, azt közösen szokták megenni. Szó

szót követett, szitkozódni kezdtek, majd a szitkok után a fegyverüket vették elő. A vége az lett, hogy kölcsönösen megsebeztek egymást, és az egyik azonnal, kis idő múlva pedig a másik is kilehelte a lelkét. Mátyás kisgyerekként elborzadva nézte végig ezt a vérengzést, és mindenkorra megundorodott a csukától, különösképpen a májától.

...Egyébiránt a húsz évvel későbbi lakomán az olasz vendég nem tévedett: ha nem is a csukamáj kínálgatásától – kegyes és jólelkű volt Mátyás király!

6. A hűségés zsoldos. Egyszer jelentkezett Mátyás királynál egy német zsoldos vitéz, hogy szívesen elszegődne a szolgálatába.

– Békeidő van, fiam! Nincs hadiszákmány, a kincstár lassanként kong az ürességtől, alig győzöm etetni-ruházni a katonáimat, nem kell ide még egy éhes száj. Próbálj máshol szerencsét! – javasolta a király.

Ám a német vitéz addig-addig könyörgött, míg Mátyás király alaposabban szemügyre nem vette.

– Daliás legény vagy! Miért jöttél el a császárodtól?

– Felséges királyom, minálunk is béke van. Én meg kalandvágyó ember vagyok, azt gondoltam, veled tartanék hadakozni a következő török elleni hadjáratba.

Megtetszett Mátyás királynak ez a bátor katona, megegyeztek a fizetségben, be is vette a táborába.

Hanem a török ellen nem mentek abban az esztendőben, de még a következőben sem. A délceg katonák csak gyakorlatoztak, csak játékból forgatták fegyvereiket, csak mókából hadakoztak, unaloműzésből léptettek lovaikkal. Ügyes, erős és merész is volt a német vitéz, megkedvelték magyar társai, cimborájukká fogadták. Telt-múlt az idő, vígan éltek.

Addig-addig, míg egyszer csak híre nem kelt, hogy háború lesz. Nosza, felbolydult a tábor! A német zsoldos is lelkesen kezdte fényesíteni a páncélját meg a fegyvereit. Azt hitte, hogy a török ellen indulnak. Nagy meglepetésére azonban suttogni kezdték a katonák, hogy talán a német császár lesz az ellenség. Amikor megbizonyosodott erről, jelentkezett Mátyás királynál:

– Uram, királyom, kérlek, bocsáss el a szolgálatból, hadd térjek vissza a császáromhoz!

Mátyás királyt erre elöntötte a pulykaméreg:

– Nem tisztességes dolog, ha egy katona háború idején elhagyja azt, aki őt béke idején étellel, itallal, jó fizetéssel ellátta! Ugyan ki költ olyan katonára, akinek háborús időkben semmi hasznát nem lehet venni? Ki kell töltened a szolgálatodat!

A katona akkor térdre ereszkedett a király előtt:

– Nem tehetem, Felség, bocsáss meg nekem! Ha kell, visszafizetem a zsoldomat is! Erős esküvel ígértem a császáromnak, hogy a török elleni harchoz szegődök melléd, de ha őt fenyegeti háború, bárhol leszek, a világ végéről is visszatérek hozzá. Még ha kivégeztetsz is, az eskümet semmilyen indokkal nem szeghetem meg.

E szavakra el is illant Mátyás király haragja. A katonát sok szép ajándékkal halmozta el, és úgy küldte vissza a német császárhoz. Mindenki elé példaként állította és dicsérte a katona cselekedetét, aki az uralkodójának tett esküjét a magánérdekeknél, sőt még Mátyás király barátságánál is előbbre tartotta.

7. Hamis könnyek

Egyszer Mátyás király meglátott az utcán egy gyászruhás embert, akinek hullott a könnye, mint a záporosó. Először fel sem ismerte, de aztán eszébe jutott, hogy járt nála ez az ember többször is: mindig a testvére ellen kért bíraskodást, folyton áskálódott ellene. Megkérdezte ott valakitől, kit gyászol ez az ember? Mondták neki, hogy a testvérét. Gondolt egyet Mátyás király: magához rendelte ezt a kapzsi, fősvény embert, aki a testvére javait már életében el akarta harácsolni. Amikor bekísérték az örök Mátyás király elé, az úgy tett, mintha nem tudná az ember gyászának okát, és megkérdezte tőle:

– Ugyan miért vagy olyan szomorú?

Az ember így felelt:

– Jaj, jaj, nagy az én bánatom, Felséges uram, meghalt a testvérem!

– Tehát ezért könnyezel és siránkozol?! Aztán mondd csak, vajon későn vagy korán ért téged ez a szerencsétlenség?

– Ha úgy vesszük, uram, későn, nagyon későn, mert nagybeteg volt a testvérem és borzasztó hosszú ideig szenvedett szegény!

– Persze! – rántotta össze a szemöldökét Mátyás király. – Persze hogy későn! De nem azért, mert sajnáltad a fájdalmiért, hanem az borít mély gyászba, hogy ilyen sokáig kellett várnod testvéred birtokainak élvezetére! Hazugság a gyászod, gyalázatos testvér voltál!

Az így megszegényített ember elpirult, és zavartan törölte le hamis krokodilkönnyeit.

8. Haszontalan papok

Mátyás király idejében Magyarországon éppen tizenkét püspökség volt. De azok nem olyanok voltak ám, mint manapság, hanem inkább a fejedelemségekhez hasonlítottak. Olyan gazdagok voltak, hogy nemcsak terményekben és jövedelmekben, kincsekben dúskáltak, hanem nagy létszámú katonaságuk is volt. A püspökök a királyi tanácsban az első helyen ültek, pompás udvart tartottak, és a nagy fejedelmek szokása szerint csak akkor ettek vagy ittak meg valamit, ha valaki azt előre megkóstolta.

Egyszer Mátyás király lakomáján szájról szájra terjedt a hír, hogy rövidesen néhány gazdag egyházi férfiú érkezik látogatóba a királyhoz. A vacsoravendégek és az udvari emberek – ezek közül is a tapasztaltabbak – fennhangon kezdtek beszélgetni némely papok hibáiról. Mikor Mátyás király felfigyelt rá, hogy miről folyik a szó, tréfás mosollyal így szólt:

– Nem tudom, vajon igazán rossz embernek kell-e tartanunk azt, aki kerüli a pokol kínjait. Úgy vélem, okos dolog a pokolra juttató bűnök kerülése. Szerintetek a papok melyeket kerülik?

– A kevélységet nem kerülik – nevetett egy udvaronc, majd hozzátette: – Sőt, ha a kevélység már kihalt volna, feltámasztanák az öltözködésükkel és a járásukkal.

Egy másik vendég így replikázott:

– A haragot sem kerülik, hiszen csak egy kis szigorúságnak tartják, ha cseleedségükkel indulattal bánnak és kegyetlenkednek velük.

A király bolondja is fellelkesült a témán:

– A fősvénységről sohasem tudnak leszokni! Mindnyájan látjuk, hogy az isteni szolgálatot elhanyagolva, a saját híveiket zsarolva, uzsorával és egyházi méltóságok árusításával becstelenítik meg a felszentelt templomokat.

– Úgy van, úgy van! – hangzott a helyeslés az asztal körül, majd mind több vendég tette hozzá a maga véleményét:

– Valami előkelő dolognak tartják a torkosságot és a nőknek való túlságos hódolatot...!

– Nem tartózkodnak semmilyen fényűzéstől!

– A gyűlölködést, mások rágalmazását csupán ügyes diplomáciának, világi bölcsességnek tartják!

– Mindig lusták, álmosak, és az isteni szolgálattal mit sem törődve, rendszeren délig nyújtózkodnak az ágyban!

– Csak az okosságuk és életrevalóságuk jelének tartják, ha derék embernek tettetik magukat!

– Szívük mást érez, mint amit mondanak, nagyon értenek a hízélgéshez!

– Jól van, jól! Elég már! – nevetett a király. – Az volt a kérdés, hogy a pokol kínjai közül melyiket kerülik leginkább?

A vendégek vakarták a fejüket, ugyan mire gondolhat? Rövidesen megkapták a választ:

– Hogy az igazat megvalljuk, van egy dolog, amit a pokol kínjai közé számítanak, amitől nagyon fáznak, szörnyen rettegnek, amit éjjel-nappal minden módon s nagy igyekezettel kerülnek, még a színétől is borzadnak, soha semmi kéréssel, fenyegetéssel, okoskodással vagy példaadással rá nem lehetne venni őket, hogy ezt megkedveljék.

De már erre minden tekintet Mátyás királyra tapadt, ugyan mi lehet az? Az derűsen tekintett körbe, s így felelt:

– Vergilius, Aeneisének VI. könyvében, ahol a pokol tornácának szörnyűségeit felsorolja, hozzáfűzi: „itt van a rosszra csábító éhség és az utálatos szégyenség”!

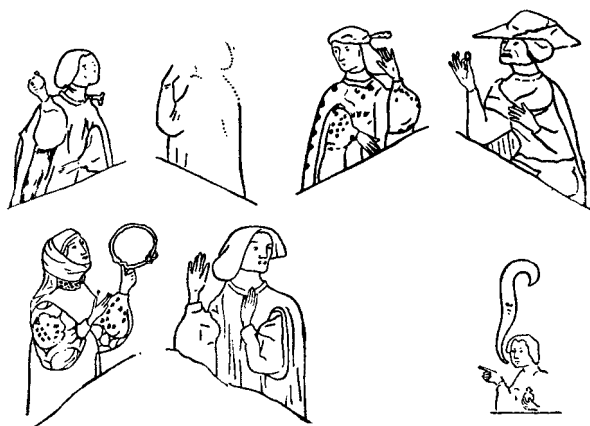
Móser Zoltán

Holló, gyűrű száll tova

*Matisz kenig storben isz,
Rechtigkeit verlosen in!
Róbi fliegt mit ring von Hand.
Ormi hungrisch Fäterland.*

*Meghalt Mátyás a király,
Az igazság sírba száll,
Holló, gyűrű száll tova,
O szegény magyar haza.¹*

Ki az, aki nem látta (élőben vagy képen) Vajdahunyad várát? (Édeskés másolatát, a budapesti Mezőgazdasági Múzeumot biztosan.) Az eredeti várról röviden el kell mondanunk, hogy a fennmaradt oklevelek szerint Hunyadon már a XIV. század közepén várat találunk, amely uradalmával együtt királyi birtok volt. Később, 1409. okt. 18-án ezt kapta Zsigmond királytól „Vojk a király udvari katonája, hű szolgálataiért, s általa édes testvérei, egy unokatestvére vagy nagybátyja s fia János, azaz a később Magyarország trónjára jutott Hunyadi család, mely aztán egész a XVI. század elejéig megmaradt e vár és uradalma birtokában” – írja Orbán Balázs.

A Hunyadi-család eredetmondáját ábrázoló négy egykorú falfestmény vázlata Vajda-Hunyad várából.

In: *A magyar szellemi néprajz*, Bp., [1941–1942]
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 3., 194.

származását. Megszületett a fiú, Jankula (János), akivel – miután fölcseperegett – anyja megindult a budai királyi udvarba. Útközben megpihelve, a gyermek játszani kezdett a gyűrűvel, ám egy holló elragadta a kezéből. Szerencsére velük volt anyjának a bátyja, aki lenyilazta, s a megkerült bizonyítékkal léphettek a király elébe, aki Jankulának címerül a szájában gyűrűt tartó hollót

A vár palotájának emeletén, az egyik terem ablakainak felső részén látható volt egy freskó részlete, amely a Hunyadi-család eredetének legendáját ábrázolja. Hel-tai Gáspár krónikája részletesen megörökítette szá-munkra a históriát, amely szerint Zsigmond megismerkedett egy Havasalföld-ről származó, Morzsina Er-zsébet nevű bojárlyánnyal. Együttlétük emlékére egy ékköves gyűrűt adott neki, s meghagyta, ha fia szü-letnék, hozza fel udvarába, s ott e gyűrűvel igazolhatja

¹ Egy feljegyzés szerint ez a Sopron megyei katonák korabeli éneke, amelyet Mátyás halála után magyarischdeutsch nyelven, menetelve énekeltek.

adta.² A freskósorozat ennek a történetnek a legfontosabb mozzanatait ábrázolja. Ám a holló-jelkép ennél sokkal messzebbre vezet.

A galamb is madár, a holló is madár

*Szállj le, holló, szállj le,
Hogy izenjek tülled
Apámnak, anyámnak,
Jegybéli mátkámnak.*

*Ha kérdik, hol vagyok,
Mondd meg, hogy hol vagyok,
Lengyelország szélén
Egy katona vagyok.*

Szépkenyerűszentmárton, Mezőség³

*Hogyha látni akarsz még,
udvar elé gyere ki.
Ha nem látsz az udvaron,
kapu elé gyere ki.
Ha ott sem látsz, üzenjél
gyászfekete madárral.*

Idézet egy csuvas katonaénekből⁴

*Holló, ki szállasz fölöttem,
te holló, alább ereszkedj,
vidd el szomorú híremet,
Ivane bátyámat keresd meg,
mondd meg... stb.*

Grúz népdal⁵

Teljesen véletlenül akadt kezembe az egyik, diákoknak szánt elemzés Arany János *Mátyás anyja* című jól ismert balladájáról. Kiemelten szerepel a holló kapcsán a galamb, a postagalamb, mint aki levelet visz. Hogy miért nem a hollóról szól a magyarázat, azt sehogy nem értem. Ezért ez a kis kiegészítés arról szól, hogy milyen szerepe volt a mitológiában a galambnak, és hogy hol és hogyan lett jelképes madár a holló.

A **galamb** az ősi kultúráktól kezdve napjainkig egyaránt szimbolikus jelentőségű – olvasható a *Szimbólumtárban*. – Valóságos tulajdonságaival ellentétben békésnek, jámbornak és gyengédnek tartják, emiatt a szelídség, a szeretet, ugyanakkor a féltékenység és a fecsegés megtestesítője lett. Az antikvitás hasonló módon állítja szembe egymással a sast és a hollót (Horatius, Martialis,

² Erről részletesen olvasható: *A magyar szellemi néprajz*, Bp., [1941–1942] Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 3., 194–198.

³ Kallós Zoltán, *Balladák könyve*, Bukarest, 1971, 556., 232. sz.

⁴ *Sziklaszálon szép galamb* (ford. Rab Zsuzsa, Kozmosz Könyvek), Bp., 1982. 562.

⁵ *Sziklaszálon...*, 631.

Iuvenalis). Már ebben az időben galambocskának szólították a szeretett lányt. (Az, hogy a mi népdalainkban is így szerepel, talán ide is visszavezethető.) Ez a szokás valószínűleg a keleti semita népektől származott, akik Astartával (As-toret), a szerelem istennőjével kapcsolták össze a galambot. Ezt a jelképet a Kr. e. 4. században a görögök is átvették. Aphrodité szent madaraként tartot-tak galambokat az istennő küthérai és paphoszi szentélyében, de kapcsolatba hozták Adónisszal, Aphrodité kedvesével és Erósszal is. A galamboknak azt az ösztönét, hogy visszatalálnak a fészükhöz, már az ókori Egyiptomban és Kínában is felhasználták; innen ered postagalamb-szerepük.⁶

Fontos megemlítenünk, hogy Noé a galamb előtt egy hollót bocsát ki a bárkájából, hogy megtudja, lakható-e már a föld a vízözön után (Ter 8, 6–7.).⁷ A Bibliában az özönvíz végét jelzi a galamb, mert olaját visz Noének a bárká-ba. (A holló nem tért vissza.)

A **holló** a költészet istenének, a görög Apollón napistennek is szent madara volt. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban őrzött apuhuni márvány reliefen Apollón lanttal a kezében látható, a jobb sarokban, lent, ott a holló.⁸ Ovidius *Római naptárában* (Fasti) a febr. 14-e kapcsán szól erről a mítoszról, a Serleg, Kígyó és Holló csillagkép oknyomozó történetének előadásában:

*Van, közel egymáshoz, három szép csillag az égen:
Holló, Kígyó, és Serleg a ketteje közt.
Idus után jönnek fel ezek, nem látszanak addig.
Mért van e három együtt, énekem arra tanít.
Iuppiter áldozatát készül bemutatni Apollo
éppen (nem húzom hosszú mesével a szót):
„Menj madaram” – szólott –, „ne halasszuk az áldozatot már!
Élő forrásból hozz ide tiszta vizet!”
Karmai közt aranyos serleggel, száll el a holló,
jó magasan szárnyal, szelve a légi utat.
(Gaál László fordítása)*

A holló kísézőállata volt a germán mítoszokban szereplő ázok királyának, Odinnak (Wotannak), akit eredetileg viharistenként tiszteltek; a viharistenből a holtak vezetője, majd a holtak birodalmának uralkodója lett, utoljára pedig a harc, a győzelem osztogatója.

Kísérei közé tartoznak először is a valkűrök, továbbá a vállain ülő hollók, Hugin és Mugin, akik naponta bejárják a földet és tájékoztatják Odint a világban végbement dolgokról.⁹

Hírvívó a holló – méghozzá két holló – a Kulin kapitány haláláról szóló szerb énekben.¹⁰ Üzenetet visz egy román népballadában is. A helyszín a magyarok-hoz hasonlóan börtön, s akihez száll az üzenet, szintén raboskodik:

⁶ Szimbólumtár, szerk. Pál József, Újvári Edit, Balassi Kiadó, 2001, 169.

⁷ A keresztény művészet lexikona, szerk. Jutta Seibert, Bp., 2004, 123.

⁸ Pecz Vilmos, Ókori Lexikon I., Franklin Társulat, 1902, 174.

⁹ Szabó György, Európai mítoszok és mondák, Bukarest, 1977, 78, 109, 117.

¹⁰ Nagy László, Babérfák. Délszláv népköltészet, Magyar Helikon, 1969, 405.

Gruja rabságban

„Mennyit töltött benne ő?
 Hét esztendőt s egy felet,
 Míg zekéje szertement,
 Hét évet s hét hónapot,
 S rá még jó néhány napot,
 Gruja ül a rács megett,
 Hogy majd belebetegedett.
 És Novák csak egyre várt,
 Várta vissza a fiát;
 Ám hiába kereste őt,
 Róla még csak hír se jött.
 Mit tett akkor? Egyszer kint volt,
 S ott egy hollót megszólított,
 A madárhoz szólnán így szólt:
 – Holló, kis fióka kincsem,
 Tartson téged meg az Isten!
 Nem vagy jó szántásra-vetésre,
 Ám jó vagy repülésre,
 Menj, szállj hét határon át...” stb.¹¹
 (Kiss Jenő fordítása)

Fametszet Thuróczy János krónikájából

A hírvívő madár, a holló tehát egy széles körben, talán Eurázsia-szerte elterjedt motívum, toposz lehetett. Mi, magyarok, leginkább a Szilágyi Erzsébet által írt s a holló által vitt levél történetét ismerjük.¹² 1453. febr. 1-én V. László király Hunyadi János ősi címerét, mely egy csőrében aranygyűrűt tartó hollót ábrázolt, fehér mezőben koronát tartó vörös oroszlánnal bővíti.

Itt fontos megemlítenünk Fest Sándor nevét és tanulmányát, aki szerint a Hunyadiak címerállata, a szájában gyűrűt hordó holló, a középkori Szent Oszvald legendájára vezethető vissza.¹³ Mert a szent legendájában egy szelíd holló is szerepel, akivel az gyűrűt küld

¹¹ Rétek harmatában. Román népballadák, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1985, 121.

¹² Farkas Henrik, Legendák állatvilága, Natura, 1982, 146.

¹³ Fest Sándor, Budapesti Szemle, 1937, 87–98.

messze országban élő menyasszonyának. Szent Oszvald attribútuma lett a holló gyűrűvel, illetve írással és olajos tégellyel.¹⁴

A Szent Oszvald-legendával és -ikonográfiával a legbehatóbban Vizkelety András foglalkozott. Részletesen szólt arról, hogy e jótékony szent legendája a XIV. század derekán keletkezett német eposzokban található meg. „Sok érdekes probléma merült fel Oszvaldnak az eposzban szereplő, gyűrűt és levelet vivő, beszélő hollójával kapcsolatban, amely a német mitológia, népmesék és babonák kedves alakja” – írja.¹⁵ Tanulmányából tudjuk, hogy a szent korai ábrázolásai közül Regensburgban található kőszobrán (1310-ből, ill. 1376-ból) Oszvald kezében ott látható egy madár. (Igaz, ez még nem holló!)¹⁶

„szülé kedig ezt a Mátyást... Krisztus Urunknak születése után 1443, Bőjt második havának 27. (helyesen: 24.) napján, reggel 3 órakor.” Kolozsvár ma is meglévő gótikus lakóházai közül a legközismertebb Mátyás király szülőháza. „Homlokzatának megtörtsége, a beépített kváderfal sarok kiképzése, valamint ablakai egyenetlen elhelyezése arra mutat, hogy több részben épült, míg mai területét befogta – írja ismertetőjében Kelemen Lajos. – Keleti részét a XVI. században húzták fel, s akkori az épületnek az udvar felé eső hátsó, emeleti része is. A kapualjban még a laikusnak is szembetűnik a régebbi kővekkal elhatárolt csúcsíves rész különbözősége az utána következő dongaboltozatos, mintegy századdal újabb kapualjtól. A keleti szárny emeletének padlózata jóval alacsonyabb a nyugatinál, úgyhogy az előbbiből a nyugatiba 3 lépcsőfokon lehetett följutni. Az átjáró reneszánsz ajtajának szemöldökkövének az 1578-as évszám állott. Nem lehetetlen, hogy ez az emelet délkeleti nagyteremének kiépítési idejére is támaszpontot nyújt.

A ház az egykori Óvár kapujával szemben fekvő, már ez arra mutat, hogy ott eleitől fogva jelentős épület állhatott. Ennek emlékét őrzi egy 1776-ban végzett tanúkihallgatás, mely szerint az a ház Hunyadi János kormányzónak szokott szállása volt, midőn Kolozsvárt megfordult; a kolozsvári, monostori és fenesi határban szántók, kertek, szőlők, halastavak és tóhelyek tartoztak hozzá.”

A hagyomány szerint az egyik utcára néző, a kaputól

Mátyás király szülőháza Kolozsvárott. Fotó: Móser Zoltán

¹⁴ *Művészettörténeti ABC*, Terra kiadás, Bp., 1961, 176.

¹⁵ *Könyvszemle*, 1958, 158–160.

¹⁶ *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters...* Magyar ábrázolásai: Szepeshely (Szent Márton-templom); Krasznahorka vára (XV. sz.); Kiszseben – plébániatemplom (1510–1520)

balra lévő szobában született Mátyás király. Erről így ír Heltai Gáspár 1575-ben megjelent *Krónikájában*: Szilágyi Erzsébet asszony „szülé kedig ezt a Mátyást Kolozsvárott, Erdélben, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1443, Böjt második havának 27. (helyesen: 24.) napján, reggel 3 óraker. Mert Erzsébet asszony Kolozsvárott szálla vala, jövéen Szilágyból, egy szőlőműves gazdag embernél, ki lakik vala az óvárban egyenest arcról, mikoron bemennek az óvárba, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülés után egynéhány esztendeig.” (A ház ekkor Méhfi Jakab szőlősgazda tulajdonában volt.)

Feje fölött holló. Aki elmegy Kolozsvárra, az bizonyára a főtéren álló Szent Mihály-templom után megnézi Mátyás király szülőházát is. Én sokat és sokszor láttam, hisz a vele szemben álló Bocskai-házban, amely a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem központi épülete, s ahol 3 évig tanítottam, ott szoktam megszállni. Az egyik novemberi reggelen történt, amikor keltem ki az ágyból, hirtelen nagy károogást, káricsálást hallottam, és valósággal elsötétült az ég: hatalmas varjúcsapat tartott valahová. Ez megisméltődött aztán az alkonyatban is, és más napokon is. Olyan volt, mint Alfred Hitchcock *Madarak* (The Birds, 1963) című amerikai thrillerjének egyes, félelmetes jelenetei. Erről beszéltem egy ott lakó ismerősömnek, aki válaszként elmesélte, hogy amikor kisleány korában először meglátta és meghallotta ezt a rémes és hangos csapatot – mert régóta járnak be a városba a varjak –, annyira megijedt, hogy édesapja kabátja alá bújt remegve.

Most, hogy a befejező sorokat írom, újra látom Mátyás szülőházát, az is eszembe jutott, hogy ha ott és akkor véletlenül egy holló szállt volna az ablakomra, milyen szép és kerek lehetne a befejezés. De ez a madár nem szállt és nem száll senki ablakára, mert ott van a Hunyadiak címerében, immár örökre, mozdulatlanul.

Szentmártoni Szabó Géza

A Szent Korona és Mátyás király

Mátyás király uralkodásának hatodik esztendejében tudta magát megkoronáztatni, mert csupán ekkorra sikerült az 1440 óta III. Frigyes német-római császár birtokában lévő Szent Koronát visszaszereznie. A királyi ékszert Habsburg Albert király (1437–1439) özvegye, Luxemburgi Erzsébet lopatta ki Visegrádról, udvarhölgye, Kottanner Jánosné segítségével, hogy fiát, az utószülött V. Lászlót, négy hónapos csecsemőként megkoronáztassa Székesfehérvárott. Erzsébet a szertartás után Bécsújhelyre menekült fiával, a koronát pedig zálogba adta Frigyesnek. A magyar urak azonban, erről nem vévén tudomást, Jagelló Ulászlót emelték trónra. A koronázás előkészületeinél derült fény arra, hogy a koronát ellopták Visegrádról. Ulászlót emiatt, 1440. június 17-én, azzal az alkalmi koronával szentelték fel királlyá, amelyet Thuróczy János krónikája szerint, egykor csodás mesterséggel Szent István király feje ereklyéjének tiszteletére készítettek (*corona pro ornamento reliquiarum capitis sancti regis Stephani olim miro operis artificio preparata*).

Kovachich Márton György adta ki azt az Ulászló koronázása napján kelt oklevelet (*Vestigia comitiorum apud Hungaros*, Buda, 1790, 235–243.), amelyben a Székesfehérvárott összegyűlt főpapok, bárók és nemesek elrendelték, hogy amennyiben Szent István koronáját nem tudják visszaszerezni, a továbbiakban ugyanolyan erőt birtokoljon minden tekintetben (*illudque robur per omnia habere*) az aznapi koronázáskor használt másik, régi mestermívű aranykorona, amely Szent István királyunk, apostolunk és patrónusunk feje ereklyéjének tokján mindedig folytonos buzgó tiszteletben megőrződött (*alia Corona aurea operis vetusti, Beatissimi Stephani Regis, Apostoli, et Patroni nostri, in theca capitis reliquiarum ejusdem huc usque multa veneratione conservata*). Egyúttal Ulászlónak ezzel az új koronával történt megkoronázását teljesen érvényesnek mondták ki, a gyermek V. Lászlóét pedig érvénytelenítették.

1444. november 10-én, a törökök elleni vesztes várnai csatában elesett I. Ulászló. 1445. május 7-én, a Pesten egybegyűlt magyar rendek, korábbi határozatuktól eltérve, elfogadták V. Lászlót királyuknak, ha az III. Frigyes gyámságából kiszabadul. 1546. június 5-én, a pesti országgyűlésen, a király kiskorúsága idejére Hunyadi Jánost kormányzóvá választották. A császár csak hat esztendő múltán, 1452. szeptember 4-én engedte szabadon V. Lászlót, ám a koronát továbbra is magánál tartotta. 1453 januárjában Hunyadi lemondott a kormányzóságról, az országnagyok pedig újabb koronázás nélkül elismerték királyuknak a tizenhárom esztendőes Lászlót. Az ifjú király rövid uralkodása végén, esküjét megszegve, 1457-ben lefejeztette Hunyadi Lászlót, ám nem sokkal később, éppen házassági készülétei közepette, ő maga is meghalt. Ekkor nyílt meg a váratlan lehetőség a tizenötödik esztendejében járó Hunyadi Mátyás uralkodóvá válásához.

Mátyás 1458-as megválasztása után mindent megtett a korona visszaszerzéséért, hiszen csak az azzal való felszenteltetése tehetné jogilag is tényleges királlyá. (Werbóczy *Tripartitum*ában azt írta, hogy Mátyásnak a koronázása előtt kelt kiváltságleveleit csak akkor lehet megtartani, ha azokat koronázása után ő maga megerősítette.) A koronáért folyó alkudozásban Janus Pannonius is kivette részét, ugyanis fenyegető elégiát írt Frigyesnek:

De corona regni ad Fridericum Caesarem

Quid retines nostram, Caesar Friderice, coronam,
 Fausta umquam genti non fuit illa tuae?
 Testis erit primae fraudatus flore iuventae,
 Henricus, Stephano quem pia Gesla dedit.
 Testis bis pulsus letum miserabile Petri,
 Ac Salomoniacae crebra ruina fugae.
 Testis quin etiam spoliati casus Othonis,
 Nec non Alberti mors properata tui.
 Testis et ille tua puer enutritus in aula,
 Qui nuper thalamos occidit ante novos.
 Horum tu, si quid sapias, exempla timebis:
 Felix, alterius qui cavet ipse malo.
 Nec tanti facies tam vani nominis umbram,
 Fatorum ut similes experire vices.

*Az ország koronájáról Frigyes császárhoz
 (Lator László fordítása)*

Császár! Mért tartod koronánkat vissza, mi végre?
 Hisz rátok sohasem szállt a szerencse vele.
 Jó tanu erre a nyíló ifjúként disze-vesztett
 Imre, kit Istvánnak tiszta Gizella adott,
 Vagy tanu Péter, a kétszer elűzött szörnyü halála,
 Vagy kit olyan gyakran ért vereség: Salamon.
 Sőt tanu Ottó is, kit megfosztottak a tróntól,
 S Albert testvéred oly kora vége tanú.
 És tanu rá az a gyermek, az udvarban nevelődött,
 Kit lakodalma előtt elragadott a halál.
 Hogyha van egy kis eszed, jó lesz intésnek a példa:
 Boldog a más kárán bölcsen okulni tudó.
 Jó lesz hát hiu cím árnyát nem sokra becsülnöd,
 S nem hívnod ki magad ellen a sorsharagot.

1463. július 24-én Mátyás követei, Vitéz János váradi püspök, Pálóczi László országbíró és Szapolyai Imre kincstartó Bécsújhelyen vették át a Szent Koronát III. Frigyes császár megbízottaitól. A császár hatalmas váltságdíjat kapott a koronáért, és kikötötte, hogy ha Mátyás örökös nélkül halna meg, ő kapja meg a magyar trónt. A koronázás azonban – látszólag a török háború miatt – csak

1464. március 29-én, nagycsütörtökön történt meg. A jeles alkalom idejét belefoglalták egy korabeli, királyokat felsoroló, időmértékes versbe: „CInglit Coena Capvt Matthiae vLgenti Corona.” Azaz: Úrvacsora napja Mátyás fejét ragyogó koronával koszorúzza. A nagybetűk római számként összegezve az 1464-et adják ki.

Vajon miért várt Mátyás nyolc hónapot a korábban hón áhított koronázással? Utóbb mégis sürgőssé vált számára ez az ünnepi esemény, holott feleségét, az 1564. március 8-án meghalt Podjebrád Katalint kellett volna még egy ideig gyászolnia.

Bonfini szerint még a korona Frigystől való átvétele előtt Pálóczi László országbíró Sopronból Bécsújhelyre hívták, hogy állapítsa meg a korona azonosságát. Híre járt ugyanis, hogy a császár aranyművessel még egy koronát készíttetett, hogy az igazit fel ne lehessen ismerni. Pálóczi azonban egy bizonyos jelről első pillantásra felismerte az igazi Szent Koronát. A királyi ékszert akkor már 23 esztendeje nem látta senki. Ekkor történhetett meg az, ami megmagyarázhatja a ma ismert Szent Korona két különböző eredetű részének összekapcsolását.

Úgy véljük, hogy Mátyás idejéig a magyar királyi korona csupán a ma ismert korona alsó, bizánci eredetű, oromdíszes abroncsa volt. Ezen középütt a Pantokrátor Krisztus, kétoldalt arkangyalok és bizánci szentek, hátsó részén pedig Dukász Mihály bizánci császár (1071–1078) és uralkodó társa, Konstantin, valamint I. Géza magyar király görög feliratos zománcképei láthatók. Az abroncson alul láncokon csüngők függenek.

A *Képes krónika*, és annak nyomán Thuróczy János azt írta, hogy a XIV. század elején, „amikor Ottó herceg a szent koronát Magyarországra hozta, azt ellenségeitől való féltében, esztergályos mesterséggel egy csobolyóba (in flasconem) záratta. Amikor pedig emberei kíséretében az éjszaka csendjében lovagolt az országúton, amerre igen sok utas járt, a csobolyó (flasco) a nyereg szíjairól – mert oda volt kötözve, mint valami boros edény (quasi vas vinarium) – eloldódva leesett, és senki sem vette észre.”

A fából készült borosedény formájára és méretére nézve van jó támpontunk, hiszen a *Képes krónika* miniátora le is rajzolta a csobolyót a megtalálás jelenetében. Ezt a fából készült bortartót a bognárok a későbbi századokban is ugyanilyen formában készítették, éppen ezért jó analógiákat lehet találni ma is hozzá.

Nos, az abroncskoronát valóban egyszerű lehetett egy viszonylag kis méretű csobolyóban, nyeregbe kötve szállítani. A ma ismert korona csupán egy kisebb hordóba fért volna bele, annak földre esésekor pedig bizonyosan jelentősen deformálódott volna.

Az a feltevésünk, hogy Mátyás király az I. Ulászló koronázásakor használt alkalmi koronát, amelyre 1440-ben a rendek átruházták az addigi korona erejét, egybedolgoztatta a III. Frigystől visszakapottal, kettős legitimációt nyerve a művelet eredményével. Ehhez a feladathoz azonban hozzáértő, megbízható ötvösre volt szüksége. Az előkészítés és a munkálat tehát több hónapnyi időt vehetett igénybe. Mátyás célja érdekében a Szent István fejének ereklyetartóját díszítő koronáról leválasztatta a görög feliratos abroncsba nem illeszthető alsó részeket, a tetejére pedig, a bizánci császári diadémok mintájára, keresztet

tűzetett be. Ez a bővítés nagyban megnövelte a korona szakrális voltát az első magyar királyhoz való kötődésével.

A Győrött őrzött, XV. század elején készült Szent László-herma belsejében egy a hermánál jóval korábbi koponya-ereklyetartó rejtőzik, amelynek keresztpántos fedelén középtűt a trónoló Jézus Krisztus, a pántokon pedig a négy evangélista jelképe látható. Vélhetőleg ehhez hasonló elrendezésű volt a Szent István ereklyéjéhez tartozó pántos korona is, ám azon Krisztus ábrázolását apostolainak képe vette körül.

Mátyásnak zárt koronára volt szüksége ahhoz, hogy majdani hódításait követően, a német-római császári címet is elnyerhesse. A korona bizánci eredetű abroncsára utalva, immár Konstantinápoly eleste után, a kelet-római császárság örököséként is felléphetett volna. A korábban uralkodó királyok idejében az ilyenfajta egybeillesztést senki nem merészelte volna megtenni. Mátyás volt az egyedüli uralkodó, aki öntörvényűségével, sőt királyi származás és udvari neveltetés híján, erre gond nélkül elszánhatta magát. Nem akadt már senki, csak közvetlen bizalmasai, akik észrevehették volna a korona átalakítását. Ha volt Frigyesnél egy álkorona, úgy az újonnan összeillesztett koronával az már nem volt összetéveszthető.

Feltevésünk szerint így jött létre a ma ismert Szent Korona, amely görög és latin feliratos részből áll. A latin feliratos keresztpántokon a tizenegy apostol és Szent Pál zománcképe sorakozott eredetileg, ám csak nyolc maradt meg belőlük, amikor négy apostol (Máté, ifjabb Jakab, Tádé és Simon) képét lehagyták a pántok végéről. A megmaradtak között, az abroncsos való csatolás érdekében, Szent Bertalan zománcképének nagy részét durván eltávolították! A keresztpántokat középtűt összekötő, négyzetes zománckép Jézus Krisztust mint Pantokrátort ábrázolja. Az ő zománcképét középtűt, szentségtörő módon átfúrták, hogy abba csúcspdíszként beleilleszthessék a kis gömbös végű keresztet, amely nem készülhetett a XV. századnál korábban! A Szent István-ereklye tokját díszítő korona nagy mérete miatt, az átszabott pántokat eredeti állapotuknál jobban meg kellett görbíteni ahhoz,

hogy végeiket szegecsekkel a görög feliratos abroncskoronába illeszthessék. Emiatt több repedés is keletkezett rajtuk. Nyilvánvaló, hogy csak egy utólagos terv hozhatott létre a két egymástól különböző eredetű műtárgyból zárt koronát.

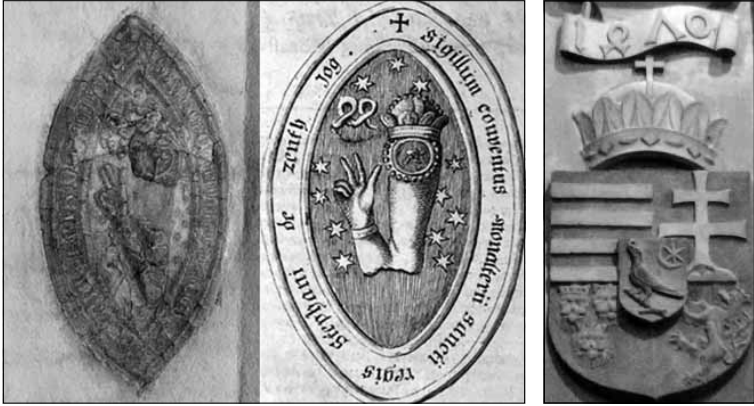
A szakirodalomban csak az volt eddig a kérdés, hogy ez az új konstrukció mikor jöhetett létre. Véleményem szerint ilyen durva átalakítási módszereket sem az Árpád-korban, sem az Anjouk, de még Zsigmond király idejében sem mertek volna alkalmazni. Az apostolok számának négygyel való csökkentésétől és Jézus Krisztus zománcképeinek átfúrásától bizonyára elrettentek volna. A XV. század elejétől terjedő huszitizmus, illetve a humanizmus Janus Pannoniusnál is megjelenő enyhe vallási szkepticismusa Mátyás idejére már fellazította a középkor szigorú vallási tanításait. A reneszánsz művészet pedig éppen ekkoriban kezdte szétrepedezni a középkori ikonográfia megmerevedett kereteit. Az uralkodók egyéni ambíciói is a korábbi korlátokat feszegették. Ezekkel együtt volna érthető Mátyás király merész és konstruktív lépése a Szent Korona végleges formájának kialakításában.

A Szent Korona legkorábbi valós ábrázolásának a szentjobbi apátság XIV. századi pecsétjét tartják. A töredezett viaszpecsétről készült metszetet Bunyitai Vince közölte a váradi püspökség történetéről szóló könyve második kötetében (Nagyvárad, 1883, 331.), ám azt a valóságos viaszpecséttel egybevetve látható, hogy az ott ábrázolt jobb kar vállán nyugvó korona csupán a rajzoló fantáziájának szüleménye. Ezt az adatot tehát bátran ki lehet iktatni a korona történetéből!

A Mátyás-templom tornyában talált, 1470-ben kőbe faragott királyi címeren viszont stilizált leveles, zárt korona látható, a tetején kereszttel. A Szent Korona mai képét mutató első ábrázolást az 1560-as években készült, Johann Jakob Fugger által íratott *Habsburg-krónikában* (Clemens Jäger, *Ehrenspegel des Hauses Österreich*) rajzolták le. A nagy nyilvánosság előtt a Szent Korona hiteles ábrázolása egy ugyancsak Mátyás nevű magyar király, Habsburg II. Mátyás (1608–1619) 1610-es koronázási arcképén és 1612-ben vert tallérján jelent meg, az utóbbin szemből és oldalnézetből is.

Hunyadi Mátyás maga is kapcsolódott az apostolokhoz keresztnéve révén, amely nevet azért kapta, mert 1443. február 24-én, Mátyás apostol napjának hajnalán született. Nomen est omen, azaz a név jósjel, hiszen a király védszentje az a Szent Mátyás lett, akit az apostolok sorshúzással választottak maguk közé tizenkettediknek, Júdás megüresedett helyére. Mátyás királyságához ugyancsak az előre kiszámíthatatlan sors, a nem várt véletlenek sora vezetett. Erre a méltóságra ő nem kapott előzetes felkészítést, szemben elődjével, az 1440. február 22-én Komáromban született, s 1557. november 23-án Prágában meghalt V. Lászlóval, akit gyermekkorától fogva királynak neveltek. Mátyásnak beléje plántált példák nélkül kellett felnőnie a nagy feladathoz, éppen ezért járhatta útját öntörvényűen, mások vezetése nélkül, s tehetett meg olyan dolgokat, amelyek elődeinek eszébe sem jutottak volna.

Írásunkat elgondolkodtató munkahipotézisnek szánjuk, annak érdekében, hogy a kutatókat a Szent Korona rejtélyes történetének kibogozásához egy eddig fel nem vetett eshetőség alapos vizsgálatára ösztönözzük.

A szentjebbi apátság pecsétjének eredetije és annak téves rajzolata
Mátyás király 1470-ben kőbe faragott koronás címere a Mátyás-templom tornyából

A Szent Korona mai állapotában

A Szent Korona első hiteles ábrázolása az 1560-as években készült *Habsburg-krónikában*
(Clemens Jäger, *Ehrenspegel des Hauses Österreich*)

A Szent Korona hiteles ábrázolása II. Mátyás király (1608–1619) 1612-ben vert tallérján

Fenyvesi Félix Lajos

A reneszánsz ember

Mátyás király emlékezete

Történelmünk csodás pillanata: 575 év távolából nagy királyunkra, Hunyadi Mátyásra emlékezünk. Nem is kellene, hiszen itt él velünk, naponta emlegetjük. Tegnap este egy rajzfilmet néztem, ahol a budai kutyavásár vidám népmeséje elevenedett meg. És feltűntek értékes corvinái, aranyforintja, Visegrád időmart kútja, oklevele saját kezű aláírásával.

Mátyás erős alakja beivódott a magyar köztudatba. Szinte mindenkinek van valami szava: ő az igazságtevő, a szegények oltalmazója, a népnéző gazdagok szigorú bírója. Mátyás király a bölcs és jó uralkodó. Persze a történetírás sok mindent megkérdőjelezett, de a legfontosabb nem változott. A hatalmas életmű századokon átívelő.

Sokat idézik Barta Gábor történetészt: „Az út elején még olyan művelt emberek álltak mellé, mint Vitéz Mihály és Janus Pannonius, a költő. A Hunyadi-házat a kismanesek is látszólag hűséggel szolgálták. De amint hatalma nőtt, olyan mértékben hagyták el azok, akik apjának hű társai voltak. A legkeserűbb csalódása az öreg érsek lázadása volt 1471-ben. Egyre inkább az alacsony sorból fölemelt embereket látjuk környezetében.”

Mind igaz, én magam is sokszor feledtem a hús-vér embert. A valóság sokszínűségét, örökös ellentmondásait. Mátyás király magányosan ült könyvtárszobájában, de a körülötte

levő reneszánsz pompa, rend és igazságosztás egész Közép-Európát bevilágította!

Remek olvasmány Galeotto Marzio arcképe Mátyásról, bölcs, tréfás mondásairól. A 16. fejezetben ez áll: „Gyakran emlegette a király, hogy három dolog van, ami nem kívánatos: a fölmelegített mártás, a kiengesztelődött barát és a szakállas feleség.” A másik kortárs és szemtanú, Antonio Bonfini részletes leírását is jó újraolvasni: „Az isteni Mátyás termete a közepesnél valamivel magasabb volt; megjelenése nemes és lelki nagyságot sugárzó. Arca pirosas, haja szőke, és ezt szépen kiemelte sűrű szemöldöke, élénk, sötét csillogó szeme. Tekintete nyílt volt és egyenes. Helyeslését mindig hosszantartó pillantással jelezte, de ha görbén nézett valakire, ezzel kimutatta, hogy haragszik rá.” Mennyi mindenről kellene szólni. A Hunyadi-családról, a fiatal királyról, a koronázásról, az akkori államról, a fekete seregről, a török veszélyről, az esküvőről, az utódról. Miután az oszmán hatalom megvetette a lábát Európában, Mátyás király a keresztény közösség védelmét tűzte zászlójára. Igyekezett mozgósítani a nemzetközi erőket a közös feladatra. Személyét mintha Isten ezekre a törekvésekre jelölte volna ki. Országépítésre. Teremtésre és békére.

Keresek, kutatok régi századokban. Homályban botorkálok, hogy közelebb jussak nagy királyunkhoz. Belém villan, hogy Zrínyi Miklós, a költő és kardforgató hosszú éveken át tanulmányozta ezt a különös életet. A királyról való elmélkedésében ezt írta:

„De nem mindenik seculumban születik Fénix, és sok száz esztendeig kell fáradozni a természetnek, meddig formálhat oly embert, aki a világ s országok megbotránkozásának gyógyítója legyen, s maga nemzetének megvilágosítója. Ilyen vala a mi jó Mátyás királyunk, aki mellé avagy igen kevés, avagy senki keresztyén királyok közül, kik utána voltak, ne álljon hasonlatosságért, mert bizony megocsusodik érdeme Mátyás mellett, s elvész tündöklése, mint a csillagoknak nap támadásán. De mivelhogy a természet ezen az ő alkotmányán sokat fáradt, hihető, hogy meg is fáradt; mikor nyugszik meg másnak építésére, nem tudom. De legalább mi időnkben inkább kívánható, hogysesem remélhető gondolat.”

Varga Domokos *Emlékezzünk eleinkről* című műltidézésében Mezid bég nevét említette többször is, aki nagy török sereggel tört be Erdélybe, de rajtavesztett. A Hunyadiakkal vívott véres ütközetben ő maga és fia is elveszett. Hunyadi – török módra – megrakott két szekeret az elhullott ellenséges katonák fejével meg a zsákmány egy részével. Az elülsőre felültetett egy vén török foglyot, kezébe adta Mezid karóba húzott fejét, tíz-tíz lovat fogatott a szekerekbe, s elindította őket Budára. Eljutott a hír a Balkán-félszigetre, sőt Kis-Ázsiába is. Már mindenütt emlegették – ki reménységgel, ki félelemmel – Hunyadi nevét.

A legnagyobb öröm, ha együtt volt a család. Legjobban apjaurát csodálta

a két fiú. Azt, hogy milyen gyors és határozott a lovon. Beszél, meghallgat mindenkit, ha kell, elsőként ront az ellenségre. Mátyás a család bizalmasa, ő olvasta föl a latinul írt leveleket. A fontos találkozókon mindig jelen volt édesanyja, Szilágyi Erzsébet is. Egy-egy mondatot szólt, de az pontos volt és meggondolandó.

1456. július 22. Sok áldozattal, de legyőzték a törököt. II. Mohamed szultán is megsebesült. Augusztus első hetében meghalt Hunyadi János! A kitörő pestisjárvány áldozata lett, kedves barátaival együtt.

A Nemzeti Galéria emeleti termében elcsendesednek az emberek, ha meglátják Madarász Viktor nagy olajképét. *Hunyadi László siratása*, mintha megelevenedne. Megállunk a sötéten derengő festmény előtt, és fejet hajtunk rövid időre. A festő Lászlót lefejezése után örököltette meg. Az ő elgondolásában kápolna-mélyben, két gyertya ragyogásában, gyalcsba takarva terítették ki. Az ifjú halott markáns arcéle a fehér leplen keresztül vádlóan mered a végtelenbe, hogy soha ne feledjük a nemzet ellen elkövetett árulást. A súlyos üzenet szétfeszíti a falakat, és úgy érezzük, a kis terem ellenére ott virraszt egész Magyarországra. Az anya és a rémült menyasszony néma zokogása betölti a hűvös estét. A balladákra emlékeztető kép méltósággal tárja a világ elé a magyar nép több évszázados tragédiáját.

Visszapergetem az időt. 1458 januárjában kezdődött a Pest melletti országgyűlés. Mátyás nagybátyja, Szilágyi Mihály 15 ezer fegyveressel jelent meg. A várban tanácskozó főurak megegyeztek, hogy Hunyadi László

haláláért nem állnak bosszút. Másnap Rákos mezején seregesen vonultak a Duna jegére, a Vár alá, hogy királyá kiáltásák ki Mátyást. Tizenöt éves. Prágában ette a rabok kenyerét.

Hosszú harc következett. Kilenc év szívós küzdelme árán jött el a béke. A kisebb fiú betöltötte huszonegyedik évét, Székesfehérvárott ünnepélyesen Magyarország királyává koronázták...

A török veszély, háborúskodás végigkísérte Mátyás egész életét. Vitéz János árulása megviselte, futott egykori nevelője északnak, Janus Pannonius, a kor egyik legkiválóbb latin nyelvű költője délnek vette az útját. A megözvegyült Mátyásnak a nápolyi király lánya, az aranyhintón érkező Beatrix lett a felesége...

Mátyás palotája felséges építmény lehetett. Pompás kőfaragványaiból csak töredékek maradtak. Ha a törökök nem tarolják le a középkori Budát, Óbudát, Visegrádot, Esztergomot, ma csodás ódon-szép épületek sokaságában gyönyörködhetnénk. Sok remek gótikus templomot is emeltek.

Minden nagyobb város kultúrája megerősödött. Budán megnyílt az első hazai, Hess András vezette könyvnyomtató műhely. Megalapították a pozsonyi egyetemet. Sok ezer diák tanult Krakkóban és Párizsban.

Rohamosan hódított a latin nyelv mellett a magyar.

Milyen király volt Hunyadi Mátyás? A róla őrzött kép zavarkeltően szélsőséges. Ha rápillantunk megkopott szobrára, egy figyelő, elszánt, kemény kőarc tekint ránk. Ilyen lehetett háborúk, fontos döntések idején. De milyen más a népmesék álruhás, furfangosan igazságos férjija, a dölyfös nagyurakat

leckéztető, a szegény embert megbecsülő vándordiákja.

Ha a történészeket olvassuk és hallgatjuk, hasonló ellentmondásokkal találkozunk. Sokan Szent István nagyságával mérik, nemzetmentő politikusnak tartják, aki hatalmassá tette az országot. Vannak, akik elítélik, mert felesleges hódításokra pazarolta az ország erejét. Háborúkat provokált, ami hatalmas összegeket emésztett föl és emberáldozatot követelt.

Legtöbben azt vetették a szemére, hogy nem érezte végzetes veszélynek a déli végek félelmetes ellenségét: a törököt!

Hibátlan élet és mű nincs, így van ez Mátyás király esetében is. Uralkodása alatt megértük az „Európa egyik legnagyobbja” címet, a dicső fénykort, a csúcspontot, amelyet alig 30 esztendő múltán látványos katonai összeomlás, majd a teljes széthullás követett.

Olvastam valahol, hogy Beatrix megérkezése Budára nagy örömet okozott a királynak. Tetszett neki a szép és okos lány, aki nem vetette meg a szerelmet. Közös fürdés után be is zárkóztak a félhomályos nagyszobába, és két napig ki se jöttek. (Előtte a húsztagú őr- és figyelő személyzetet elzavarták.) Már akkor azt gondoltam, hogy Mátyás királyunk igyekezett kihasználni a ritka szabad órákat és éjszakákat.

Mátyás egész életében érdeklődött a női nem iránt, és ezt a környezete is jól tudta. Janus Pannonius egy epigrammájában így írt erről az 1462-es havasalföldi hadjárat idején:

„Bölcs a király, ha a harc mezején se felejt ölelni,

Vénusz a csóknak örül s megnyeri Mars kegyeit.”

Később, nyugati hadjáratai során sem kerülte el a kalandokat. Bonfini azt írta, hogy a király a kis nők szerelme irányában engedékenynek mutatkozott, de a tisztas asszonyoktól távol tartotta magát. A valóságban több sziléziai városban „politikai” gondot okozott, hogy a polgárok zúgolódtak: a király lányaikra, sőt feleségeikre is túlzott figyelmet fordított.

Mátyást egész életében foglalkoztatta az utódlás problémája. 1485-ben világosan kijelentette, hogy Corvin Jánost akarja örökösének. A gyermeke házasságon kívüli kapcsolatból született. Anyjáról keveset tudunk: Borbála kedves és szerény polgárasszony... Úgy gondolom, Beatrix megjelenése kezdetben nem befolyásolta Corvin János sorsát. De mikor világossá vált, hogy a királyné meddő, megindult a hatalmat jelentő birtokok adományozása. (Magyarországon példa nélküli volt a kísérlet, hiszen az ország történelmében addig egyszer sem fordult elő, hogy törvénytelen gyermek követet volna a királyt a trónon.)

Töpreng a mai ember is, mennyi furcsaság egy rövid, mindennel csatározó életben. Születés és halál, szép és szörnyűség sűrűn váltotta egymást. Alig érkezett haza a háborúból, máris igyekezett a király kedves könyvtárába, hogy megnézzze az újdonságokat, folytassa az olvasást, ahogy az ablak melletti homály megengedte.

Mátyás Bibliotheca Corvinianája 1490-ben 2000-2500 kötet lehetett. Sajnos az eltelt századok alaposan megtizedelték, alig valamivel több,

mint kétszáz kódexről tudunk. Néhány idősebb szemtanú úgy számolt be, hogy a hatalmas gyűjteményt két teremben őrizték. Az egyikben a görög és keleti könyvek, a másikban a latin költők, írók munkái voltak. Mindegyik szép borítóval várta, hogy föllapozzák, benne papírszeletek, hogy mit tartalmaz, és mit ismertek belőle.

Az első könyvtáros, Galeotto Marzio 1460 körül érkezett. Először említik a nevét Blandinusnak, a remek kódex-festőnek és miniátornak. (Szívesen beszélnék vele, ha föl lehetne támasztani, hogyan tudott olyan nagy alázattal és áldozattal dolgozni?) A híres budai műhelyben dolgozott Francesco Roselli, aki Botticelli rajzait metszette rézbe.

A korszak jelentős asztrológusai közül meg kell említeni Johannes Regiomontanust... Mátyás udvarában fontos szerepet játszott a zene. A király környezetében több mint tíz ferrarai orvos gyógyított. Azt azért ki kell hangsúlyozni, hogy kiemelkedő tehetségű tudós és művész nem volt közöttük.

De mindennek ellenére, Mátyásnak múlhatatlan szerepe van abban, hogy állami rangra emelte a reneszánsz vívmányait. Gyökeret eresztettek a legszebb eszmék és építő szellemek.

Heltai Gáspár krónikája idilli képet tárt az olvasók elé. Mátyás az igazságos, a szegények védelmezője, a parasztság pártfogója. Ha alaposan a végére járunk a dolognak, bizony a fele sem igaz. A jobbágyok helyzetét ekkor két tényező jellemezte: a háborúk és az adóterhek. Mindkettőből bőven jutott a közel hárommillió földművesnek. Belső harcok, a husziták elleni csatározások, a török rablóhad-

járatok elviselhetetlen terhet tettek az emberek vállára. A Mátyás-kori adó 660%-os növekedésének súlya alatt megrokkant mindenki.

Mire ez a sok pénz? A szüntelen háborúkra, a véget nem érő harcokra, a birodalom megőrzésére. A fekete sereg egyben tartására.

1487. augusztus 17-én alakult meg a sereg. A Bécsújhely tágas mezején felvonuló mozgékony csapatról Bonfini tudósított, mondván, régóta kellett volna már egy ilyen bandérium. Mátyás itt igazi bölcs királynak és tökéletes hadvezérnek mutatkozott. A sereg akkor nyolcezer gyalogosból és húszezer lovasból állt, továbbá kilencezer szekérből. Ez a szám sokszor több volt, de nagyjából kevesebb, mivel mindig hiányzott a legfontosabb: a pénz! a pénz!

Mátyás hadserege hosszú tapasztalat eredményeként vált Európa egyik jelentős katonai tényezőjévé. Egyre több a zsoldos katona, de végig kevés az olyan férfi, aki harcolni is tudott az ügyért. A „fekete sereg” tagjai elsősorban cseh és lengyel származásúak voltak, de német harcosok is szolgáltak. A huszárok nagy része rác; tehetségük révén jelentős szerepet játszottak Mátyás sikereiben. Meg kell említeni néhány nagyszerű vezért is: Kinizsi Pált, Szapolyai Istvánt, Geréb Pétert...

A fekete sereg a király halála után széthullott. A pénztelen katonák kifosztották Eger környékét, megsarcolták a Dunántúlt. 1492 szeptemberében Kinizsi főkapitány – a lakosok

segítségével – szétverte a sereget. Az életben maradt kétezer zsoldost Ausztriába toloncolták.

Mátyás király zaklatott, sűrű életet élt. Kis háborúk örölték napjait. Égette magát szüntelenül, hogy egyben maradjon a hatalmas birodalom. Keveset említjük, pedig fontos, hogy a királyt régi betegsége kínozta. A köszvény annyira elhatalmasodott rajta, hogy 1489 márciusától hordszéket kellett használnia. Az 1490-es év kezdetét kíséretével Bécsben ünnepelte. A hatórás ceremónia után Mátyás rosszul lett, nem sokkal később szélütés érte. Április 6-án fekete lobogó hirdette: Magyarországnak új királyt kell választani.

(Érdemes megemlíteni, milyen pletykák keringtek, közülük legtovább a mérgezett füge esete, még ma is megfontolás tárgya.)

Előbb jelképesen kint ravatalozták föl, majd hajón vitték a holttestet Budára, onnan Fehérvárra. A királyi temetést Szent Márk ünnepén (április 25.) celebrálták.

Tizenegy királyunkhoz hasonlóan Mátyás is a Szent István által alapított és 1038-ban felszentelt Szűz Mária-bazilikában nyert végső nyugalmat. A síremlék nem készült el időben, halála napjáig.

Az erdélyi kőből faragott munkán egyszerű, mindent magyarázó felirat áll:

„E MÁRVÁNY ALATT CORVIN MÁTYÁS FEKSZIK, KI TETTEI UTÁN ISTENNEK TŰNIK, VÉGZETE AZT TANUSÍTJA, HOGY EMBER VOLT.”

Kriza Ildikó

Hová tűnt a fekete sereg?

Mátyás magyar király zászlaját látá,

Jó lovának száját futni bocsátá.

Zrínyi Miklós, 1657

A Mátyás királyról szóló rendkívül gazdag népköltészet egyik ága a legyőzhetetlen király háborúskodásáról, csatáiról, húséges katonáiról és a fekete seregről szól, kevésbé magyar, mint szerb, szlovén, bolgár nyelven. A történészek sok kérdőjelet tesznek a fekete sereg nevének eredetéhez, de a néphagyomány nem időzik filológiai kérdéseknél, szóhasználata egyértelmű, ha a nagy tekintélyű, verhetetlen uralkodóról és híres katonáiról szól. Mátyás király korából nincs adat a fekete sereg kifejezésre, de annál több a létezésére, tetteire. A sokféle szakirodalom összesítésekor Fenyvesi László elfogadja azt a feltevést, ami szerint Mátyás király halálakor a katonák vállára tett fekete posztó használata után alakult ki az elnevezés. A szájhagyományban megőrzött események történeti előzménye legtöbbször kérdéses. A népköltészet tudatos gyűjtése a 19. században kezdődött, a korábbi évszázadok alkotásai töredékesek. Azt tudjuk, hogy Mátyás király korában históriás énekek szóltak a csatákról, fontos eseményekről, ezzel szórakoztatták a lakomák idején vagy békés napokon az egybegyűlteket. Az adatszerűség ott még megtalálható, számos esetben a megtörténhetett esetek megőrzőjének vélhető. Az öt évszázad során kialakult népköltészet igazi poétikai érték, megannyi változattal, sajátos helyi formával, az adott közösség tudatvilágát tükrözve.

A Mátyás-hagyomány, ami a Kárpát-medence és Balkán népeinél mindennél megtalálható, sok közös és ugyanannyi egyedi sajátossággal bír. A magyar nyelvű népköltészethez hasonló gazdag és sokrétű folklórral a szlovének büszkélkedhetnek. Ők is saját népük fiának tartják Mátyás királyt, és különböző műfajokban szólnak életéről, dicsőítik tetteit. A szakemberek szerint Mátyás király nem véletlen kapott megkülönböztetett helyet a szlovén népköltészetben. Ennek egyik oka, hogy szemben a kortárs III. Frigyessel, a térség császárával, Mátyás király békét teremtett, győztes csaták után a katonákat hazaengedte, a zsoldot megfizette, továbbá a helyi kiskirályokkal viaskodó egyszerű emberek (adózők) pártjára állt, őket segítette, megvédte őket a török támadások idején.

A szlovén folklór sok kapcsolatot mutat a magyar hagyománnyal, de esetenként olyan archaikus elemeket is megőrzött, amelyeket a 19–20. századi magyar gyűjtések már nem tudtak rögzíteni. Azokat az eseményeket élte a szájhagyomány, amelyek az adott közösségben elfogadottak voltak, és amelyek könnyen kapcsolhatók az egykori uralkodó személyiségéhez. Ezért lehetséges, hogy királlyá választásától haláláig megannyi racionális és természetfeletti motívum található a Mátyás királyról szóló népköltészetben. Magyarul mondák, szlovénül viszont énekek hirdetik a királyválasztás csodáit, a török fogságból történt szabadulást, a balsikerű házasság miatti halálát és pokoljárását. A szlo-

vén folklór különösen gazdag és változatos a halála után visszatérő, utódokat megsegítő hős megjelenítésénél.

A magyar hagyományban is sokáig élt a Mátyás király visszatérését említő toposz, de a történeti hősök közül inkább Csaba királyfit tartja visszatérő hősnak. A töredékes adatok azonban arra utalnak, hogy a magyar hagyományban évszázadokon át élt Mátyás király visszatérésének gondolata. Az 1681-ben leírt vers, *Thököly haditanácsa* visszavárja a királyt. Idézem: „Válasszunk egy királyt, / Ezzel nem csinálunk első históriát. / Hívjuk ki magunkhoz nemzetünknek fiát, / Támasszuk fel azon magyar Mátyás királyt!” A 17. század nagy hatású költője, híres hadvezére, Zrínyi Miklós előbb a Mátyás-elmélkedésekben, majd *Az török áfium ellen való orvosságban* nemcsak reálpolitikusként mutatja be Mátyás királyt, hanem a korabeli népköltészetet ismerve írja, hogy a török ha „Mátyás magyar király zászlaját látá, jó lovának száját futni bocsátá”. Thaly Kálmán a *Mátyás álma* c. versében a visszatérő hősről szól: „Még fölébred mély álmodása / hogy a magyar népet ismét nagyinak lássa”. Folklór-forrásokat kutatva Ipolyi Arnold talált egy 1850 táján közölt ponyvát, amelyben a visszatérő igaz hős, népét megsegítő király alakjára bukkan: „régí Mátyás király, hogyha *felkelne* / mint sebes eső rajtunk könyvezne, / és szép szemével, ha reánk nézne / sok gonosztól méltán büntetne”.

A visszatérő hőst a szlovén népköltészet sokkal szívesebben jeleníti meg, mint a magyar, és hirdeti, hogy Mátyás király nem halt meg, csak alszik, és visszatér megsegíteni a népét, ha eljön az ideje. A visszatérő hős mondaköre egész Európában ismert, mindenütt a nemzeti hős nevét említik. Figyelemre méltó, hogy a szlovén folklórban különösen sok változat említi mindig Mátyás királyt. Közel száz mondát ismerünk, amelyek közül néhányat említek. A leg-egyszerűbb történet szerint Mátyás király a csatában elfáradt, leült, asztalra hajtotta fejét és elaludt. Vele együtt alszik a fekete sereg. Amikor ébresztgették, azt mondta, hogy csak akkor kel fel, ha a szakálla háromszor (hétszer) körbeéri az asztalt. Ébredését csodás jelek fogják előre jelezni.

Ivan Grafenauer kutatásai alapján tudjuk, hogy Mátyás király különös képességű, mitikus hős, legyőzhetetlen hadvezér, aki a világbíró kardjával mindenütt győzedelmeskedett, meghódította a világot. Az egyik mese szerint elhatározta, hogy az eget ura lesz. Katonái elkezdtek ostromolni az eget. Erős villámlás, dörgés lett a válasz, és megremegett a föld. A katonák ijedtükben a földre estek, és kérték az Istent, hogy óvja meg őket. Az Isten azonnal ködfelhőt borított rájuk, ami magas hegygé lett, és máig is ott alszanak. Egyszer egy diák bejutott hozzájuk, és látta az alvó Mátyás királyt meg a katonáit. A szakálla háromszor érte körbe az asztalt. Próbálta kelteni, de az őt azt mondta, hogy csak akkor ébred fel, ha a szakálla hétszer kerüli meg az asztalt.

Más monda szerint Mátyás király katonai diadalát Isten segedelmével érte el. Nála szolgált Jézus Krisztus, aki egy év eltelte után kérte a bérét. Azt kérte, hogy annyi földje legyen, amit az Isten szolgálja és szolgálólánya egy nap alatt bejár. Másnap reggel felkelt a Nap, az Isten szolgálja bejárta estig az egész Földet, majd a Hold, az Isten szolgálólánya jött, ő is bejárta a világot. Mátyás rájött, hogy Jézus az egész világot magának akarja, ezért hadat üzent ellene. Mátyás király serege indult a csatába, de Jézus mennydörgéssel, villámlással, kegyetlen égzengéssel válaszolt. A katonák beleremegtek, megadták magukat,

földre borultak. Jézus azonnal hegyet borított rájuk. Máig ott alszanak, és addig ott lesznek, amíg a világon nem lesz több szarka, csupán egyetlen Isten és egyetlen király. Az alvó király népszerű motívuma a szlovén díszítőművészetben méhkaptáron, ládán, más egyebütt is megjelenik, faragottan vagy festve.

A világbíró Mátyás királyról Kállósemjén mesemondója, Pál Ferenc elmondta Erdész Sándornak, hogy „egyszer az urak nagy sereggel jöttek Mátyás király ellen. Ütötték, verték a sereget, a hollós sereget. Ahogy hajtották őket, nagyon hullott a nép, nekihajtották őket a hegynek, elnyelte. Belülről kiabáltak, hogy nyíljon meg a hegy. Mátyás király ott maradt száz vitézével. A fekete sereg lemaradt, őket mind legyilkolták, odavesztek. Onnan nem jött ki senki, nem tudott róluk senki semmit, elnyelte őket a hegy. A kapunál állt a poszt (őr). A barlangban vót egy asztal, kőből kifaragva, azon ettek. Mátyás király gondnak adta a fejét. »Hová, mivé letetek? Mi lesz veletek?« Majd egyszer azt mondta, hogy ha szakálla az asztalon kétszer körülér, akkor fognak kimenni. Egyszer jött egy kovácsmester, eltévedt. Hova tévedt? A nagy iszonyú barlangba. Bement. A poszt aludt. Széjjelnézett. Megyén szobáról szobákra. Mátyás királyt ott találja az asztalnál, de olyan szakálla volt, hogy majdnem körbeérte az asztalt. Fölébredt. Kérdte: – A hangyák mászkálnak még a hegytetőn? – Még mászkálnak – mondta. (Vagyis az ellenség keresi őket.) Na, pihenjünk még – mondta a király. – Ne emlegess minket.” A mesélő még azt is hozzátette, hogy aki meglátta a barlangban alvó királyt, kapott vagy elvitt egy véka aranyat, ami a fenti világban porrá vált.

A magyar népköltészet máig hű maradt Mátyás királyhoz, és a 20. században népszerű gyilkosság-mondák hőségé tette. Szabolcsi falvakban napjainkig él a monda, amely szerint a királyt katonái mentik meg a szorult helyzetében. A hűséges kapitánya tudta, ha bajba kerül a király, gyűrűt küld neki. A segítség akkor nem késhet. A turóc-völgyi Felsőfaluban jól ismerték azt a vendéglőt, ahol a pénzes emberek nyomtalanul eltűntek. Meghallotta a hírt Mátyás király, és szokásos módon álruhában betért a vendéglőbe. A vacsora árát máriással (aranypénz) fizette. A gyűrűjét a szolgálónak átadta, aztán menni akart, de a kocsmáros bezárta. A gyilkos késtől gyors katonája mentette meg, aki a gyűrűt meglátva, tudta, a segítség nem késhet. A turóci kapitány berontott a kocsmába, megmentette a királyt. Mesés jutalmat kapott a hírvívő és Turóc kapitánya.

A 19–20. században feljegyzett mesék és mondák a szájhagyomány törvényei szerint formálódtak. A történeti személy erejét, hitelességét reális és természetfeletti tulajdonsággal tetézik, az ismert toposzokat az adott hőshöz igazítják. Az egyszerű emberekkel közös életet élő uralkodó személyisége jellemzi a népköltészetben megjelenített Mátyás királyt. A király és a köznép közvetlen kapcsolata a mai gondolkodásban meseszerűnek tűnik, de az egykorú írások, Galeotto Marzio és Janus Pannonius sorai hitelesen leírják, hogy az egyszerű ember, paraszt vagy katona együtt élt a királlyal. Aragóniai Beatrix új rendre törekvő előírásai, tiltakozásai szintén alátámasztják az uralkodó és a köznép egymás közti közvetlen viszonyát. Mátyás király személyisége alkalmas volt az erények, viselkedési minták, legkülönbözőbb emberi tulajdonságok megjelenítésére. Sem a korábban élt, sem az utána következő történeti személyiségek között nem találni ilyen népszerű hőst. A Mátyás király életében keletkezett dicsőítő versek és a halála után született írások pozitív hősről szólnak. Rövid-

del a király halála után a kortárs Antonio Bonfini változatos sokszínűséggel dicsőítette érényeit. Az eredeti latin szöveg hű fordításával birkózó Kulcsár Péter (Heltai Gáspár, Geréb László nyomdokain túl) megtalálta azokat a magyar kifejezéseket, amelyek választékosan, árnyaltan érzékeltették az olvasóval a király jó és rossz tulajdonságait, emberi gyengeségeit, tréfálkozását. A népköltészet mindehhez további adalékot kínál mondákba, anekdotákba ágyazva, amelyek az egyszerű szavakat képszerűvé, átérezhetővé, valóságossá teszik.

Példaértékű lehetett Mátyás király tette, egyénisége halála után is. A történészek számára egyszerű dokumentum az a Klaniczay Tibor által megtalált 1506-ban írt utasítás, amely szerint a morva sereget az elfogadott, közismert rend szerint, a Mátyás király által alkalmazott katonai rend alapján kell kialakítani. Mai gondolkodásunk szerint valami etalon lehetett a fekete seregre vonatkozó rend. Miksa és II. Ulászló uralkodása idején, a fekete sereg széttzilálása után a kortársak még követendő példának tartották Mátyás király szervezőképességét, irányítókészségét, katonai érényét, emberéletet kímélő hadi tetteit. Tudták és követendőnek tartották az ő hadi tudományát. Az adott körökben elegendő volt arra figyelmeztetni az általunk nem ismert adott személyt, a sereg vezetőjét, hogy a Mátyás király idején gyakorolt elváráshoz igazodjon.

Az íratlan tudás társadalomformáló erő lehet, és minden korban jelentős. A néphagyomány útjai ismeretlenek, de az évszázadok alatt jelentős átalakuláson átment költészet a népi tudást örökítette ránk, azt a szemléletet, ami hitet és erőt adott a közösségnek az időről időre végbemenő újjászületéshez. A Rákóczi-szabadságharc korában, 1706-ban, amikor II. Rákóczi Ferenc Kolozsváron járt, jezsuita iskoladrámában Mátyás királyt tették követendő példának. Az 1848–49-es szabadságharc idején a szájhagyomány szerint Kossuth Lajosnak addig kellett várnia, amíg a feltámadó Mátyás király felváltja. 1916-ban, az első világháború idején a pénzromlás gondjai miatt Mátyás királyt „hívták” segítségül. A tervezett szoborhoz adománygyűjtést szerveztek. Népszerű megmozdulásban az adakozók jelképesen egy fából kialakított szoborba vert szöggel bizonyították hozzájárulásukat.

A populáris kultúra szerint a fekete sereg és Mátyás király sorsa szervesen összekapcsolódott. A néphagyomány sokféleképp képes megfogalmazni az uralkodó iránti tiszteletet, a katonák megkérdőjelezhetetlen hűségét, a hibák elfogadását, az összetartozást. Az idealizált uralkodóra vágyás az egész Kárpát-medencében megtalálható, és mindez jellegzetesen Mátyás királyhoz kötődik.

Prokopp Mária

Személyesen irányította, jelölte meg...

Mátyás király és a művészet

Hunyadi Mátyás szülei, Hunyadi János (1407–1456) és Szilágyi Erzsébet (1410–1483?) jól tudták, hogy az ember számára az anyagiaknál sokkal értékesebb, sokkal maradandóbb a szellemi, a lelki kincs, mert ez adja a személyiséget. Ez az ember boldogulásának a legfőbb záloga. Ezért fordítottak nagy figyelmet fiaik sokoldalú, magas színvonalú kulturális nevelésére. Az apa, Hunyadi János, Zsigmond király házasságon kívüli fia – amint erről Heltai Gáspár és Bonfini is tudósít –, elsősorban katonai kiképzésben részesült, így lett az ország első hadvezére, akit a török hódítók feletti győzelmeiért Európa-szerte ünnepeltek. De nagy általános műveltséggel is rendelkezett, amelyről bizonyosságot tett egész életében, főképpen V. László kiskorúsága idején – 1446–53 között –, amikor az ország kormányzója volt. Életének fénypontja a nándorfehérvári győzelem volt 1456. július 22-én. Három évvel azután, hogy Európa nem tudta megmenteni a mohamedán haderőtől Bizáncot, a Kelet-római Birodalom fényes fővárosát, Hunyadi János a ferences Kapisztrán Szent János lelkesítő és a katonai fegyelmet erősítő szavai segítségével legyőzte a sokszoros török haderőt! Ezt a nagy diadalt hirdeti azóta is a **déli harangszó** az egész világon, amelyet III. Callixtus pápa rendelt el. A csata előtt a harangszó imára, összefogásra szólított fel, és a csata után, mindmáig, hálaadásra hív. Hirdeti a magyarok hősiességét, lehetlent nem ismerő bátorságát, Hunyadi János hadvezéri zsenialitását, és nem utolsósorban Istenben s a Magyarok Nagyasszonya segítségével vetett nagy hitét. 70 évig meg sem próbált a török haderő Európára törni! Őseink megmentették Európa keresztény kultúráját egészen napjainkig! Ezt akkor természetesnek vette Nyugat-Európa nagy része, de voltak, akik értékelték Hunyadi tettét: Firenzében évszázadokig állt Hunyadi János lovas szobra a Santissima Annunziata templom előcsarnokában. Firenze jeles humanista kancellárja, Poggio Bracciolini már az 1440-es években Hunyadi kormányzóhoz írt levelében nagyra értékelte a kereszténységet védő, hősi, önfeláldozó küzdelmét.

Az 1456. évi nándorfehérvári diadalt Mátyás királyunk 13 éves ifjúként élte meg. Három hét múlva, 1456. augusztus 11-én már ott kellett állnia a 49 éves édesapa, Hunyadi János halálos ágyánál! A család büszkesége ekkor még a 12 évvel idősebb fiú, László volt, aki apja oldalán már részt vett a török elleni harcokban. 1453-tól az 1457-ben történt kivégzéséig a horvát-dalmát báni és a temesi főispáni méltóságot viselte. Apja halála után ő lett a Hunyadi-párt vezére.

Mátyás 14 évesen megtapasztalta a király, V. László álnokságát, mikor a Cillei-párt befolyására őt a bátyjával együtt börtönbe vetette. A király 1457. március 16-án Hunyadi Lászlót lefejeztette Buda várának főterén, Mátyást pedig magával

vitte Prágába, és ott Podjebrád György kormányzó börtönébe záratta. Fél évre rá, 1457. november 23-án, a fiatal V. László király Prágában meghalt. Ezután került sor a királyválasztó országgyűlésre, amit Szilágyi Erzsébet bátyja, Mihály macsói bán, az ország kormányzója vezetett. Itt elhatározták a 15 éves Hunyadi Mátyás királlyá választását. Mátyásnak a börtönből való kiszabadítása és hazahozatala Vitéz János királyi kancellár, váradi püspök közreműködésével történt.

E bevezetés után arra szeretnénk választ kapni, hogy hogyan válhatott a másodszülött, 15 éves Hunyadi Mátyás alkalmassá a Magyar Királyság birodalmának kormányzására abban a rendkívül nehéz politikai helyzetben? Milyen szerepet töltött be Mátyás király életében, egyéniségének alakulásában a szülők és a rokonok szellemisége, műveltsége, életpéldája? Corvin Mátyás magyar király mecénási tevékenysége, művészetszeretete mennyire volt része a kor Európájában oly nagy hírnevet szerzett politikai, uralkodói tekintélyének?

Az első kérdésre a választ a szülők nevelési elvei adják meg. Hunyadi Jánost Zsigmond király egyik oklevele a „*mi udvari vitézünk*”-nek (*aulae nostre miles*) nevezi. Katonai kiképzését főképpen Zsigmond király jeles hadvezéréől, Ozorai Pipótól, eredeti nevén Filippo Scolaritól kapta, amit Milánó hercegi udvarában fejlesztett tovább. Korának humanista műveltségét nagyra becsülte, jelentőségét jól ismerte, de annak behatóbb művelésére már nem volt sem alkalmá, sem ideje. Az ő egyénisége Urbino hercegéhez, Federico da Montefeltróhoz (1422–82) volt hasonló, aki a pápa hadvezére volt. S míg Federico vagyonának jelentős részét könyvtára alapítására és palotája építésére fordította, addig Hunyadi János életét és vagyonát felemészítették a török hódítókkal vívott háborúk, amelyek hazánk védelmével együtt az európai kereszténység védelmét szolgálták.

Hunyadi János kiváló érzéssel felismerte felesége rokonában, Vitéz János királyi kancellárban azt a kivételes személyiséget, aki az ő politikai tevékenységének legfőbb szellemi segítőjévé vált. Váradi püspökké nevezette ki, vagyis családi birtokainak főpapjává. Fiai nevelésének irányítását is erre az európai tekintélynek örvendő humanista főpapra bízta, akit Lux Pannoniae-nak neveztek a humanista kortársak.

Szilágyi Erzsébet, Mátyás anyja erdélyi származású volt, családját Zsigmond király emelte a köznemesi sorból a főnemesség sorába. Ő valószínű bibliai erős asszony volt, akinek portréját Arany János verse jeleníti meg számunkra. A család birtokközpontjában, 1443–1452 között épült a **Vajdahunyadi várpalota** a ma is álló kaputoronnyal, a kéthajós, pompás lovagteremmel, a várkápolnával, majd a század második felében a Mátyás-loggiával, amelyen az udvari életből vett jeleneteket bemutató jeles freskók láthatók.¹ A család e birtokközpontól vette a Hunyadi nevet. Mátyás király gyermekkorától kezdve tanúja, majd alakítója volt e nagyigényű palota építésének, amely Zsigmond király budai palotáját követte.

Hunyadi János 1442 és 1449 között, a törökök ellen vívott marosszentimrei csata emlékére építtette az erdélyi Fejér megyei **Tövis** városában a ma is álló remekművű gótikus templomot és kolostort a ferencesek számára, amelyet erőd vett körül. A kolostort legkorábban 1450-ben említi a pápai búcsúengedély, majd az 1454 végén kelt oklevél arról értesít, hogy Konrád brassói kőfaragómester a Hunyadi által alapított tövisi és bojtori kolostorok építésével szerzett érdemei jutalmaként megkapja Sárkány birtokának a felét. A tövisi ferences kolostortemplom alapján képzelhető el a Hunyadi János által építtetett bojtori és a csíksomlyói templom is. A marosvásárhelyi ferences templom falán a mészhabarcsba bekarcolt 1442-es évszámot a *Johannes Hunyadi* névvel együtt, Kelemen Lajos még látta, s le is rajzolta. Hunyadi János a széki sóbányából 1455-ben évente 50 forint értékű sót rendelt a kolozsvári domonkosok Máriának szentelt temploma és kolostora újjáépítésére. Az ifjú Mátyás első tanulóéveit éppen ebben a domonkos kolostorban töltötte. Kolozsvárt, Mátyás gyermekkorában fejezték be a város főterén a pompás Szent Mihály-plébániatemplom építését is.

¹ Lupescu Radu, *Vajdahunyad, a vár kutatástörténete (19–20. század)*, Korunk 15 (2004), 7., 43–57.; Lupescu Radu, *Vajdahunyad vára. Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490*, szerk. Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András, Budapest, BTM, 2008, 168–170. Korunk 15 (2004), 7., 43–57.; Radu Lupescu, *Vajdahunyad vára*, in: Rubicon, 2016/4.

A kolduló rendeken kívül a kormányzó tevékenysége kiterjedt a gyulafehérvári székesegyházra is, amelyet 1442-ben kelt oklevele szerint saját temetkezési helyének választott.

A negyvenes, ötvenes években Hunyadi János sorra kapta a királyi váradományokat, a hozzájuk tartozó uradalmakkal együtt. 1443-ban I. Ulászlótól, 1453-ban V. Lászlótól kapta meg Görgény és Déva várát. 1444-ben Brankovics György engedte át Hunyadinak Világos várát. 1450-ben kelt Garai László nádor levele, amely Hunyadi megerősítette Munkács vára, valamint Szatmárnémeti, Nagybánya, Debrecen és (Hajdú)böszörmény birtokában. Hunyadi megszerezte Hódmezővásárhelyt is. 1457-ben ugyan az özvegyének, Szilágyi Erzsébetnek vissza kellett adnia egy sor erdélyi (Déva, Görgény, Királykő, Hátszeg, Miháld), délvidéki (Nándorfehérvár, Szentlászló, Orsova) és észak-magyarországi (Trencsén, Vágbeszterce, Szucsá, Oroszlánkő, Léva, Zsolna, Sztrecsény) királyi várat V. Lászlónak, de megtarthatta Vajdahunyadot, Diódot, Lippát és Solymost. A kormányzó felesége 1458-ban tiltakozott Nagybánya vár és mezőváros, valamint Munkács, Tokaj kastélyának Brankovics Istvánnak történő elidegenítése ellen. Mindezek, Beregszász, Szatmárnémeti, Debrecen és Böszörmény mezővárosokkal együtt Hunyadi János birtokában voltak. Világos vára 1461-ben, Munkács 1477-ben még változatlanul Szilágyi Erzsébet tulajdona. Ő is jelentős építető volt. Számos templomot emeltetett, így Balmazújvárosban, és alapítvánnyal látott el. A nyéki udvarházában „palatiumot” építtetett. Mátyás még gyermekkorában megismerkedhetett az itáliai kultúrával, mivel apja kapcsolatban állt Alfonz nápolyi királlyal, Francesco Sforza milánói herceggel, a firenzei köztársasággal, sőt Jacopo di Poggio Bracciolini jeles firenzei humanistával is. E kapcsolatok révén itáliai ötvösművek, textilek kerültek a Hunyadi család otthonába. Hunyadi János 1453-ban, Mátyás fia tervezett lakodalmára pl. Velencében vásároltatott ékszereket és textileket.

Azok a nagyszabású építkezések, amelyeket Hunyadi János a harmincas évek vége felé indított el Erdélyben, halála (1456) után özvegye, Szilágyi Erzsébet, majd fia, Mátyás király irányítása alatt folytatódtak, illetve fejeződtek be. Az egykorú adatok és a formai-szerkezeti megfigyelések évtizedekig működő építő szervezetet valószínűsítene, amely már ekkor kapcsolatban állhatott a budai művészeti központtal, de teljes kibontakozása csak a század végén következett be.

A gyermek és ifjú Hunyadi Mátyás tehát nagyszabású, magas művészi színvonalú építőtevékenység között nőtt fel. Tudta, hogy ez hozzátartozik az egyen társadalmi rangjához.

Ezen kívül, az ifjú Mátyás otthon volt a nagybátyja, Vitéz János **váradi püspöki palotájában és a székesegyházban is**, amelyet Vitéz János 1445–65 között, vagyis Mátyás szeme láttára alakíttatott ki. Az ifjú Mátyás megismerhette a püspök humanista vendégeit, barátait, itáliaiakat, görögöket, lengyeleket és hazánk kiválóságait egyaránt. Hallgathatta a Bizáncból menekült neves tudósok beszélgetéseit, vitatkozásait egy-egy tudományos témáról, továbbá a matematikusok, csillagászok, filozófusok, költők, történészek eszmecseréit. Megismerhette Regiomontanus fizikai és csillagászati kutatásait, számításait. Korán megtanult latinul, és olvasta a klasszikus ókor íróit. Hallgatta a költők,

mindenekelőtt az Itáliában tanult és híressé vált unokatestvére, Janus Pannonius verseit. Janus fordította le latinra Nagy Sándor életrajzát, amely Hunyadi Mátyásnak kedvelt olvasmánya volt. Ebben a kötetben olvashatta, hogy „inkább szeretnék rendelkezni rendkívüli tudással, mint rendkívüli hatalommal”. Ezt a mondatot életelvévé választotta, és meg is valósította. Vitéz János váradi püspöki palotájának mindennapi élete volt Mátyás király magas színvonalú iskolája! Az Élet iskolája! S ezt a szellemiséget mint természetes légkört megteremtette királyi udvarában és családjában is. Már az uralkodása első éveiben itáliai műveltségű humanista főpapok vették körül: Vetési Albert veszprémi püspök, Várday István kalocsai érsek, Janus Pannonius pécsi püspök, Handó György pécsi prépost. Itáliai diplomáciai kapcsolatai is korán kialakultak: a milánói Sforza-udvarral és a firenzei Signoriával a trónra lépésétől kezdve közvetlen volt a kapcsolata. Követei ott voltak Velence, Mantova, Milánó, Rimini, Róma, Firenze városok urainak udvarában az 1460-as évektől kezdve mindvégig. Ezzel párhuzamosan, természetesen megjelentek az itáliai művészek legjobbjai is a királyi udvarban éppen úgy, mint a főúri és főpapi udvarokban. Az a mester, aki többre vágyott, mint amit a helyi itáliai vagy más európai lehetőségek kínáltak, aki nagyobb hírnévre vágyott, az a művészetpártolásáról Európa-szerte ismert Magyar Királyság felé törekedett kapcsolatot teremteni... Így jutott el Sandro Mariano, akit Botticellinek neveztek, Vitéz János érsek esztergomi udvarába már 1465–66-ban, s majd 1506–7-ben Andrea Ferrucci, Michelangelo jeles firenzei munkatársa ugyancsak Esztergomba, Bakócz Tamás érsek udvarába.

Mátyás még gyermekkorában megismerhette a – többek között – Várad-Olasziban élő itáliai mestereket, kőfaragókat, építészeket, festőket, falkép-, táblakép- és könyvfestészetben járatos művészeket, akik már Vitéz János püspök előtt, a korábbi váradi püspök, a firenzei Andrea Scolari művészi megbízásait teljesítették.² Andrea Scolari Zsigmond király híres hadvezérének, az Esztergomban, Kanizsai János érsek udvarában nevelkedett Filippo Scolarinak volt a rokona.

Vitéz János váradi püspöki udvara Szánoki Gergely szerint „confugium bonorum omnium ac literarum asylum” volt. Szánoki Gergelyen kívül Nicolaus Lassocki krakkói főesperes, továbbá Callimachus, eredeti nevén Philippo Buonacorsi is János püspök legközvetlenebb váradi akadémikus köréhez tartozott. Ő írta, hogy a püspök barátainál „magasztosabb társaságot képzelni sem lehet... Ő – János püspök – nem tűrt különbséget szó és tett között... Ő és barátai napról napra tudósabbak és jobbak lettek.” Georg Peuerbach *Tabulae Varienses* című műve a Nap és a Hold fogyatkozásának kiszámítását segítő táblázatait adja a váradi meridián alapján. *Quadratum Geometrium, Theoricae Novae Planetarum* című műveit Johannes Vitéz váradi püspök megbízásából és neki ajánlva írta. Gasparus Tribachus modenai költő hét eklogáját ajánlotta Vitéz püspöknek.³

A görög humanisták közül Vitéz püspöknek nagy tisztelője volt már Váradon Philippus Podocataro költő, aki Janusszal tanult Ferrarában, továbbá Georgius

² Balogh Jolán, *Andrea Scolari váradi püspök mecénási tevékenysége*, Archeológiai Értesítő, XL (1923–26), 173–188.

³ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 416.

Trapezuntius, aki *Szent Vazul: Krisztus istensége* c. művének latin fordítását ajánlotta Johannes Vitéz püspöknek.

Johannes Argyropylos *Arisztotelész: De coelo I–IV.* kötetét ajánlja Vitéz János püspök-kancellárnak, a „Lux Pannoniae”-nek: „E munkát a Te kedvedért és részedre fordítottam görögből latinra.”

A fiatal Mátyás kedvére böngészhetett a püspök híres könyvtárában,⁴ és rácsodálkozhatott a művészeti gyűjteményére, a római emlékekre, pénzekre, érmékre, kőfaragványokra, kerámia- és üvegedényekre, valamint a festményekre, szobrokra egyaránt. Kétségtelen, hogy mint király Vitéz Jánost tekintette legfőbb példaképének a mecénási tevékenységében a szülei mellett. Láta és megtapasztalta, hogy a művészet nem hobbi, hanem a hatalom legnemesebb kifejezője, a halhatatlanság megőrzője. Ezt tanulta Nagy Sándortól és a római császároktól is.

S ebben erősítették meg a Magyar Királyság korábbi évszázadainak, elsősorban Erdélynek pompás művészeti emlékei: Gyulafehérvár székesegyháza, Kolozsvár, Torda, Várad, Nagybánya, Brassó, Szászsebes, Segesvár, Marosvásárhely, Szék, Dés stb. városi és falusi templomok egészen Brassóig. Számára a gótika stílusa éppen úgy kortárs jelenség volt, mint az antik római hagyományokat felélesztő, újjászülő művészet. Így lesz egyértelmű, hogy az általa létesített építészeti alkotásokban, elsősorban a visegrádi és a budai várpalotákban, a legtermészetesebb egységben és a legmagasabb művészi színvonalon jelenik meg a gótika és az all’antica reneszánsz művészi előadásmód. Jól mutatja ezt a visegrádi palota díszudvara, ahol 1484-ben egységes terv szerint egy időben épül az udvart övező gótikus kerengő és felette a reneszánsz loggia. S ugyanakkor állítják fel az udvar közepén Giovanni Dalmata, Mátyás király kedvelt itáliai szobrászának remekművű reneszánsz díszkútját⁵. A visegrádi vár

Anjou-kori gótikus kápolnájának Mátyás-kori átalakításából ismerjük az egyik oltár-retablót koronázó pompás reneszánsz lunetta-domborművet, a „Visegrádi Madonnát”, amelyet Buzás Gergely Giovanni Riccinnek tulajdonít.⁶ A diósgyőri királynéi vár gótikus kápolnájában is Giovanni Dalmata reneszánsz oltárát állíttatta fel Mátyás király. Vitéz János királyi kancellár, esztergomi érsek, prímás sem változtatott az esz-

⁴ Csapodi-Gárdonyi Klára, *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*, Budapest, 1984.

⁵ Ma a kút másolata áll az udvaron, az eredeti töredékek a múzeumban felállított rekonstrukcióban láthatók. Buzás Gergely, *Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában*, Budapest, 2001.

⁶ Buzás Gergely, i. m., 12–14.

tergomi palota elődök által emelt gótikus épületein, de az első emelet, a 'piano nobile' egyik nagy termét reneszánsz stílusú falképekkel festette ki.⁷

S folytathatnánk Mátyás király és az ő példáját követő főurak építkezéseinek bemutatását, amelyek ugyancsak a fenti megállapításunkat erősítenék, hogy a gótika és az itáliaiak nevezett reneszánsz művészet olyan egységben jelenik meg, amely Európában sehol sem látható. Ezt tekintjük a Mátyás-kori művészetünk *sajátos, önálló* jellegének.

A gótika stílusának főképpen az építészetben való továbbélése, továbbfejlődése a 15. század második felében, és azon túl is, Európában általános jelenség volt az Alpoktól északra, sőt Észak-Itália nagy részében is. De csak Magyarországon egyesült a gótika formavilága az all'antica reneszánsz stílussal a 15. század második felében olyan szervesen, mint ahogy a fenti példákön látjuk. S ennek előzményét a Magyar Királyság 14. századi művészetében véljük megtalálni. Erre utalt már Erwin Panofsky is, amikor megállapította, hogy Magyarországon Európa többi részénél tisztábban és korábban jelentkezik a protoreneszánsz stílus. S ennek a jelenségnek csak az egyik összetevője volt az Anjou-királyaink révén, a közvetlen itáliai kapcsolat. A jelenség másik összetevője az ókori római Pannónia provincia öröksége volt. Pannónia római helytartóinak monumentális építészeti-képzőművészeti emlékei éppen olyan elevenen hatottak a 14–15. század emberére – művészre és megrendelőre egyaránt –, mint Rómában és Itália egész területén. A Magyar Királyság 15. századi művészeinek és mecénásainak tehát nem kellett Rómába menniük, hogy antik emléket lássanak. Azok között éltek 1000 év óta! A sajátjuknak érezték az antik formavilágot a 14–15. században is. Magyarországon tehát *Itáliával párhuzamosan* bontakozott ki a 14. századi protoreneszánsz művészet, és azt követően a 15. századi all'antica reneszánsz formavilág!

Az utóbbit igazolják – többek között – a magyarországi humanizmus atyja, Vitéz János váradi püspök és királyi kancellár könyvtárának ismert kötetei, amelyek képzőművészeti díszítésében az all'antica motívumok már az 1460-as évektől egyre jelentősebb szerepet kapnak.

Mátyás király számára a művészet a személyisége legőszintébb kifejezése volt. A királyi öntudata, személyes dicsősége az országa dicsőségét szolgálta. Erről szólnak a művészeknek adott adomány-levelek szövegei. Így az 1488. július 25-én Giovanni

⁷ Prokopp Mária, *Az esztergomi vár reneszánsz falképeinek művészettörténeti vizsgálata a 2000-től folyó restaurálással párhuzamosan*, in: Prokopp M. – Wierdl Zs. – Vukov Konstantin, Botticelli. *Az Erények nyomában*, Studiolo, 2009, 86–114.

Dalmata szobrásznak munkáiért nemességet, várbirtokot adományozó oklevél hangsúlyozza, hogy „mily hasznos lesz ő nekünk szobrok kifaragásával és a hasonló munkákban megnyilatkozó művészetével amely növeli magunk és egész országunk dicsőségét. Mily nagy hírnevet szerez és hagy minékünk holtunk után is a munkáival...” 1471-ben Brassót magasztalja a király, amely az ország díszé, védőfala és kapuja. 1483-ban Sopronnak ad kedvezményeket, „mert ez a város az országunk határán nagyobb megerősítést, őrzést és nem kevésbé megújítást és díszet kíván”. 1484-ben Kassáról úgy nyilatkozik, hogy a város az új falakat az országunk díszére építteti. Mátyás király udvartartása, életmódja, az ünnepek, hivatalos látogatások művészi pompája mindenkor országa hatalmának, méltóságának kifejezését szolgálta. Így például 1470-ben, mikor III. Frigyes császárt látogatta meg Bécsben, 1200 lovassal érkezett, akiket hét csoportba osztva vonultatott fel. Minden csapatmozdulatban személyesen vett részt, mindent személyesen rendezett el. A kortárs európai tudósítók elragadtatva írtak Mátyás király ünnepeiről, mindenekelőtt az 1464. évi koronázásáról, az 1474. évi boroszlói királytalálkozóról, az 1476. évi esküvőjéről, az 1479. évi olmützi királytalálkozóról, az 1485. évi bécsi bevonulásról, az 1486. évi iglauri királytalálkozóról, az 1487. évi bécsújhelyi bevonulásról és seregszemlééről stb. Ugyanilyen nagy pompával fogadta a külföldi követeket. Fontos volt számára a magyar hagyományok megőrzése az öltözékben, és az ünnepi műsorban a magyar táncok előadása. Művészi ajándékai az ellenségeit is csodálattal töltötték el.

Mátyás királyt a művészet szeretete, élvezete vezette el a művész megbecsüléséhez, csodálatához. Már nem a kézművesmestert látta bennük! Mátyás a művészeivel közvetlen kapcsolatot tartott, személyesen irányította a megrendeléseit, művészi gyűjteményének, könyvtárának kialakítását is nagy hozzáértéssel, személyesen irányította. Taddeo Ugoletti, Mátyás király könyvtárosának levelei azt bizonyítják, hogy az irányítást közvetlenül a királytól kapta. Mátyás személyesen jelölte meg azokat az irodalmi műveket, amelyeket másoltatni kívánt. Corvina Könyvtárának továbbfejlesztését személyesen beszélte meg udvari tudósaival, ugyanolyan gondnal, mint politikai terveit a köveivel, vagy a hadjáratait a vezéreivel.

Mátyás király műveltségének, művészszeretetének és mecénási tevékenységének legfőbb bizonyítéka a Corvina Könyvtár, amit a kortársak szerint „felállított az ország dicsőségére”. Jóllehet ma már csak töredékét ismerjük a világ különböző könyvtáraiból felkutatva, de ezek tartalmi sokfélesége, a kötetek képzőművészeti díszítése, kötéseinek művészi kivitele méltán hirdeti ma is a kora uralkodói közül kimagasló humanista szellemiségét. Egyéniségének jellemzéséhez szorosan hozzátartozik, hogy felismerte kora nagy technikai vívmányának, a könyvnyomtatásnak a sokoldalú jelentőségét. 1473-ban már működött Budán – az Itáliából meghívott – Hess András nyomdája.

A magas színvonalú zenei életre, Mátyás király zenei érdeklődésére, műveltségére is számos adat utal. Ezt jelzi a budai és a visegrádi várkapolna orgonája is a reneszánsz orgona-karzattal.

Mátyás királyunk a 21. század magyarja számára is váljék példaképpé 2018-ban, Mátyás király trónra lépésének jubileumi évében. Kövessük őt a szellemi értékek fokozott megbecsülésében, amely az anyagi javaknak csupán a szellemi-lelki értékeket szolgáló szerepet tulajdonít!

Suhai Pál

A magyar álom

Hunyadi Mátyás és kora

Amikor Pietro Ransano¹ Domonkos-rendi szerzetes, lucerai püspök 1487-ben Aragóniai Ferdinánd, nápolyi király követeként Mátyás udvarába érkezett, lát-szólag nem volt más feladata, mint a király törvénytelen fia, Corvin János és Sforza Bianca házasságának előkészítése. Titkos küldetése azonban ennek éppen az ellenkezője lehetett: a házasság megakadályozása, tekintve, hogy Beatrix királyné, Ferdinánd lánya, 1476 óta Mátyás felesége a trónutódlás kérdésében komoly vetélytársává lépett elő a király fiának. A küldetés sikertelenségét látva Ransano ugyan elhagyta az udvart, de immár Beatrixtól (és vele egyetértésben Mátyástól) kapott, a magyarok történetének megírására vonatkozó megbízatással, s ennek forrásaként Thuróczy János nemrég elkészült *Chronica Hungarorum*ával – *A magyarok krónikájával*.

A sikertelen diplomata, de kiváló humanista rövid idő alatt, még Mátyás életében elkészítette *A magyarok történetének rövid foglalata (Epithoma rerum Hungarorum)* című munkáját, mely a középkori krónikairás hagyományait őrző Thuróczyra támaszkodott még, de különösen a Mátyásról alkotott képében már a kortárs Antonio Bonfini nagy reneszánsz összegzését készítette elő. Ransano a magyar történelem legnagyobb alakjai között szerepeltette a Hunyadiakat: Mátyás apját Géza fejedelemmel, magát a királyt pedig a dinasztiaalapító Szent Istvánnal állította párhuzamba. A „párhuzamos életrajzoknak” e jól bevált gyakorlatával nemcsak Mátyás politikusi nagyságát, de családja történetének az Árpád-házával való analógiái révén uralmának legitimitását is hangsúlyozni tudta.

Mátyás történelmi alakjának a megrajzolásában a későbbi, immár magyar nyelvű szerzők is támaszkodni tudtak a király humanistáinak, mindenképp Bonfininek Livius klasszikus modorában előadott, a magyar históriát jóindulatúan szinte „elrómaiásító” munkájára (*Rerum Ungaricarum decades IV. et dimidia – A magyar történelem négy és fél könyve*). A reformáció korának magyar nyelvű irodalmából a Bonfinit „visszamagyarosító” Heltai Gáspár² 16. századi történeti munkája emelkedik ki (*Chronica az magyaroknak dolgairól*), Heltaié, aki Mátyást az uralkodók mintaképének, az egész magyar történelem főszereplőjének tekintette (de nyugati vállalkozásai s az író protestáns-puritán elveinek nem megfelelő pompakedvelése miatt el is marasztalta a királyt).

A nagy magyar uralkodó alakja a 17. és 18. században is példakép maradt, bizonyoság erre Zrínyi Miklós 1656-os, *Mátyás király életéről való elmélkedés*

¹ Tarnóc Márton, *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz (1450–1541)*, Balassi K., 1994; Balogh Jolán, *Mátyás király és a művészet*, Magvető K., 1985

² *A magyar irodalom története 1.* (szerk.: Klaniczay Tibor), Akadémiai K., 1964

sek³ című műve, illetve Bessenyei György 1772-ben Hunyadi Mátyásról⁴ írott verses történelmi elbeszélése (vagy talán inkább: eposza). Mindkét mű, Zrínyi történelmi kommentárja s Bessenyei eposza a nemzeti királyság eszméjét hangsúlyozza. Előbbi Machiavellire támaszkodva, a jó uralkodó eszményképét védve állította Mátyás uralkodását, a középkori magyar állam fénykorát példaképpül kortársai elé, utóbbi az abszolutizmus *felvilágosult kritikájának* szellemében nyúlt a témához. Zrínyi Mátyás királya szinte mitikus magasságokba emelkedik a közboldogság érdekében végrehajtott bátor cselekedeteivel, melyek fényét csak átmenetileg homályosíthatja el az *Elmélkedésekben* az ifjú Hunyadinak az őt trónra segítő Szilágyi Mihállyal szembeni „hálátlansága” (nagybátyja börtönbe vetése), illetve a vallás ürügyén a csehek ellen indított háború. Zrínyi e kritikát nyilvánvalóan saját korának szükségletei alapján, a vallási ellentéteknek a nemzeti egység érdekei alá rendelése céljából írta. Bessenyei is hibáztatta Mátyást cseh háborúi miatt, ezekben egyszerre mutatva a természet és az Isten elleni vétséget:

*Mikor térített a nagy Isten vérrel?
Mikor ölt valakit hitiért fegyverrel?*

.....
*Engedjél Hunyadi a nagy természetnek,
Ne légy pusztítója az emberéletnek.*

A felvilágosodás eszméit közvetítik ezek a szavak. Bessenyei eposzában leginkább magára a királyra jellemzőek, aki pl. a pártütőnek tartott Szilágyival később megbékél, a bűnbánat jelére pedig a lengyel trónkövetelőt, Kazimirt is (Isten és a természet nagyobb dicsőségére) futni engedi.

Mátyás történelmi érdemeit a központi hatalom megteremtésére irányuló erőfeszítései s a törökkel szembeni sikeres háborúi mellett elsősorban kultúra-teremtő tevékenységében, mecénási hajlandóságában szokták megjelölni (birodalomépítő, nyugati irányú politikájáról már nem ennyire egyértelműen vélekedve). A *magyarországi reneszánsz* első szakaszát is az ő nevével szokták fémjelezni, holott ennek az 1450-től mintegy 1530-ig tartó korszaknak csak egy meghatározott periódusát tölti ki Mátyás tevékenysége – ennek is több évét hatalmának megszilárdítása, a főúri ligák elleni harca, a korona visszaszerzéséért folytatott küzdelme teszi ki. (Ebből a szempontból jellemző, hogy csak 1464-ben, hat évvel trónra kerülése után sikerült magát királlyá koronáztatnia.) Nagy budai és visegrádi építkezéseit is csak a hetvenes évek elején tudta megkezdeni, ezt követően azonban, különösen Aragóniai Beatrix 1474-es eljegyzése s az 1476-os házasságkötés után, az itáliai kapcsolatok megélénkültek. S bár humanistákat már korábban is foglalkoztatott udvarában (itt legfőképpen Janus Pannonius személynöki tisztségére, illetve az előző királyné, Podjebrád Katalin melletti kancellári megbízatására kell gondolnunk), ez az udvartartás

³ Zrínyi Miklós *hadtudományi munkái* (Benczédi László és Perjés Géza tanulmányaival), Zrínyi K., 1957; Zrínyi Miklós *Összes művei* (szerk.: Kovács Sándor Iván, szöveggondozás és jegyzetek: Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter és Hausner Gábor), Kortárs K., 2003

⁴ Szauder József, *Bessenyei, Művelt Nép K.*, 1953

még nélkülözte az olasz humanista kultúrára jellemző értékeket, éppen azokat a vonásokat, amelyek hiánya miatt e század legnagyobb magyar költője egyre idegenebbnek érezte magát hazájában. Az 1471-es felkelés bukása pedig meg is pecsételte az összeesküvéshez csatlakozó költő sorsát (Mátyás másik bizalmasához, az érseki tisztet betöltő Vitéz Jánoséhoz hasonlóan).

A király megingott bizalma, sőt gyanakvása és ellenállása az olasz humanista befolyással szemben szerencsére csak rövid életű volt, Beatrixszel kötött házassága az ilyen jellegű akadályokat szerencsésen elhárította. Az **1. kép** ikerportréja⁵ is reneszánsz befolyásról tanúskodik: a kései, 1485–1490 között készült márvány dombormű lombard mestere az uralkodópár profilból láttatott arcát a klasszikus felfogásban mintázta meg, körülbelül annak a szemléletnek a jegyében, amelyet jóval később, a német klasszika időszakában Winckelmann a „nemes egyszerűség és a csendes nagyság” kijelentésével jellemzett. Hogy Mátyás mozgékony természete belefér-e ennek az ideálképnek a kereteibe, erősen kétséges.

A **2. ábrán** az 1486-os törvénykönyv címlapját láthatjuk. Ennek fametszete a domborművekkel nagyjából egy időben keletkezett, de azokétól merőben eltérő stílusban, még gótikus felfogásban mutatja az uralkodót, akinek egyébként e törvénykönyve Corvin János trónutódlásának elismertetése érdekében az országgyűlés követeléseiről írt kompromisszumos hajlandóságát jelzi.

A **3. kép** Hartmann Schedel híres *Világkrónikájának* metszete,⁶ amelyen a szintén gótikus sztereotípiák is viszonylag pontosan láttatják a budai várat, épületei között Mátyás *új palotájának* együttesével. Ez utóbbit szemlélteti a **4. kép** egy nemrég készült rekonstrukciós rajza⁷ is, amely a *Világkrónika* fametszetét a palotáról készült írásos beszámolók alapján próbálja értelmezni. Pl. Bonfini követve, akinek *Történetében* a következő méltatást olvashatjuk⁸ Mátyás budai építkezéseiről: „Megkezdte a budai vár díszítését, ahol Zsigmond nagyszerű épületén kívül semmi figyelemre méltó sem volt. A vár belső palotáját szerföltött díszessé tette. A Dunára néző oldalon egy kápolnát építtetett, orgonával és kettős márványból és ezüzből készített keresztelőkútal díszítette, a lelkészek számára pedig igen szép lakást építtetett melléje. A kápolna mellett rendezte be könyvtárát, amely bámulatosan gazdag a görög és latin nyelvű művekben; a könyvek kiállítása a legpazarabb. A könyvtár előtt volt egy délnek néző boltozatos terem, amelynek boltozatán az egész égbolt képe látható volt.”

Hasonló elragadtatással írt Oláh Miklós is 1536–37-es történeti visszaemlékezésében (*Hungaria et Attila*) a *visegrádi* királyi palotáról. Ennek egyik árkados udvarán emelték 1484 körül a vörös márvány *Herkules-kutat*,⁹ amelynek kávalapjait szalag-, valamint virág- és gyümölcsfüzér-motívumok mellett

⁵ *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz (1458–1541)* (írta: dr. Török Gyöngyi), Magyar Nemzeti Galéria K., 1983

⁶ *Képek a Corviniana világról* (írta: dr. Urbán László), Országos Széchényi Könyvtár K., 1990

⁷ A rekonstrukciós rajz Seitel Kornél munkája, vö. *Képek a Corviniana világról* (I. fent)

⁸ A Bonfini-idézet Császár Mihály fordítása, vö. *Mátyás a kortársak között* (bev.: Elekes Lajos), Bibliotheca K., 1957

⁹ Beke László, *Műalkotások elemzése*, Tankönyvkiadó, 1986; *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz (1458–1541)* (I. fent)

Mátyás címereivel díszítették (**5. kép**). A képek tanúsága szerint az árkádok még a gótikára jellemző csúcsíves megoldást mutatják, de fölöttük a bábos korlát már az új, a reneszánsz ízlés jele. A régészek által feltárt töredékekből kikövetkeztethetően (s az újonnan rekonstruált állapotnak megfelelően) a kút szökőkútként működött, vízköpőjét, a hétféjú lernai hidrán lovagló gyermek Herkules alakját feltehetőleg az ekkor Mátyás szolgálatában álló ún. Márvány Madonnák mestere alkotta (**6. kép**).

A **8. a, b képen** Mátyás híres *corvinái*¹⁰ közül az ún. *Philostratus-kódex* bal és jobb oldali belső címlapját láthatjuk. A corvinák, e kézzel másolt, díszes kivitelű, s tartalmukat tekintve is becses könyvek számát kb. 2500-ra tehetjük, s még ma is, a török hódítást követő szétszóródásuk ellenére is kb. 180 példány található belőlük a világ különböző pontjain. (Közöttük olyan ritka és értékes művekkel, mint amilyen pl. a Veronában őrzött *Livius-kódex*, a besançoni *Dionysius Areopagita-kódex*, a bécsi *Augustinus-*, illetve *Ptolemaeus-kódex*, vagy az Országos Széchényi Könyvtár állományából a *Philostratus-*, a *Regio-montanus-* és a *Bessarion-kódex*.)

A könyvtár, a *Bibliotheca Corviniana* állománya hosszú idő alatt, *tudatos gyűjtőmunka* eredményeként alakult ki. Alapját az elődöktől örökölt kódexek képezték, ezek száma először az olasz humanisták Mátyásnak ajánlott műveivel bővült (a hatvanas évek közepén), később pedig, az 1471-es felkelés leverése után Vitéz János és Janus Pannonius könyvtárának beolvasztása eredményezett hatalmas gyarapodást (főleg Janus tekintélyes görög anyaga révén). Időközben a megduzzadt állomány kezelésére *könyvtárost* is kellett alkalmazni, először Janus Pannonius olasz barátját, Galeotto Marziót, a neves humanistát (a *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv* későbbi szerzőjét) tisztelte meg a király az állással a hatvanas évek közepén. Később a görögül is jól tudó Taddeo Ugoletto, Corvin János egykori nevelője kapta a megbízatást. Az ő könyvtárosságának idején, a *Bibliotheca Corviniana* fénykorában készült el a könyvtár általános csodálatot keltő berendezése. Bécs 1485-ös elfoglalása az állomány életében is új szakaszt nyitott: a király a legdíszesebb kötetek beszerzésével is jelezni kívánta tekintélyének növekedését.

A corvinák a *könyvkötészet* történetében is jelentős helyet foglalnak el, az ún. olasz–magyar stílust (és periódust) képviselik. A kötések korai szakaszát még a gótikus díszítő elemek felhasználása jellemzi, de már a motívumok reneszánszra utaló, centrális elrendezésével. Később nápolyi és keleti hatások nyomán alakult ki a díszes, arany metszésű kötések gyakorlata (**7. kép**).

A corvinák *könyvfestészeti* vonatkozásai legalább ennyire érdekesek. A gyűjtemény egyharmada 1470 előtt került Mátyás tulajdonába: e könyvek zöme egyszerű, indafonatos díszítést kapott. Az állomány második csoportját (főleg a későbbi beszerzéseket) már sokkal gazdagabb, figurális díszítéseket is tartalmazó kötetek alkotják. Ezeket többnyire olasz *miniátoroktól* (könyvfestőktől) rendelte a király, bár a hatvanas évektől hazai, budai miniátorműhely is rendelkezésére állt. A leghíresebb itáliai mestereket név szerint is ismerjük, munkáikért királyok, fejedelmek vetélkedtek egymással. A leghíresebbek ezek

¹⁰ Tarnóc Márton, i. m.; Beke László, i. m.; *Képek a Corviniana világáról* (I. fent)

közül a firenzeiek: Francesco d'Antonio del Cherico, Attavante degli Attavanti, Boccardino Vecchio stb.

A Bonfini által fordított *Philostratus-kódex* (8. a, b) is az utóbbi műhelyből került ki 1487–1490 között. A könyv *bal oldali címlapján*, a kötéstábla arany, kék és vörös színben pompázó belső oldalán a tartalommutató feliratát olvashatjuk, melyet perspektivikus rövidülésű, kazettás dongaboltozatú fülke foglal magában, ennek padozatán medvetáncoltató figurája tűnik fel, a fülke alapzatán pedig kentaurusok csatáját ábrázoló dombormű képe látható. A lap két oldalán függőleges szegélydíszek találhatók római császárok s Mátyás képét mutató érmeimitációkkal, közöttük fegyverek, drágakövek, puttófigurák indázó együttese, alul, a lap középső harmadában pedig a kódexek elnevezését is adó, hollómotívumot tartalmazó Corvin-címer tölti ki a mezőt.

A *jobb oldali címlap* hasonlóan gazdag lapszéli ornamentikája kék alapozású feliratos téglalapot vesz körül, a szövegkezdő N-iniciáléban a király bécsi bevonulását jelképező díszkocsival. Az allegorikus jelenet központjában, a kocsi tetején Corvin János alakját, a jobb oldali felső képen a könyvet fordító Bonfini képmását láthatjuk, a lap alsó mezőjének közepén itt is Mátyás hollós címerét helyezte el a művész.

A **9. kép** Krisztus egyik csodatételét, a halott feltámasztásának jelenetét ábrázolja. A miniatúra a maga nemében páratlan kódexből, a Bibliotheca Corviniana állományának egyetlen *graduale*-kötetéből, a *Mátyás-Graduale*ból¹¹ származik. Az énekeskönyv a királyi várkápolna céljait szolgálhatta. Negyvenhét, viszonylag nagy méretű festményt tartalmaz, ezek az egyházi évek azonban csak egy részéhez, a nagyszombatot követő 23 hét ünnepnapjaihoz kapcsolódnak. (Lehetséges tehát, hogy egy háromkötetes énekeskönyv középső darabja e szép kivitelű, ikonográfiai és művelődéstörténeti szempontból is rendkívül értékes kódex.)

A *graduale* elnevezést a 9. században, valószínűleg Galliában kezdték alkalmazni a szentlecke felolvasása után előadott miseének jelölésére. Az előénekes a bibliai szövegek felolvasására szolgáló pódium lépcsőjén, *gradusán* állva énekelte a zsoltárt, amelynek bizonyos verseire a kórus refrénnel válaszolt (*responsum* = felelet). A latin „gradus” és „responsum” szavak összevonásával alakult ki a miseének e műfajának *responsorium graduale*, később csak röviden *graduale* megnevezése.

A *húsvét utáni 4. vasárnap C-iniciáléja* (9. kép) a 97. zsoltár kezdő soraira, az Úr csodálatos cselekedeteire utal, de rendhagyó módon Krisztus csodatételének bemutatása mellett a *graduale*t éneklők kórusjelenetét is elénk állítja. A kettős tematika a festmény kompozíciójában is megmutatkozik: a jobb oldalon gótikus katedrális belső terének metszetét láthatjuk, az épületrész előtérben lépcsős emelvényvel, rajta a színes köntösű kórus nyitott énekeskönyv köré gyűlő csoportjával. A kép bal oldala a külső környezetre nyit rálátást, felül és alul a két főszereplővel: az Úrnak a felhőkön trónoló alakjával, illetve a halottat feltámasztó Krisztus jelenetével. A miniatúra szereplőinek öltözéke a bokáig

¹¹ A 4. vasárnap zsoltára a 97, 1–2.: „Énekeljete az Úrnak új éneket, mert csodálatos dolgokat cselekedett az Úr: megmutatta a nemzetek előtt igazságát.”, vö. *A Mátyás-Graduale* (a bevezetőt írta: Soltész Zoltánné), Magyar Helikon K., Corvina K., 1980

érő tunikával sztereotip vonásokat mutat, de gazdag színhatása miatt így is igen változatos, ráadásul a feltámadt halott meztelenségével való kontrasztja révén a kép szimbolikus mondanivalóját is hangsúlyozni tudja.

A horvát köznemesi családból származó első magyar humanistától, Vitéz Jánostól¹² (akinek portréját a **10. képen** szemlélhetjük) minden irányban szálak futnak. Mátyás nevelőjeként és támogatójaként, majd kancellárjaként, de később az ellene szervezett összeesküvés vezetőjeként is a királyhoz, unokaöccsének, a későbbi pécsi püspöknek és zseniális költőnek Ferrarába küldésével, taníttatásával Janus Pannoniushoz, esztergomi érseki tisztségénél fogva pedig az őt 1498-tól e méltóságban követő Bakócz Tamáshoz kapcsolhatjuk személyét és tevékenységét. Hatalmas életművének csak a legfontosabb összetevőit is bajos felsorolni – csupán *váradai tevékenysége* is korszakos jelentőségű. Húszéves itteni püspöksége alatt humanista központtá fejlesztette a várost, az itáliai platonista akadémiákhoz hasonló tudós kör élén olyan személyiségekkel állt hosszabb-rövidebb kapcsolatban, mint amilyen pl. Pier Paolo Vergerio, a korai humanizmus kiváló képviselője volt. De említhetnénk lengyel vagy magyar humanistákat is – az előbbieik közül Lasocki Mihálynak és Sanoki Gergelynek, az utóbbiak közül a Vitéz *Leveleskönyvét* is összegyűjtő Ivanich Pálnak a nevét kiemelve.

A váradai püspök egyúttal kiváló *diplomata* is volt, nagy szerepet játszott a korona III. Frigyesztől való visszaszerzésében, amiért Mátyás az *esztergomi érseki posztra* jelöltette. Őt bízta meg a *pozsonyi egyetem* megszervezésével és vezetésével is.

Az érseki kinevezéssel a váradai humanista központ *Esztergomba* került, ez a város, pontosabban ennek vára lett a színhelye Vitéz nagyszabású, az ide látogató Bonfini által is megcsodált *építkezéseinek* (**11. kép**). Az általa emelt épületek nagy része azonban az 1594–95-ös ostrom idején megsemmisült. Néhány freskótöredéktől eltekintve csak az érsek dolgozószobájának, az ún. studiólónak a későbbi, 1490 körül festett freskójából maradt meg egy részlet, mely oszlopokkal tagolt fülkesorba helyezve mutatja a *négy kardinális erényt*¹³ (a Bölcsességet, a Mértékletességet, az Erőt és az Igazságosságot) jelképező nőfigurákat (**12. kép**). Újabb nézetek szerint a freskó képei korábbiak, s legalább az első három a fiatal Sandro Botticelli műve lenne. Tudományos konszenzus azonban nem alakult ki e kérdésben.

A **13. a kép** az eddigi feltevés szerint Vitéz János unokaöccsét, a 15. századi neolatin humanista költészet nagy úttörőjét, Janus Pannoniust mutatja, amint őt Andrea Mantegna a padovai Eremitani-templom *Szent Kristóf vértanúsága* című freskóján ábrázolta. A Galeotto Marzióról s Janus Pannoniusról készített kettős arckép, melyről a költő *Andrea Mantegna páduai festő dicsérete* című versében beszélt, megsemmisült. Az Eremitani-templom állítólagos arcképe viszont megmaradt. Eltér ugyan a Guarino fiú, Battista által adott jellemzéstől (eszerint a diák Janus „erős és ellenálló” fizikumú lett volna), mégis

¹² Tarnóc Márton, i. m.

¹³ Radocsay Dénes, *Falképek a középkori Magyarországon*, Corvina K., 1977; *A pannon Botticelli – Rieder Gábor interjúja az esztergomi studiolo restaurátorával, Wierdl Zsuzsannával*, Artmagazin, 2010/1.

a legutóbbi időig, a költő csontvázának megtalálásáig, pontosabban ennek tudományos vizsgálatáig ezt vélték hitelesnek (a kortárs Vespasiano da Bisticci és a 16. századi Zsámboki János feljegyzései egyaránt szép, kellemes külsejű s törekeny ifjúnak nevezik, olyannak, amilyenek Mantegna e freskórészlete mutatja). Az arcreekonstrukciós eljárással készült portré (**13. b kép**) azonban rácsáfol e hagyományra: a szoborfej vonásai markáns, kemény férfiarcra engednek következtetni, s teljesen eltérnek Mantegna idézett freskórészletének képétől. Az újabb portrékutatások mégis erre a freskóra mutatnak, csakhogy egy másik részletére. A **13. c kép** egyszerre mutatja a korábbi és az új felfogás szerinti arcot: a kép jobb szélén a régi feltételezés, bal szélén az új kutatás eredménye szerintit.¹⁴

Janus Pannonius *költészetének jelentőségét*¹⁵ a kortársak szinte azonnal felismerték. Itáliából való hazatérésekor a korabeli humanista kultúra őt ismerő és elismerő személyiségei, pl. Galeotto Marzio búcsúztak tőle, 1465-ös római követjárásakor is olyan neves humanisták találkoztak vele, mint pl. egykori tanárának fia, Battista Guarino, vagy a Homérosz-fordító Niccolo della Valle. A nagy Marsilio Ficino még 1469-ben, *szerelemről* írott Platón-kommentárja elkészülésének évében fontosnak tartotta, hogy a költő érdemeit méltató ajánlás kíséretében elküldje Janus Pannoniusnak, az akkori pécsi püspöknek művét. Az összeesküvésben érintett költő halála után Mátyás király, noha rövid időre kiábrándult humanistáiból, Váradi Péterrel nemcsak összegyűjtette epigrammáit, de könyvtárába is fölvétette őket. Janus Pannonius jelentőségének elismertetéséért Jagello-kori utódai is sokat tettek – ekkor több kiadása is megjelent verseinek (pl. Perényi Gábor, Magyi Sebestyén, Werbőczy István, Adrianus Wolphardus jóvoltából) (**14. kép**). A latin nyelvű humanista költészetben is akadtak követői, még hozzá legközvetlenebb ismerősei, a Vitéz által Itáliában taníttatott humanisták között (pl. a Ficinóval is kapcsolatot tartó Garázda Péter, vagy a latin feliratok gyűjteményének kiadásán fáradozó Megyericsei János személyében).

A **15. kép** az esztergomi Várhegyen, a középkori Szent Adalbert-templom délkeleti szárnyához épített *Bakócz-kápolna*¹⁶ részleteit s átépítése-áthelyezése előtti hosszmetzeti rajzát mutatja, a kápolnáét, melynek alapkőletételére már 1506-ban sor került, de amelynek építését csak 1519-ben fejezte be tervezője, az építész és szobrász Andrea Ferrucci. Tulajdonosa, Bakócz Tamás esztergomi érsek nem sokat gyönyörködhetett a temetkezési helyül szánt gyönyörű épületben, mert annak átadása után nem sokkal, 1521-ben meghalt. A kápolnára viszontagságos sors várt: Esztergom 1543-as török ostromát ugyan sértetlenül túlélte, de a törökök mecsetté alakították, majd a város visszafoglalása után,

¹⁴ Kardos Tibor, *Janus Pannonius arca*, in: *Janus Pannonius versei*, Szépirodalmi K., 1972; Szentmártoni Szabó Géza, *Parthenope veszedelme. Újdonságok a Janus Pannonius-filológia köréből*; Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút K., 2010; „Voi siete Giano ungaro?” (Kegyel-med-e a magyar Janus?) – *Janus Pannonius (1434–1472) arcreekonstrukciója és talányos arcképei nyomában* (Kustár Ágnes, Árpás Károly, Szentmártoni Szabó Géza & Magyar Lóránt), *Annales Musei Historico-Naturalis Hungarici*, Volume 107/2015

¹⁵ Tarnóc Márton, i. m.

¹⁶ Horler Miklós, *A Bakócz-kápolna*, Helikon K., Corvina K., 1987

egy 1685-ös török ostrom idején több helyen is megsérült. A középkori székesegyház romjainak 18. századi elbontása után, 1823-ban a Bakócz-kápolnát is darabjaira szedték, majd az újonnan emelt klasszicista Bazilika hatalmas tömbjébe építették.

E művelet új építészeti kontextusba helyezte, s néhol meg is változtatta a pazar kiállítású, belül teljes egészében vörösmárvány borítású kápolnát, de alapvetően nem érintette a centrális tételrendezésű épület eredeti szerkezeti viszonyait. A tönkrement bronzkupola helyére ugyan téglakupolát kellett építeni, a csegeyes kupolával fedett, négyzet alaprajzú tér koncepciója azonban a beépítés után is megmaradt, miként a központi teret négy oldalról bővítő dongaboltozatos fülkék megoldása is.

A magyarországi reneszánsz építészet vitathatatlanul legszebb alkotásának építtetője, Bakócz Tamás a reneszánsz korban is szokatlanul nagyszabású *karriert* tudhatott magáénak. Egyszerű kerékgyártó fiaként látta meg a napvilágot, s pályája csúcspontján, II. Ulászló főkancellárjaként az esztergomi érseki széket, a bíborosi kalapot, s nemsokára a konstantinápolyi pátriárka tisztét is megszerezve karnyújtásnyi közelségbe került a pápai méltóságához. 1512-es római bevonulása valóságos diadalmenet volt, s egy évvel később látszólag csak véletleneken múltott a legnagyobb siker, a pápai tiara elnyerése. Ez azonban a riválisnak, Giovanni Medici bíborosnak (a későbbi X. Leónak) sikerült. A „véletlenek” ellenére is az eseményt, Bakócz kudarcát inkább jelképesnek kell tekintenünk, hiszen az érsek hatalmas vagyona, fényes karrierje alól ekkorra már szinte kikorhadt az ország. Mátyás erős központi hatalma, gazdag királysága, udvarának humanista kultúrája a Jagelló-kor ádáz pártharcai közepette szinte teljesen megsemmisültek, jóformán csak az emlékezet éltette őket. A Bakócz-kápolna harmonikus világa is erre a sorsra jutott – egy Jagelló-kori szédítő karrier jóvoltából kelt életre, és mégsem lehetett más, mint kései mentője az egykori, a Mátyás korabeli nagy álomnak.

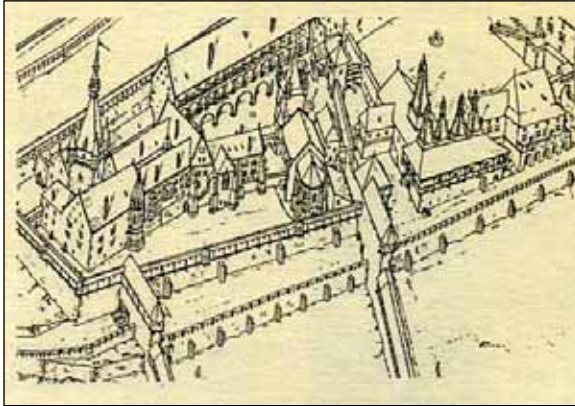
1. kép – Beatrix és Matyas portréja, fehér márvány dombormű sötétzöld jáspisalapon, lombard mester alkotása, 1485–1490 között. Szépművészeti Múzeum [Budapest]

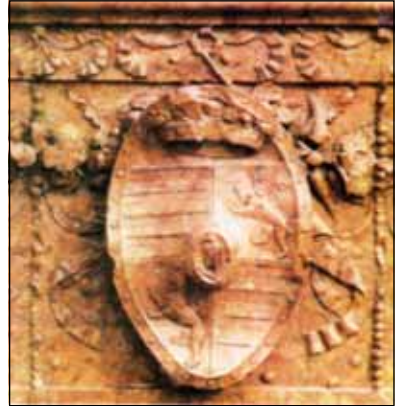
3. kép – Buda első ábrázolása Hartmann Schedel *Liber chronicarum...* című könyvében, népszerű nevén a *Világkrónikában*, a színezett fametszet Michael Wohlgemuth 1470 körüli rajza után készült, Nürnberg, 1493. Országos Széchényi Könyvtár [Budapest]

2. kép – Matyas 1486. évi törvénykönyvének címlapja, Lipcse, 1490. Országos Széchényi Könyvtár [Budapest]

4. kép – A budai vár
Mátyás király korában,
Seitl Kornél rekonstrukciós rajza

5. kép – A visegrádi Herkules-kút
egyik kávalapja Mátyás magyar királyi
címerével [Visegrád]

6. kép – Mátyás király visegrádi palotájának udvara a Herkules-kúttal,
Márvány Madonnák mestere, 1484–1485 között, rekonstrukció [Visegrád]

7. kép – *Livius*-corvina, 1485 körüli, budai aranyozott bőrkötés kötéstáblája, Biblioteca Apostolica Vaticana [Róma]

8. a, b kép – A *Philostratus*-kódex kettős címlapja: a kódex tartalommutatója, illetve N-inciálé: triumphus-jelenet Corvin János alakjával, Boccardino Vecchio miniátor munkája, pergamen, tempera (mindegyik 35,8 x 22,2 cm), 1487–1490. Országos Széchényi Könyvtár [Budapest]

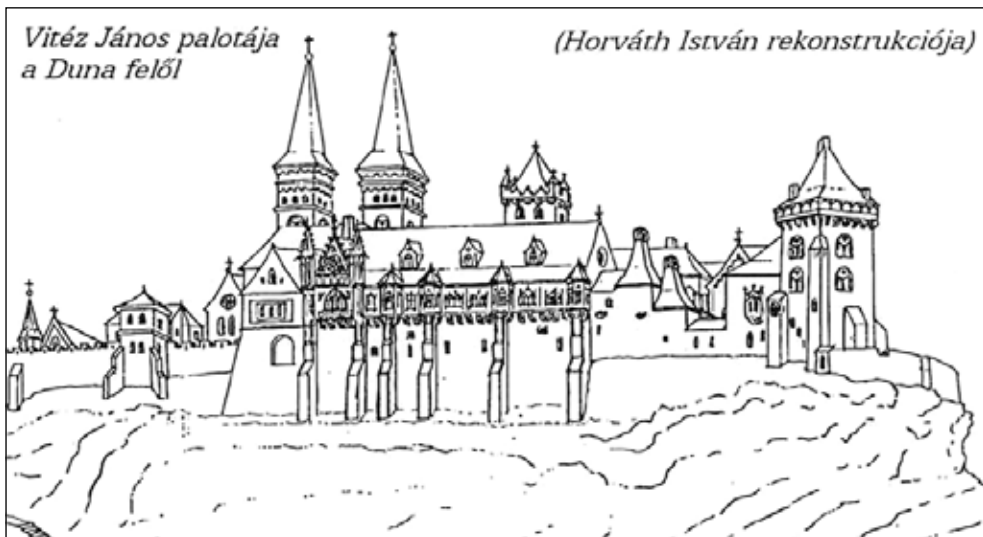

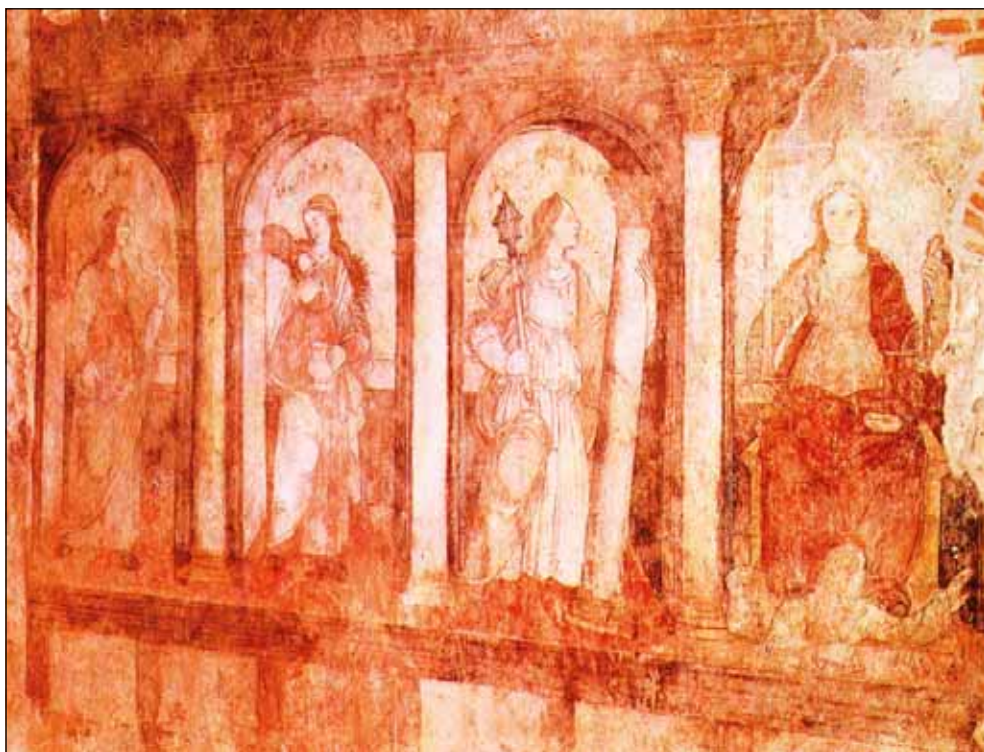
9. kép – C-iniciálé a *Mátyás-Gradualéből* (Húsvét utáni 4. vasárnap), 160×160 mm, a Bibliotheca Corviniana egyik kötete. Országos Széchényi Könyvtár [Budapest]

10. kép – Vitéz János esztergomi érsek (1408–1472) portréja (alul, középpütt) a Tribachus eklogáit tartalmazó corvinában. Bayerische Staatsbibliothek [München]

11. kép – Vitéz János esztergomi palotája a Duna felől,
Horváth István régész rekonstrukciója

12. kép – A négy erény (Bölcsesség, Mértékletesség, Erő, Igazságosság) freskója
a Vitéz János studiójának nevezett terem északi falán (az egykori esztergomi
érseki palotában), 1467 (?) vagy 1480–85 (?) vagy 1490 körül (?), Vármúzeum [Esztergom]

13. a kép – Részlet Andrea Mantegna *Szent Kristóf vértanúsága és testének elszállítása* című freskójáról (Janus Pannonius állítólagos arcképével), 1452 k., Eremitani-templom, Cappella Ovetari [Padova]

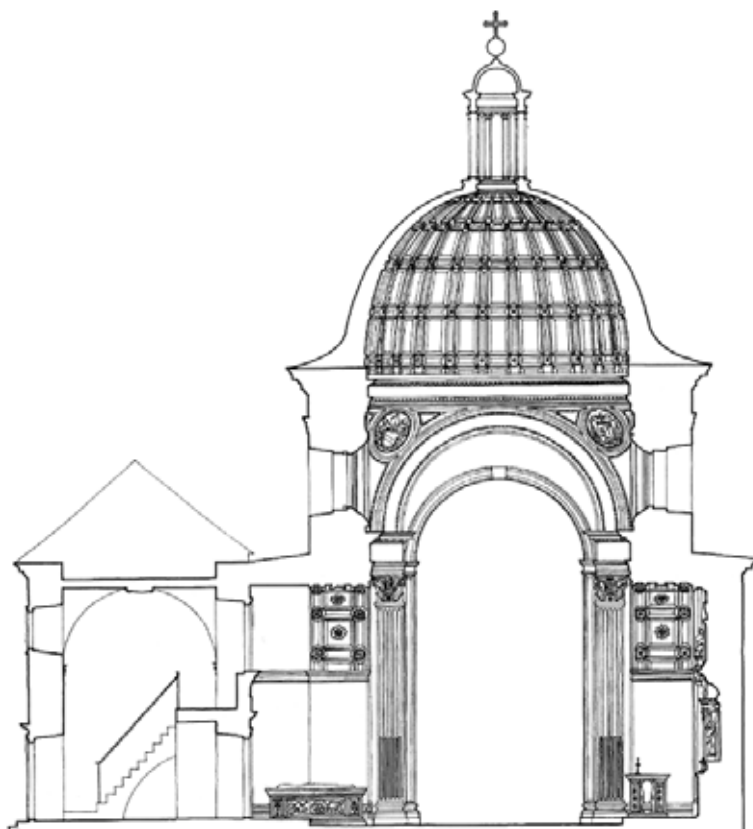
13. b kép – Arcrekonstrukció eljárással készült Janus Pannonius-szoborfej

13. c kép – Újabb részlet Andrea Mantegna *Szent Kristóf vértanúsága és testének elszállítása* című freskójáról (jobb szélén Janus Pannonius vélt, bal szélén a szoborfej alakjának megfelelő arcképével), 1452 körül, Eremitani-templom, Cappella Ovetari [Padova]

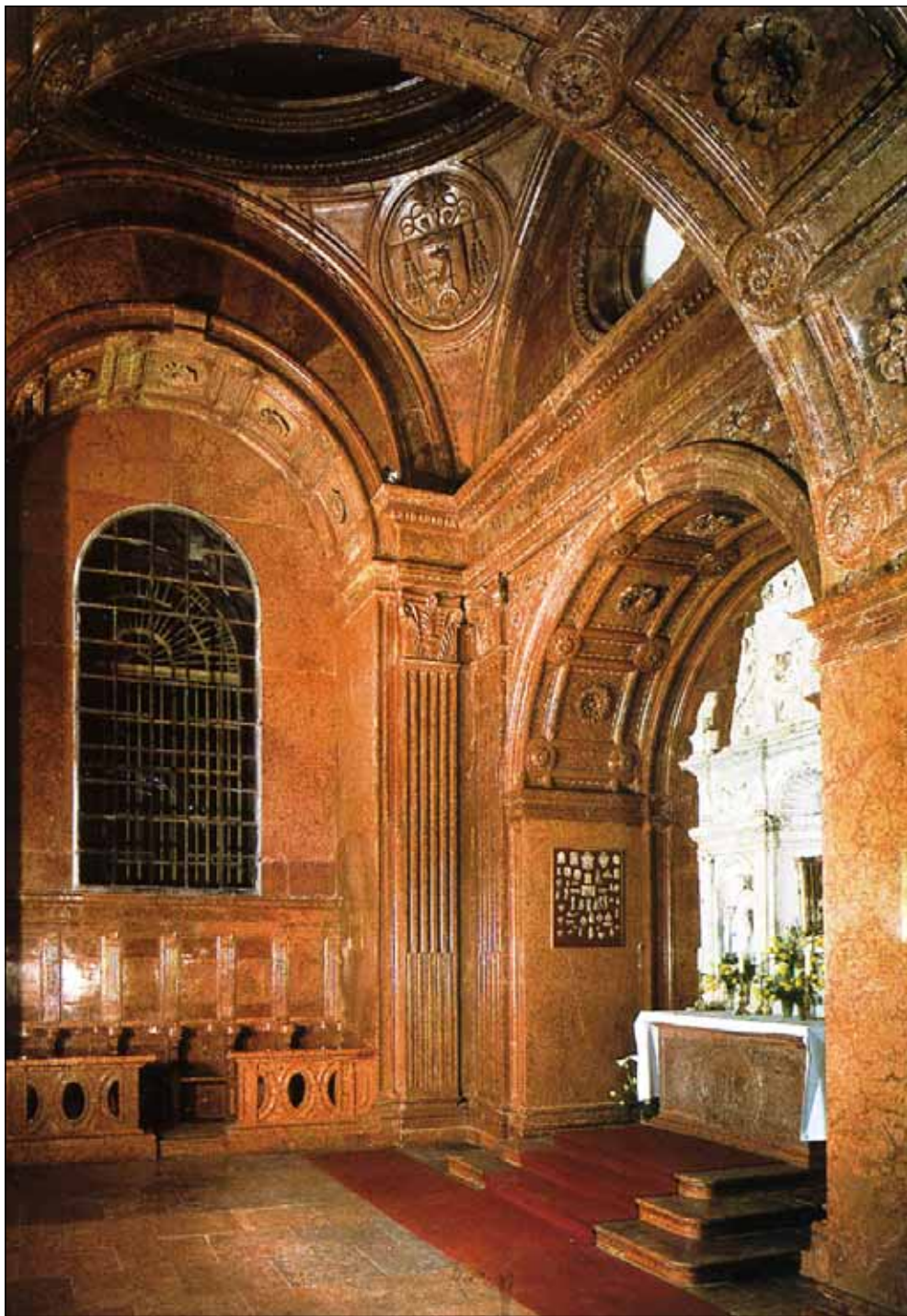
14. kép – Janus Pannonius-vers kiadása Paulus Crosnensis humanista professor Perényi Gábor királyi főkamარას számára fogalmazott ajánlásával, Bécs, 1512. Országos Széchényi Könyvtár [Budapest]

15. c kép – A Bakócz-kápolna eredeti állapotának rekonstruált metszete

15. a kép – A Bakócz-kápolna oltára,
Andrea Ferrucci, 1506?–1519. Bazilika [Esztergom]

15. b kép – A Bakócz-kápolna belső tere,
Andrea Ferrucci, 1506?–1519. Bazilika [Esztergom]

Kovács Gábor

Elsősorban matematika volt

Hunyadi Mátyás korának valódi zenéjéről

2018. Mátyás-émlékév. Rendben van. 560 éve választották meg királlyá, ami kissé fura évforduló, de elfogadjuk, hiszen vakartuk már a fejünket meghök-kentőbb „jubileumokkal” szembesülve is. (Itt van rögtön Kodály Zoltán születésének 135. jubileuma, amit halálának 50. évfordulójára emlékezve, sok helyen szintén megünnepeltek.)

A Hunyadi Mátyásra való emlékezés mindenesetre jó apropó ahhoz, hogy ismét megpróbáljunk egyenesbe tenni valamit a XV. század zenéjéről és táncairól permanensen fennálló tévhitnek tömegéből. Sajnos általános jelenség, hogy a Mátyásról megemlékező hangversenyek, színpadi játékok zenei anyaga, mozgás- és viselet-demonstrációja drasztikusan félrevezető és hamis. Természetesen meg lehet ezt érteni, hiszen olyan kedvelt személyiségről van szó (most ne menjünk bele bizonyos történelmi tényekbe), akinek a legszebb és legjobb dukál. Ez pedig az átlagzenész, -táncos, -drámapedagógus – és természetesen az általuk informált jóhiszemű közönség – számára a XVI–XVII. század kultúrája. Pompás ruhák, nemes mozgású táncok, gyönyörű dallamok (amelyeket az amatőr zenész is szépen el tud furulyázni, hegedülni, csellózni) kellene a méltó megemlékezéshez. A kották könnyen megtalálhatók, a hangok könnyen lejátszhatók etc.

Valójában azonban Mátyás korának valódi zenéje nem sok közös vonást mutat ezekkel a szimpatikus kezdeményezésekkel. Kicsit közelebről szemlélve ezt a világot, megérthetjük, hogy az előadások túlnyomó többsége miért a népszerű – ámbár félrevezető – irányt preferálja.

Anélkül, hogy a teljességre törekednénk, vizsgáljuk meg egy kicsit közelebről a XV. század zenéjének néhány jellegzetes aspektusát. Ha kissé visszamegyünk az időben, mondjuk egy évszázadot, fura dolgot tapasztalunk: a zeneművészet = tudomány. Kicsit sarkítva azt is mondhatjuk, hogy a mai értelemben vett esztétikum valójában másodlagos szerepet játszott a zeneművek komponálásakor, és talán befogadásakor is. A fő szempont nem a hallgató szórakoztatása volt (értsük ezt nagyon tágan!), hanem a formai és kompozíciós tökéletesség, elsősorban arra az ekkorra már több évszázados elvre alapozva, hogy a zene elsősorban Istennek szól, aki úgyis megérti azt, és nem a hallgatónak. Ennek tipikus példája a XII–XIII. század többszólamú egyházi zenéjének gregorián alapdallamát, a hangokat roppant hosszúra kinyújtva, úgy elrejteni, hogy a hallgató ne tudja felfedezni, melyik dallamra van felépítve az egyébként roppant bonyolult, többszólamú kompozíció. Ugyancsak tipikus az a jelenség, hogy – mivel a fennmaradt zeneművek jelentős többsége szöveggel bírt – a korabeli lejegyzésekben a szöveg gyakran nem is a kottával azonos helyen található, vagy ha igen, akkor sem valószínű, hogy egyértelműen kiderül, melyik hanghoz milyen szöveg tartozik – arról a jóval később felmerült, de manapság

alapvető igénynek tekintett tényről nem is beszélve, hogy a zene igen ritkán „illusztrálja” a szöveget. Ha igen, akkor is gyakran grafikusán, vagyis csupán a kottában látható módon (ilyen a képen látható szív alakú kotta, Baude Cordier „Belle, bonne, sage” című műve), de a hallgató számára nem észlelhető formában. A szöveg elsődlegessége, és ennek folytán zenei eszközökkel való „kiszolgálása”, csak a XVI. századtól kezd megfogalmazódni.

Ehhez jött még az a tény, hogy a ritmus jelölése igencsak kísérleti stádiumban járt. A kísérletezés és valamiféle (gyakran csak viszonylag rövid ideig használható) megoldás a többszólamú zene egyre határozottabb előretörése miatt elemi szükségletté lépett elő. A XIII. század „modális ritmusát”, ahol – kissé egyszerűsítve – a hangok hosszúságát bizonyos ritmikai alapmodellek (móduszok) határozták meg, amelyekre az egymással összekötött hangcsoportokból következtethetett az előadó, a XIV. századra felváltotta egy olyan gyakorlat, ahol a hangok egymáshoz való arányai domináltak – talán az európai zenetörténet legkomplikáltabb

módján. A XV. századra bizonyos mértékben megnyugtató módon kialakult az ún. „menzurális” ritmusírás, ahol a hangok hosszúságát egy alapegységhez viszonyították, amely osztható volt kétfelé és háromfelé is. Ez végső soron egy meglehetősen logikus rendszert alkotott, amely alapja a következő évszázadok ritmus-logikájának. A kor zeneszerzőinek (elsősorban Jehan Ockeghemnek) kedvelt kompozíciós gyakorlata volt különböző ritmikai rendszerek szerint komponált (a mai gondolkodás szerint 3/4, 4/4, 6/8, 9/8) dallamokat egyidejűleg megszólaltatni, úgy, hogy ez a korabeli zeneszerzési és – most már lassacskán általunk, modern hallgatók által is észlelhető – esztétikai igényeknek is megfeleljen. Ennek tipikus és ezért leggyakrabban idézett példája Ockeghem *Missa Prolationum*ának első Kyrie tétele.

(<https://www.youtube.com/watch?v=QiUW4it0Yvc>)

Láthatjuk tehát, hogy a zene ebben a korban elsősorban *matematika* volt, és csak másodsorban – ha egyáltalán – élvezet. Ezt tudván nagyon is megérthetjük – bár tiszta lelkiismerettel el nem fogadhatjuk – napjaink előadóinak azt a kényszermegoldását, hogy a mai hallgató esztétikai igényét sokkal jobban kielégítő, ámbar 100 évvel későbbi, a XV. századitól teljes mértékben eltérő gondolkodásmódú zenéket rokonítanak Mátyás korának kultúrájával.

Az eddigiekben elsősorban a XV. század énekes zenéjéről szoltunk. Nagyon fontos azonban szemügyre vennünk a kor hangszeres gyakorlatát is, elsősor-

ban a tánczenét, amely ebben a korban kezdett némi megbecsülésre szert tenni a művészetek között. A táncművészet első ismert mestere, Domenico da Piacenza a táncot egyértelműen a megbecsült művészetekhez sorolja, mivel a korábbi „saltare” (ugrálás) helyett végre szabályok szerint való „ballare” (táncolás) a kívánatos a magukra adó társadalmi körökben. (Természetesen magának tulajdonítva az érdemet ennek létrejöttében!) Ennek megfelelően a zene is szabályok szerint játszandó. Az alapvető szabályok pedig a következők:

1. A XV. században kétféle táncípus létezik: a francia-burgundi eredetű *basse danse* (Itáliában *bassa danza*), valamint az itáliai *ballo*. Mindkettő szigorú szabályok szerint előadandó.

2. Alapvetően három hangszeres szolgáltatja a zenét. Ebből az egyik játssza azt a vezető dallamot, amelyik lehet akár egy ismert melódia is, a másik kettő pedig improvizált szólamokkal veszi körbe az alapidallamot. Az improvizáció szabályai kötöttek, de egy mai képzettségű zenész számára igen nehezen érthetők és megvalósíthatók.

3. A *basse danse* esetében a vezető dallamnak csak a hangjai maradnak meg, a ritmusa nem, helyette a hangokat egyenlő hosszúságban kell játszani. A táncos ehhez méri a lépéseinek hosszát. A dallam sorszerkezete ezáltal teljességgel felismerhetetlen lesz, amit az improvizáló zenészek még tovább bonyolítanak. Ezért a táncos a tánc folyamán egyáltalán nem tudja, hogy a zenészekkel együtt van-e, ez csak a tánc végén derül ki abból, hogy egyszerre fejezik-e be.

(<https://www.youtube.com/watch?v=OOFcWilgG1c>)

Nem véletlen, hogy ezt a bizonytalanságot az itáliai *bassa danza* nagyon következetesen feloldja, és olyan zenét használ a tánchoz, amely a táncos

számára is követhető. Ez a sajátosság később, a XVI. századi *basse danse*-ok esetében, alapvetőnek tekintendő.

4. Az itáliai *ballo* a tánczene fő melódiáját annak eredeti formájában és ritmusával használja, a változatos, gyakran 3-4-5-6 vagy több résztvevőt igénylő koreográfia is ehhez alkalmazkodik. Mivel a dallam sokkal kiismerhetőbb és logikusabb, mint a *basse danse* esetében, így a kísérő zenészek dolga is könnyebb, ami gyakrabban vezet „szép” végeredményhez.

(<https://www.youtube.com/watch?v=z39TBOrmYbg>)

A tánczene XV. századi általános befogadását a komoly művészetek közé egy rendkívül egyedi és a korra nagymértékben jellemző momentum is jelzi. A XV., korai XVI. század komponistái gyakran éltek azzal a módszerrel, hogy egy (saját maguktól, de gyakrabban mástól) kölcsönvett, általában jól ismert dallamot helyeztek a kompozíció középpontjába (igen gyakran ténylegesen a középszólamok valamelyikébe) mint szilárd dallami viszonyítási pontot (*cantus firmus*), és a kompozíció többi szolamát ehhez alakították. „*Cantus firmus*”-ként gyakorlatilag bármi szóba jöhetett, egyházi dallam, vagy akár frivol világi dal is, függetlenül attól, hogy egyházi vagy világi kompozícióról volt szó. Az ún. „paródiamisék” egyenesen a mise liturgikus szövegéhez illesztették ezeket a dalokat (tipikus példája ennek a gyakorlatnak a számtalan mise „*cantus firmus*”-ul szolgáló közismert „*L’homme armé*” (a fegyveres ember) dallam. Ennek tudatában egyáltalán nem meglepő, hogy a kedvelt táncdallamok sem kerülhették el azt, hogy misék „*cantus firmus*”-ként vonuljanak be a zenetörténetbe (pl. a híres *Il Tenore del Re di Spagna /a spanyol király dallama/,* amelyre Heinrich Isaac egy teljes misekompozíciót épített). A kor a fura hangzású „*basse danse*-misék” kora volt, ami akkoriban egyáltalán nem hangzott olyan szokatlanul, mintha ma pl. keringő-miséről vagy rock and roll-miséről beszélénk.

Számos forrás tanulmányozza Mátyás udvarának zenéjét, az ott megforduló zeneszerzőket, gyakran inkább valószínűsítve, mint pontos adatok birtokában. A „komoly” zene és zeneszerzők jelenlétére vannak is bizonyítékok, de ami a táncot illeti, itt már nehezebb a helyzet. Egyet mindenesetre biztosan állíthatunk: Beatrix királyné gyerekkorában annál a Domenico-tanítvány Giovanni Ambrosiónál sajátította el a tánc művészetét, akinek pedagógiáját, táncait és táncfilozófiáját a saját könyveiből a XV. századi táncmesterek közül a legrészletesebben ismerjük. Tehát szinte biztosra vehető, hogy ez a kifinomult itáliai tánc- és zenekultúra utat talált Mátyás udvarába is. A korabeli zenekultúrát, a műveket, a táncokat, a viseleteket tehát nagyon jól ismerjük. Szerencsére egyre többen vannak, akik úgy gondolják, hogy – bár a XV. század világa nem olyan könnyen befogadható, mint a későbbi koroké – jobb mégis a történeti hűség útját választani.

Buzás Gergely

A visegrádi palota és kertje

A XIV. században és a XV. század első éveiben az ország hivatalos királyi székhelyének szerepét betöltő Visegrádon a királyi palota I. Károly-kori (1301–1342) előzmények felhasználásával I. Lajos (1342–1382) és Luxemburgi Zsigmond király uralkodása alatt (1387–1437) épült ki.¹ A XV. század közepén a város hanyatlásnak indult. Mátyás király korára Visegrádot már évtizedek óta elhagyta a királyi udvar, és a polgárváros lassan lehanyatlott, lakói nagy része elhagyta.

Mátyás 1473-ban a királyi palota mellett álló, Zsigmond király által alapított és épített, de erre az időre elnéptelenedett obszerváns ferences kolostor újjáalapítására kért pápai engedélyt, majd hozzákezdett a újjáépítéséhez is.² A király, hogy a város elnéptelenedését megakadályozza, 1474-ben legalább száz erdélyi szász családnak biztosított adókedvezményt, ha azok Visegrádra telepednek. Nem sokkal később megerősítette a korábbi uralkodók által a városnak adott szabadságjogokat is, sőt újabb kedvezményeket is biztosított az ideköltözőknek: többek között büntetéseik és adósságaik elengedését, valamint teljes adó- és vámmentességet.³ Mátyás ebben az időben szervezte át a visegrádi királyi uradalom igazgatását is. A visegrádi várnagyi méltóságot végérvényesen összekapcsolta a budai udvarbíróssággal. 1476-ban Piber Benedeket nevezte ki a budai udvarbírósság és egyúttal a visegrádi vár élére is. A budai udvarbíró volt a budai vár gazdasági vezetője, és ekkoriban vált a királyi magánuradalmak irányítójává is. Feladata a királyi háztartás ellátása lett, amit ezen uradalmak jövedelmeiből kellett fedeznie.⁴ Ez az átszervezés összefüggött Visegrád szerepének megváltozásával.

Mátyás király uralkodása első felében nem tulajdonított nagy jelentőséget Visegrádnak. Udvarát Budán rendezte be, legkedvesebb vadászóhelye pedig valószínűleg Diósgyőr lehetett. 1476-ban azonban Mátyás feleségül vette a nápolyi király lányát, Aragóniai Beatrixot. Az új királyné alapvető változásokat hozott az udvar életébe. Míg Mátyás fiatal korában alapvetően katona-király volt, és nem sokat adott a pompára és reprezentációra, az Itáliából érkezett új királyné a fejedelmi hatalom gyakorlásának új formáit honosította meg. Ezután váltak Mátyás uralkodásának fontos jellemzőivé az építkezések, a művészetek és a tudomány támogatása, iskolák és egyházi intézmények alapítása. Mindezek olcsóbb, de nem kevésbé hatékony eszközei voltak az ország gazdagsága

¹ Buzás Gergely – Orosz Krisztina, *A visegrádi királyi palota*, Budapest, 2010.

² Szőke Mátyás – Buzás Gergely – Laszlovszky József, *Visegrád, Ferences kolostor. Régészeti kutatások Magyarországon 1998*, Budapest, 2001, 172–173.

³ Mészáros Orsolya, *A késő középkori Visegrád város története és helyrajza*, Visegrád, 2009.

⁴ Kubinyi András, *A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541)*, Levéltári Közlemények 35. (1964) 67–98.

és a király hatalma látványos bemutatásának, mint a háborúk. Felesége befolyására Mátyás egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított a fényűző és méltóságteljes udvartartásnak, amelynek fontos elemét képezte a királyi rezidenciák modernizálása, újjáépítése. A fő székhely, a budai palota újjáépítése mellett az 1470-es évek második felében és az 1480-as években Mátyás renováltatta a visegrádi, tatai, komáromi és pozsonyi palotáit, várait is. Mindezek közül Buda után a legnagyobb szabású munkálatok Visegrádon folytak.

A visegrádi palota ekkor ugyan már nem királyi székhelyként épült újjá, hanem csak egy vidéki rezidenciának, az építkezések mégis igen nagy igénnyel folytak. A palota 123 m hosszú, Dunára néző főhomlokzatát 1476–81 között egy hatalmas, címerekkel díszített zárt erkéllyel ékesítették. Az alsó fogadóudvar északi felét kétszintes késő gótikus oszlopcsarnokkal övezték.⁵ A királyi lakóépületet 1484-ben építették újjá, termeit beboltozták, nyílászkereteit, valamint belső udvarának korábbi kerengőjét és kútját kicserélték. Az északkeleti palotához csatlakozó keleti fölső kertben is új oszlopcsarnok épült a régi helyén, és a kert kútját is újra cserélték: a feltehetően eredetileg 1483-as felirattal datált, vörös márványból faragott, késő gótikus Oroszlános kútra.⁶ A kápolna elé új teraszt építettek, egy nagy méretű díszlépcsővel. 1485-ben felújították a kápolna berendezését is, és a kápolna oldalfalára orgonaerkélyt építettek.⁷

A visegrádi palota épületeit tehát Mátyás a padlóktól a tetőzetig felújíttatta, díszkútjait, berendezési tárgyait, kályháit kicseréltette. Bár új épületrészeket nem emeltek, csaknem minden szem előtt lévő részletformát: ajtó- és ablakeretet, kandallókat, oszlopokat kicseréltek. Ez az átalakítás döntően késő gótikus stílusban készült. A csaknem egy évtizeden át tartó építkezésen számos kőfaragó, ács, üveges és más mesterember dolgozott. Az építőműhely magját azok a mesterek alkották, akik a visegrádi királyi palota mellett álló obszerváns ferences kolostor 1473-ban, királyi támogatással megindult újjáépítésén dolgoztak. E műhely vezetője talán az a János, ferences szerzetes lehetett, akit később, 1490-ben a király Visegrádról küldött Kolozsvárra, az ottani obszerváns ferences kolostor építésének vezetésére. A visegrádi palota építőműhelyének kőfaragósíneje és kovácsműhelye a ferences kolostor külső udvarán, a királyi palota déli kerítésfala mellett került elő.⁸ A kolostor ebben az időben készült gótikus kőfaragványai teljes azonosságot mutatnak a királyi palota és a fellegvár számos Mátyás-kori részletével, egyértelműen bizonyítva a kolostoron dolgozó mesterek fontos szerepét a királyi rezidencia építkezéseiben is. Ők végezték a fellegvár szinte teljes, és a palota legfontosabb részeinek újjáépítését.

⁵ G. Buzás – P. Lóvei, *A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye*, Visegrád Régészeti Monográfiái 4, Visegrád, 2001.

⁶ Szakál Ernő, *Mátyás király oroszlános díszkútjának rekonstrukciója*, Művészettörténeti Értesítő, 1959, 232–250.

⁷ Buzás Gergely, *Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota*, Lapidarium Hungaricum 2, Budapest, 1990, Tipológiai-szerkezeti katalógus no. 190., 115., 417–425. képek.

⁸ Buzás Gergely, *Építőműhely feltárása a visegrádi ferences kolostor területén*, Archaeologia – Altum Castrum Online, 2016. (<http://archeologia.hu/content/archeologia/357/buzas-epito-muhely.pdf>)

Stílusuk ugyanakkor felismerhető több más olyan építkezésen is, amelyet az 1470–80-as években a budai udvarbírók és a kincstár tisztviselei irányítottak az ország különböző tájain. E stílus arról árulkodik, hogy a műhely vezető kőfaragói elsősorban a bécsi Szent István-templom építőpáholyában tanulhatták a kőfaragó-mesterséget.

A palota kőfaragványai között azonban feltűnik néhány igen nagy jelentőségű reneszánsz faragvány is. Ezek egyik csoportja szobrászati mű (két díszkút, valamint a palotakápolna oltárai és tabernákulum), építészeti szerkezet csak a királyi lakóépület belső díszudvarának loggiája és a kápolna orgonaerkélye volt, tovább idesorolhatóak a palotakert teraszai és egyéb kerti építményei is.

A visegrádi palotában két reneszánsz kútból maradtak töredékek. Az egyik, jobban ismert kút a palota királyi lakóépületében, az északkeleti palotában, a belső díszudvar közepén álló Herkules-kút.⁹ A kút a talapzata kivételével teljesen magyarországi vörös márványból készült. A Herkules-kútról a korabeli írott források közül mindössze Oláh Miklós emlékezik meg, aki tévesen alabástromkútként ír róla.

A másik reneszánsz kútról Oláh Miklós sokkal részletesebb leírást ad.¹⁰ Eszerint egy, a Herkules-kúthoz igen hasonló szerkezetű díszkút lehetett. Ez is vörös márványból volt, kerek medencéjét a múzsák alakjai díszítették. A medence felett itt is kúttól emelkedett, afölött pedig, a kútpillér tetején egy Cupido-szobor helyezkedett el, amely egy tömlőből nyomta ki a vizet. A kút Oláh leírása szerint a palotakápolna előtti teraszon állt. A palotának ez a terasz az egyik legrészletesebben kutatott része, a kútnak azonban itt semmilyen nyoma nem került elő, így valószínű, hogy a kút helyének meghatározásában Oláh tévedett.

A két kút minden bizonnyal azonos kéz műve. A sokkal jobban ismert Herkules-kútról már nem sokkal feltárása után Meller Péter kimutatta, hogy Giovanni Dalmata munkája lehet.¹¹ A másik kút újonnan előkerült kútszobra szintén jól besorolható Giovanni Dalmata művei közé. Dalmata Rómából érkezett az 1480-as évek elején Magyarországra,¹² ahol első feladatai közé tartozhatott a visegrádi palota kútjainak elkészítése. A két visegrádi kút mintaképe ezért elsősorban a római Santa Maria in Trastevere előtt 1450-ben, V. Miklós pápa által állított szökőkút lehetett.

A visegrádi palota másik szobrászati együttese a palotakápolnából származik. A kápolna oltáiról és tabernákulumáról szintén Oláh Miklós számolt be. Ő három alabástromoltárt és a szentségházat említi. A kápolnából nagy mennyiségű kis méretű, jobbára aranyozás-maradványokat viselő faragvány-

⁹ Buzás Gergely – Réti Mária – Szőnyi Endre, *Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában*, Budapest–Visegrád, 2001.

¹⁰ Nicolaus Olahus, *Hungaria*, in: Colomanus Eperjessy – Ladislaus Juhász (Szerk.), *Nicolaus Olahus, Hungaria – Athila*, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Budapest, 1938, 11.

¹¹ Meller Péter, *La fontana di Mattia Corvino a Visegrad*, *Annuario dell' Istituto Ungherese di Storia dell' Arte di Firenze*, I., 1947, 47–74.

¹² J. Röhl, *Giovanni Dalmata*, *Römische Studien der Bibliotheca Hertziana*, 10, Worms, 1994, 122.

töredék került elő, carrarai márványból. E faragványok egy tabernákulum részei voltak. A visegrádi tabernákulum nemcsak általános kompozícióját tekintve követi Desiderio da Settignano firenzei San Lorenzo-beli tabernákulumát, de egyes figurális részletei tekintetében is egyértelműen Desiderio művének hatását mutatja.¹³ Az biztosnak tűnik, hogy a tabernákulumot Mátyás Firenzében rendelte meg és készen hozatta Visegrádra, ám készítőjét egyelőre nem tudjuk egyértelműen meghatározni, valószínű azonban, hogy a mű Andrea Verrocchio műhelyében készült. A tabernákulum része volt a Visegrádi Madonna néven ismert, hazai vörös márványból faragott lunetta-dombormű is.¹⁴ A domborművet a kutatás a nemrég Gregorio di Lorenzo, firenzei szobrásszal azonosított¹⁵ Márványmadonnának mesteréhez kötötte.¹⁶ Ugyanettől a kéztől származik két töredékes dombormű: egy leveles díszű volután ülő, feltehetően tubát fújó puttó és egy nyitott könyvet tartó másik ülő puttó. Ezek a madonnás lunetta akrotérionfigurái lehettek.

A kápolna Mátyás-kori átalakításakor készült egy erkély is, amelyből két hatalmas méretű, fehér mészkőből készült gyámkövének töredékei maradtak meg a palotakápolna romjai között.¹⁷ Az erkély eredeti funkciójára nézve Oláh Miklós leírása nyújthat támpontot, aki egy ezüstsípokkal díszített orgonát említ a kápolnában. Az erkélynek a hajó oldalfalán való elhelyezése megfelel a XV. századi orgonák egyik gyakori elhelyezési módjának, így elképzelhető, hogy tulajdonképpen ennek az orgonának az erkélyéről van szó.¹⁸

A palota legfontosabb reneszánsz építészeti szerkezete a királyi lakóépület belső díszudvarát díszítő loggia volt.¹⁹ E loggia a palota művészettörténeti szempontból legérdekesebb terében, az 1484-ben teljesen újjáépített udvaron állt. Az udvart a földszinten ugyanebben az időben épült késő gótikus kerengő övezte, jól mutatva a két stílus szerves együttélését Mátyás király korában.

Végül szólunk kell a visegrádi palota udvarainak és kertjeinek Mátyás-kori teraszairól, amelyek szintén itáliai építészeti hatásról vallanak. A palota nagy udvarának felső részét határolta a kápolna terasza. Az I. Lajos-kori, kicsi, rámpán megközelíthető teraszt Mátyás uralkodása alatt egy nagyobb területű újjal

¹³ Réti Mária, *Visegrád reneszánsz szobrászatának újabb kutatásai*, Lövei Pál (szerk.), Horler Miklós hetvenedik születésnapjára, tanulmányok, *Művészettörténet – Műemlékvédelem IV*, Budapest, 1993, 219–237, 219–225.

¹⁴ F. Caglioti, *Madonna a gyermek Jézussal*, Farbaky P. – Spekner E. – Szende K. – Végh A. (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus*, Budapest, 2008, 459–460. kat. 11.4.

¹⁵ Alfredo Bellandi, katalógustétel, in: *Masterpieces of Renaissance Art, Eight Rediscoveries*, Salander O'Reilly, New York, 2001, p. 39. (Gentilini javaslatára); Linda Pisani, *Per il 'Maestro delle Madonne di marmo': una rilettura ed una proposta di identificazione*, *Prospettiva* 106–107., 2002, 143–165.

¹⁶ Elsőként: Pulszky Károly, *Három magyar érdekű olasz renaissance emlék*, *Archaeologiai Értesítő* 10, 1890, 312–315.

¹⁷ Buzás Gergely, *Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota*, Tipológiai-szerkezeti katalógus no. 190. 115., 417–425. képek.

¹⁸ Balogh Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában*, Budapest, 1966, 47.

¹⁹ Buzás Gergely, *Visegrád, királyi palota 1, A kápolna és az északkeleti palota*, 38–40.

helyettesítették, melynek homlokzatához hatalmas, nyitott díszlépcsőt kapcsoláltak. A teraszt téglapadlóval burkolták és hársfákkal ültették be. Erről Oláh Miklós emlékezik meg, aki függőkertnek nevezi, és azt állítja, hogy a négy-szögletes kövekkel burkolt kertben szabályos sorban hársfák voltak ültetve. Leírása szerint a kert boltozatokra és pincékre támaszkodik, a közepén pedig a Múzsák kútja emelkedik. A leírás biztosan hiteles része a lépcső, a burkolat, illetve a hársfák említése. Pontatlan a függőkert megnevezés: bár a terasz alatt valóban előkerült egy kis méretű, földbe vájt pince, de a kert korántsem épült boltozatokra és pincékre.

A kápolnaterasz lépcsőjéhez hasonló egyenes karú, nyitott díszlépcsők fontos reprezentatív elemei voltak a középkori palotaépítészetnek. A típus egyik legfontosabb mintaképe a lateráni palota díszlépcsője, a *Scala Santa* lehetett. E lépcsőtípus a XIII–XIV. századi francia és itáliai palotákban is hangsúlyos szerepet kapott. Hasonló, de zárt belső udvarban álló díszlépcsők Magyarországon is épültek a XIV. században: a diósgyőri várban kettő is. A visegrádi palota díszlépcsője elhelyezését és szerkezetét tekintve az itáliai példákhoz állt a legközelebb.

A palota közepén elhelyezett nyitott, fákkal beültetett terasz kert meglehetősen egyéni megoldása volt a visegrádi palotának. E kert reprezentációs szerepét kiválóan érzékelteti egy Oláh Miklós által leírt anekdota egy török követ fogadásáról, amely ebben a terasz kertben játszódtott le. A királynak a nyílt terasz kiváló alkalmat adott az udvartartása tagjainak felsorakoztatására, hogy ezzel is udvarának pompáját mutassa meg. Oláh leírta azt is, hogy a király nyáron szeretett itt tartózkodni, ebédelni és követeket fogadni, tehát a terasznak egyfajta szabadtéri nagyterem funkciója lehetett.

A középkorban a kert és épület viszonya általában két formában valósult meg: a palotákban belül a kert a mindig elkerített intim tér, a kertben álló villa esetében pedig e viszony fordított: itt a villa a zárt, kertetől elhatárolódó tér. A visegrádi palota közepére helyezett terasz kert esetében az épületek és a kert viszonya egészen különleges: a kert itt nem körülölelte az épületet, mint a vilák kertjei, és nélkülözött minden, a palotakertekre jellemző bensőségességet is. A kert itt a palotán belül volt, de nem határolódott el attól, sőt az építészeti együttes szerves részévé vált, egy nagy nyitott, reprezentatív díszteremmé. Ez a kertforma leginkább a viterbói pápai palota XIII. századi függőkertjével mutat rokon vonásokat. A viterbói függőkert a palota nagytermének végében áll, közvetlenül a palotába vezető nagy, nyitott lépcső mellett, és a palota előtti városi térre néz. Kétségtelen, hogy a viterbói függőkert már rendelkezik azokkal a reprezentatív értékekkel, amelyek a visegrádi terasz kertben teljesedtek ki, így leginkább ez tekinthető a visegrádi kápolnaterasz mintaképének.

A kápolna előttihez hasonló teraszok maradványai a palotától északra elterülő gyümölcsös kertben is előkerültek. Ezek a kert délkeleti és északkeleti sarkában épültek Mátyás király korában. Az északkeleti teraszra egy kerti ház épült. A teraszra a ház előtt feltehetően egy rámpa vezetett fel. A ház központi helyisége egy nagyobb terem volt, amelyből néhány lépcsőfok vezetett fel a vele délről szomszédos, hosszú, keskeny térbe, amely talán egy loggia lehetett. Innen előkerült néhány olyan baluszterbáb-töredék, amelyeket jóval nagyobb számban a díszudvar romjai között találtak. Elképzelhető, hogy a kerti ház loggiája is a

díszudvari loggiához hasonló volt. E feltételezett loggia végéből egy terrazzo-padlós, favázás téglafalakkal épült, kicsiny szoba nyílt kelet felé. Az épület alatt sziklába vájt borospince készült, amelynek hosszú gádora a feltételezett loggia alépítményeként szolgált. A pincegádor ajtajának zárókövére 1479-es évszámot véstek be, amely a kerti ház és a teraszok készítését is keltezi.

A középkori és reneszánsz kertekben gyakori villák egyik legmonumentálisabb példája a vatikáni pápai palota kertjének végén, 1485–1487-ben, VIII. Ince által emelt Villa del Belvedere.²⁰ Kisebb, a visegrádihoz léptékében és elrendezésében közelebb álló, borospince fölé épült, lakószobákat és loggiát magában foglaló kerti ház a Róma városfalain kívül, egy egykori szőlőskertben a XVI. század első negyedében emelt Casa del Curato, amely a később épült Villa Giulia parkjában áll.²¹ A visegrádi kerti ház és a hozzá kapcsolódó terasz jól összevethető a Bonfini leírásából ismert budai villával is, amely a budai vár nagy kertjében épült. Ehhez kandeláberekkel díszített terasz tartozott, falai közt ebédlőt, lakószobát és a kertre néző tornácot ír le Bonfini.²²

A másik nagyobb méretű terasz a visegrádi gyümölcsöskertben közvetlenül a délkeleti virágoskerthez csatlakozott, a virágoskertből és az északnyugati palotából leérkező lépcsőrendszer vezetett ki rá. A lépcsőrendszeren át lehetett eljutni az északkeleti palota emeleti szintjeire vezető csigalépcsőhöz is, ezért a terasz könnyen megközelíthető volt a palota lakosztályaiból is, és így a királyi magánkert funkcióját ellátó korábbi virágoskert kiterjesztésének is tekinthető. Falazott mellvédjének reneszánsz jellegű profillal tagolt fedköveit is ismerjük. E terasz az a része a kertnek, ahol leginkább elképzelhető a Bonfini által említett *xistus*, azaz pergola.

A teraszos kert a toszkán kertépítészeti jellegzetes eleme a XIV. század óta.²³ E motívum mintaadó reneszánsz emléke Giovanni di Cosimo Medici 1451–57 között épült fiesolei villájának kertje volt.²⁴

A Visegrádon Bonfini által említett pergolák (*xisti*), azaz oszlopok által támasztott, futónövények tartására szolgáló lugasok antik eredetű motívumok. Ezeket a szőlő termesztésére a középkorban kezdték használni. Általában a kerteknek az épületek közelében eső részén állították fel őket.²⁵ A pergolákról Alberti is megemlékezik a *De re aedificatoriában*.²⁶ Számos képi ábrázolását ismerjük e szerkezetnek a XV. századból. A mugellói Trebbio villa kertjének egyik XV. századi pergolája ma is áll.

²⁰ R. Marta, *L'architettura del rinascimento a Roma (1417–1503). Tecniche e tipologie*, Rome, 1995, 164–165.

²¹ David R. Coffin, *The Villa in the Life of Renaissance Rome*, Princeton, 1979, 19.

²² Antonius De Bonfinis, *Rerum ungaricum decades*, ed. I. Főgel–B. Iványi–L. Juhász, IV, part I, Budapest, 1941, 137.

²³ Mariachiara Pozzana, *Il giardino del Trebbio*, in: C. Acidini Luchinat (szerk.), *Giardini Medicei*, Milan, 2000, 148–152., 150.

²⁴ Giorgio Galletti, *Una committenza medicea poco nota: Giovanni di Cosimo e il giardino di Villa Medici Fiesole*, in: C. Acidini Luchinat (szerk.), *Giardini Medicei*, Milan, 2000, 60–89.

²⁵ Mariachiara Pozzana, *Il giardino del Trebbio*, in: C. Acidini Luchinat (szerk.), *Giardini Medicei*, Milan, 2000, 151.

²⁶ Margherita Azzi Visentini, *La villa in Italia. Quattrocento e Cinquecento*, Milano, 1995, 45–46.

A visegrádi kert teraszai, pergolája, sőt talán a kerti villa is itáliai előképek alapján készülhettek. Ez ellentétben áll a palota döntően gótikus építészeti átalakításával, és arra vall, hogy a kert tervezőjében talán egy itáliai tanultságú mestert kereshetünk. Tervezőjük és kivitelezőjük talán Mátyás király firenzei ácsmestere, Chimenti Camicia lehetett, akinek Mátyás szolgálatában végzett sokrétű tevékenységéről nemcsak Giorgio Vasari emlékezett meg a XVI. században, de korabeli források is igazolják, hogy Mátyás számára ácsokat szerződtetett Firenzében.²⁷

A Mátyás-kori visegrádi királyi palota rekonstrukciója
(Buzás Gergely – Pazirik Informatikai Kft.)

²⁷ Farbaky Péter, *Chimenti Camicia, a Florentine Woodworker-architect, and the Early Renaissance Reconstruction of the Royal Palace in Buda during the Reign of Matthias Corvinus (ca. 1470–1490)*. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, L. (2006), 215–256.

Krizsai Mónika

„Lux Pannoniae” – Vitéz Jánosról

„1467 késő tavaszán (...) kiváló humanista társaság gyűlt össze Esztergomban”,¹ Vitéz János udvarában. A kijelentés – ismerve Vitéz János szokásait, miszerint gyakran megfordultak nála tudós férfiak – akár hétköznapiak is tekinthető. Mi történt ez év tavaszán, nyarán, milyen események előzték meg a találkozót, és milyen hatásuk lesz a tudomány életében, ezekre a kérdésekre keressük a választ a továbbiakban.

Az előzményeket részben Vitéz János munkásságában, részben a tudománytörténeti eseményekben találjuk meg. 1467 tavaszán ugyanis a pozsonyi egyetem, későbbi ismertebb nevén Academia Istropolitana szervezése körül folytak az eszmecserék, az akkorra már szokásosnak mondható akadémiai összejövetelek alkalmával, illetve velük párhuzamosan. Vitéz János ekkor már két éve ült az esztergomi érseki székekben. Kinevezésével szinte egy időben kérte Mátyás király egy Magyarországon felállítandó egyetem engedélyezését II. Pál pápától. Az iskola alapításáról Mátyás király a maga akaratából, de Vitéz János hathatós támogatásával és ösztönzésére döntött. A továbbiakban szinte minden, egyetemmel kapcsolatos tevékenység az érsek hatáskörébe tartozott. Ezért nem véletlen, hogy a kortársak és az utókor Vitéz János egyetemének tulajdonítják.

A pápai értesítés sem Mátyás királynak, hanem Vitéz Jánosnak és a pécsi püspöknek címzett, de a levél már csak az érseknek szóló utasításokat és kitételeket tartalmazta.² A bécsi egyetem hittudományi karának jegyzőkönyve Mátyás király egyetemét Vitéz egyetemének nevezte.³ Vespasiano da Bisticci, az érsek életrajzírója szerint „igen jeles egyetemet szervezett”.⁴

Milyen egyetemet szervezett Vitéz János Mátyás király dicsőségére, meg tudhatjuk, ha alaposabb vizsgálat tárgyává tesszük az Itáliából érkező és Magyarországon gyorsan gyökeret eresztő akadémiai mozgalmakat. A középkori akadémiai „...nem szervezett intézmények, hanem szabad egyesülés útján alakult társaságok voltak, melyekben minden kiváló tudományos és művészi tehetség helyet találhatott”.⁵ A középkori Itália akadémiai a merev, skolasztikus szellemű egyetemek kötöttségeinek ellensúlyozására jöttek létre. Amíg

¹ Klaniczay Tibor, *Egyetem Magyarországon Mátyás király korában*, in: Irodalomtörténeti Közlemények, 1990. XCIV. évf. 5–6. sz., 595.

² Császár Mihály, *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme*. Oklevéltárral, Pozsony, Eger István Könyvnyomdája, 1914, 102–104.

³ Uo., 37.

⁴ Klaniczay Tibor, *Egyetem és politika a magyar középkorban*, in: *Pallas magyar ivadéka*, Bp., Szépirodalmi Kvk., 1985, 71.

⁵ Fináczy Ernő, *A reneszánsz kori nevelés története*.

az egyetemek állami vagy még inkább egyházi intézmények voltak, addig az akadémiák a magánszférában jöttek létre, baráti társaságokban. Élettartamuk rövid volt, létrehozójuk halálával általában megszűntek. Működésük alapvető feltétele, hogy megfelelő számú, biztos egzisztenciával rendelkező tudós intellektuel egymástól elérhető távolságban folyamatosan együtt tartózkodjon. Az akadémia a kötetlen eszmecsere, a szabad vizsgálódás, a világ titkait fürkésző kutatószenvedély fóruma, amelyet nagyfokú szabadságvágy jellemez. Az első akadémiák Firenzében Cosimo de' Medici udvarában, Rómában Bessarion bíboros házában, majd Padovában és Velencében jelentek meg. Magyarországon szinte az itáliai akadémiák megjelenésével egy időben, Vitéz János budai házában – melyet Callimachus Experiens a „tudományok menhelyé”-nek (literarum asyilium) nevez – alakult meg az első társaság. Az összejöveteleken szónoki és költői versengések, közöttük szakadatlan viták, különböző kérdések hangzottak el.⁶ Vitéz János és tudós társainak elfoglaltságai közé tartozott a kódexek szövegeinek tanulmányozása és emendálása. Fraknói Vilmos szerint kb. 500 darabra tehető az érsek könyveinek a száma.⁷

A budai összejövetelek tagjai Szánoki Gergely, Callimachus Experiens, Pier Paolo Vergerio, Filippo Prodocatoro, Mikolaj Lasocki, Giuliano Cesarini voltak. Vitéz János váradi püspöksége idején is folytak az összejövetelek: 1463 telét Nicolaus Machinensis⁸ modrusi püspök visszaemlékezései alapján ismerjük.⁹

A Bessarion bíboros és Vitéz János érsek közötti kölcsönös rokonszenv megmutatkozott az akadémiák és az egyetem létrehozásának eszméjében is. Humanista szemléletük mellett közös vonásként a török elleni európai összefogás és a keresztes hadjáratok melletti elkötelezettségük is említésre méltó. 1467-ben az esztergomi palotában Vitéz János mellett Bessarion bíboros környezetéből kikerült férfiak foglaltak helyet mint a pozsonyi egyetem leendő tanárai. A bíboros humanista szemléletét ekkor már az 1450-es évektől a hanyatló korszakából felvirágoztatott bolognai egyetem és az 1460-ban a bécsi egyetem studia humanitatis pozíciói képviselték. *„Nem lehet véletlen, hogy a pozsonyi egyetem tanárainak legkiválóbbjai mind az ő környezetéből kerültek ki: Giovanni Gatti hosszú időn át legközelebbi munkatársa volt, részt vett a bolognai egyetem reformálásában; Regiomontanus érdeklődését ő irányította a görög stúdiumok felé, s magához hívta őt Rómába, s ugyancsak az ő környezetében volt ott ekkor Martin Bylica is. Felette valószínű, hogy Janus Pannonius, midőn 1465-ben Rómában járt s többek között az egyetem engedélyét is kieszközölte, egyúttal igyekezett már a leendő tanárokról is gondoskodni és ilyen irányú tevékenységet is folytatott... olyan egyetemet*

⁶ Klaniczay Tibor, *Az akadémiai mozgalom és Magyarország a reneszánsz korában*, in: Pallas..., 9–31.

⁷ Fraknói Vilmos, *Újabb adatok Vitéz János könyvtárának történetéhez*, in: Magyar Könyvszemle, 1879. 4. évf. 1. füzet, 1–6.

⁸ Galeotto, Marzio, *Könyve Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a nemes János herceghez*, in: *Humanista történetírók*, vál.: Kulcsár Péter, Bp., Szépirodalmi Kvk, 1977, 69–72. (Magyar Remekírók); Csapodi Csaba – Tóth András – Vértessy Miklós, *Magyar Könyvtártörténet*, Bp., Gondolat, 1987, 53. és Klaniczay T., *Az akadémiai...*, 23.

⁹ Csapodi Csaba – Tóth András – Vértessy Miklós, 53. és Klaniczay T., *Az akadémiai...*, 23.

terveztek, mely kiváló artes fakultással rendelkezik, s ahol nemcsak a latin auktorok oktatása folyik majd, hanem hamarosan a görögöké is...¹⁰ Mindez, ha csak arra a rövid időre is, amíg az egyetem működött, megvalósult. „Itálián kívül az első egyetem volt, amely erősen humanista irányban működött” – írta Császár Mihály.¹¹ Közvetett bizonyítékként a pozsonyi könyvtárak közel egykorú könyvjegyzékeire hivatkozott, amelyekben a klasszikus latin és görög irodalom nagy számú megjelenését mutatta ki.¹²

Két évvel a pápai jóváhagyás után tehát az esztergomi udvarban összegyűltek a pozsonyi egyetem leendő tanárai. Alkalmanként megfordult itt Mátyás király is, akinek akaratából és személyes kérésére szerveződött az egyetem. Egy ilyen alkalmat, symposiont írt le Galeotto Marzio, amelyen megjelent Mátyás király, Giovanni Gatti, az esztergomi érsek, a pécsi püspök Janus Pannonius, Thurzó János és Galeotto Marzio.¹³

A lakomákon, vitákon kívül csillagászati megfigyelések helyszíne is volt az esztergomi palota csillagvizsgálója: Regiomontanus (Johannes Müller), akit Vitéz a quadrívium tárgyainak tanítására hívott, itt írta meg *Tabula directionum* című munkáját Ilkus Mártonnal (Martinus Bylica de Ilkusz) közösen, amely az égitestek pályájának számítását tartalmazta. Szintén itt készült a *Kalendarium novum*, és feltehetőleg a Mátyásnak ajánlott *Tabulae ac problemata primi mobilis et directionum profectionumque* műve is.

1467. június 20-án került sor az új egyetem inaugurációjára, vagyis szimbolikus megnyitására. Ezen a napon figyeltette meg Vitéz János a csillagok állását az új egyetem jövőjét illetően. „A csillagok fényes jövőt jósoltak.”¹⁴ Erre az alkalomra íródhatott Janus Pannonius *A rektorhoz* című epigrammája: „Fogadd a Rector Magnificus kitüntető rangját, öltsd fel az ezt szimbolizáló tógát és vörös köpenyt. Ünnepnep ez s mindig nagy legyen emléke ennek a napnak, amelyen – mint Gymnasiarcha, a magas méltóság fényétől övezve megindítod az egyetem életét.”¹⁵

Július 18-án értesítette Pozsony városát, hogy küldi a nála tartózkodó tanárokat (Joannes Regiomontanust, Ilkus Mártont – Martinus Bylica de Ilkust –, Giovanni Gattit, Petrus magistert), és kérte a várost illő fogadásukra. Július 20-án megtörtént az egyetem hivatalos megnyitása is.

Vitéz János érseki palotájából indult tehát útjára a pozsonyi egyetem eszméje, amelynek minden karát átittatták a humanista stúdiumok. A természettudományok erőteljes megjelenését Regiomontanus képviselte, akit az algebra első tudományos művelőjeként tart számon a tudomány. Ő volt a mai trigonometria megalapítója, üstökösök megfigyelője, mechanikai, csillagászati műszerek feltalálója. Regiomontanus beszélt először a Föld forgásáról, Kopernikuszt megelőzve, aki írásait a krakkói egyetemi könyvtárban Ilkus Már-

¹⁰ Klaniczay T.: *Egyetem...*, 595.

¹¹ Császár M., i. m., 83.

¹² Uo., 86.

¹³ Galeotto, i. m., 96–102.

¹⁴ Császár, i. m., 16.

¹⁵ Mészáros István, *Az iskolaügy története Magyarországon 997–1777 között*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1981, 105.

ton közvetítésével tanulmányozta. *Tabulae directionum* műve két évszázadig meghatározó és nélkülözhetetlen kézikönyv lett, amelyet Kolumbusz Kristóf is tanulmányozott.

A teológiai karon kevés nyomát láthatjuk a humanista előretörésnek, de Gatti elkötelezettségét és hatását feltételezni lehet legalább a szándék tekintetében.

A jogi fakultáson a római jog előretörése jelzi a humanista befolyást. Az itt végzett tanulmányai fogják majd Werbóczy Istvánt *Hármaskönyvének* megírására ösztönözni, amelyben a római jog és a magyar szokásjog sajátos ötvözete dominál.¹⁶

Vitéz János kancellári tevékenységével megteremtette a magyar értelmiségi elit hazai képzésének lehetőségét. Nemcsak szervezési munkájával, hanem anyagiakban áldozatot hozva megvette az egyetem melletti épületet, amelyben a diákok otthonát rendeztette be. Mint érsek, otthonában vendégül látta a kor neves, tudós férfait, rendelkezésükre bocsátotta könyvtárát, csillagvizsgálóját, gondoskodott kényelmükről. Megteremtette a lehetőségét a tudományos beszélgetéseknek, vitáknak. Kiváló pedagógusként nevelte és neveltette korának ifjait, akik között megtaláljuk Janus Pannonius pécsi püspököt, költőt, és Hunyadi Mátyás királyt.

1467 tavaszán, nyarán Lux Pannoniae – ahogyan Gasparus Tribraeus nevezte mecénását, Vitéz Jánost – pályafutása zenitjén szórta sugarait Mátyás királyra és a Magyar Királyságra.

¹⁶ Mészáros, i. m., 86–89.

Szentmártoni Szabó Géza

A Mátyás-kultusz kezdetei a XVI. században

Én nem hallok oly jó énekszerzőket,
Kik előhoznák jó fejedelmünket,
Mátyás királt, régi jó vezérünket,
Elfelejtjük mi jótött emberünket.

Görcsöni Ambrus az 1560-as évek táján írta ezeket a sorokat, Mátyás királyról szóló, az 1570-es években többször is kinyomtatott históriás énekének elején. Görcsöni egy kelet-magyarországi főúr, Homonnai Drugeth Gáspár szolgálatában álló énekmondó volt, akinek érdemei jutalmaként, 1557 augusztusában, Ferdinánd király nemesi címet adományozott. Mátyás király Bécs elfoglalásáig megénekelte tetteihez elsősorban Thuróczy János 1488-ban, nyomtatásban kiadott magyar krónikáját használta, ám olyan anekdotikus részleteket is illesztett históriájába, amelyeket a szóbeli hagyományból vett át. Hunyadi János származásának mesés története is önála bukkan fel először. A derék énekszerző nem túlzott vagy tévedett, amikor azt állította, hogy az ő verses munkája előtt nem írtak Mátyás tetteit megörökítő, magyarul szóló históriás éneket.

A Ferdinánd által 1553-ban nemességgel jutalmazott, leghíresebb magyar énekmondó, Tinódi Sebestyén főként saját korának tudósítója volt, műveinek zömét az eseményekkel párhuzamosan, vagy rögvest utánuk verselte és zenésítette meg. Ezek mellett azonban a múlt megéneklésével is próbálkozott. Thuróczy János krónikáját forgatta ő is, mégsem Mátyás király, hanem Zsigmond császár és király (1384–1437) uralkodása érdekelte, amelyről két históriát is szerzett.

A magyar nyelvű irodalmi kultusz előhírnökének csupán egy 1510 körül szerzett epiko-lirikus ének tekinthető, amely az „Üdvöz légy kegyelmes Szent László király” kezdetű középkori ének mintájára, sőt annak dallamára íródott. Szerzője bár világi verset írt Mátyás hadi tetteiről, a magasztalás formáját még a középkori szent királyok kultusza mintájára képzelte el:

Néhai való jó Mátyás király!
Sok országokat [mikoron] bírál,
Nagy dicséretet akkoron vállal,
Ellenségednek ellene állál.

Mátyás dicsőítése eleinte főként hadi sikereinek méltatására szorítkozott; igazságossága és kultúraépítő tevékenysége később vált szintén toposszá. Több latin nyelvű sírverset írtak Mátyás halála után, ám közülük csupán egy akad, amelyet sokszor idéztek, s amelynek ismerete a magyar nyelvű szövegekben is érzékelhető:

Az 1520-as években írta a raguzai születésű Ludovicus Tubero apát (c. 1459–1527) *Commentarii de rebus suo tempore*, azaz *Kortörténeti feljegyzések* című, csupán 1603-ban kiadott történeti művét, amelyben az eseményeket kívülről szemlélve, kritikusan mutatta be Mátyás király tetteit. Ő említi meg, hogy amikor Miksa császár megnézte Mátyás király síremlékét Székesfehérvárott, fölötte a falra akasztott jelvényekkel, ugyanott a következő sírfeliratot olvasta: „Marmore Mathias hoc Corvinus situs est, quem facta Deum ostendunt fata fuisse hominem.” Azaz: Itt e márvány alatt nyugszik Mátyás, akit tettei istennek mutattak, a végzete embernek.

Tuberóval egy időben, 1525-ben szerezte Geszthy László diák töredékesen fennmaradt énekét, amelyben a hatvani országgyűléshez szólt az udvari párt-hoz tartozó szerző. A vers Mátyás királyt említő strófája nem a hajdani királyt dicséri, hanem az ország engedelmes alattvalóit:

Szegény Mátyás király vala békességben,
Mert országa v[ala a szép] egyezségben
Vitézek valának nála tisztességben,
Az urak v[alának] nagy egyenességben.

A mohácsi vész utáni tudós humanisták munkái között csupán az erdélyi származású Oláh Miklós *Hungariájában* kapott elismerést Mátyás uralkodása. 1541 után, a három részre szakadt országban felértékelődött Mátyás király történelmi szerepe. A tehetséges és sikerrel hadakozó nemzeti király mintáját látták benne. A Habsburg Ferdinánd uralma alatti ország részben azonban politikailag nem volt célszerű az egykor Bécset hódoltató királyt felmagasztalni.

Erdélyben azonban más volt a helyzet. Ebből az országrészről eredt a Hunyadi-család, és Kolozsvárott született Mátyás király. A XVI. század közepén fele-fele arányban magyar és szász lakosságú Kolozsvár sokat köszönhetett Mátyásnak, aki születési helyét olyan előjogokkal ruházta fel, amelyek nagyban hozzájárultak a város további felemelkedéséhez. Nem csoda, ha a Mátyás-kultusz ki-munkálásából a közös hungarus-tudatban élő és az antitritinárius felekezetben egyesülő magyarok és szászok egyaránt kivették a részüket. A János Zsigmond fejedelem uralkodása idején létrejött önálló Erdélyben fontossá vált a nemzeti királyság óhaja, amelynek eszményi előképét Mátyásban találták meg. Amikor Báthory István 1576-ban erdélyi fejedelemből sikeres lengyel királlyá lett, a vele való párhuzam keresése újabb lökést adott a Hunyadi- és Mátyás-kultusznak.

Bonfini magyar történeti műve évtizedekig kéziratokban maradt, mígnem 1543-ban Bázelen nyomtatásban megjelent belőle az első három decas. A harmadik decas tartalma azonban csak Mátyás uralkodásának első részéig terjed. Ezeket két év múlva németre, sőt franciára is lefordították. Bonfini munkájának ezen első kiadója az erdélyi szász Brenner Márton volt (14??–1553). Ugyancsak ő adta ki Aurelio Lippi Brandolininak (14??–1498) az igazságosság kérdéseit Mátyás szerepeltetésével tárgyaló könyvét is. Galeotto Marzio Mátyás-anekdotákat tartalmazó könyvének kéziratát egy szintén Erdélyből származó filológus, Gyalui Torda Zsigmond szerezte meg, s 1563-ban Bécsben kiadta. A tréfás történetekből többre hivatkozott Bornemisza Péter, néhányat Bocatius János verselt meg, néhányuk pedig prédikációk példatárába is bekerült.

Bonfini rejtőzködő kéziratának egyikét az erdélyi szász származású, ám az 1550-es évektől már kolozsvári magyar íróként és nyomdászként tevékenykedő Heltai Gáspár szerezte meg, s adta ki 1565-ben. Ebben éppen a Mátyás-történet nagyobb részét tartalmazó IV. decas első hat könyve volt meg. Az immár majdnem teljes Bonfini-kötet elejére a kolozsvári diákok Mátyást dicsőítő elégiákat írtak, a végére pedig Janus Pannonius Jajca elfoglalásáról szóló elégiáját helyezték.

Ez a kiadvány serkentette munkára a nagy hírű filológust és királyi historikust, Zsámboki Jánost, aki összeszedte a még hiányzó részeket, s 1568-ban Bázalban első ízben jelentette meg a teljes művet. Ő azonban nem elégedett meg ezzel. Naprakész magyar történetre törekedve, folytatást írt hozzá az 1496 óta eltelt hetven év történetéről.

Zsámboki János emblémás-könyvéből való az a latin verssel kísért kép, (*Emblemata*. Antwerpen, 1564, 161.), amelynek felirata ez: *Mathiae Corvini symbolum, symbolo Ioannis Regis auctum*. Azaz: Corvin Mátyás jelképe kiterjesztve János király jelképére. A képen látható szalagon pedig ez olvasható: „Sua alienaque nutrit.” Azaz: Mind az övéit, mind másokét táplálja. Az embléma utalhat a Hunyadi- és a Szapolyai-család közötti rejtélyes kapcsolatra, amely Mátyás király és Szapolyai Imre (?–1487) között bontakozott ki. Paolo Gioivo (1453–1552) írta meg, hogy Szapolyai János király impresáját ezzel a mottóval Brodarics István királyi kancellár bővítette ki (*Dialogo dell'impresa militari et amorose*, Lion, 1559, 129–130.).

Mathiae Coruini Symbolum,
Symbolo Ioan. Regis auctum.

Heltai Gáspár tette meg a legnagyobb lépést a Mátyás-kultusz terjesztése érdekében, amikor Zsámboki Bonfini-kiadása nyomán megírta az első összefüggő magyar nyelvű Magyarország-történetet, *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* címmel. Ebben ismertette Bonfini kéziratának sorsát, majd hangsúlyozta, hogy „Mátyás királynak köszönjük ez okáért ezt, hogy nálunk vagyon az magyar krónika, és hogy Bonfinius azt bölcs és ékes deák szóval megírta”. Heltai azonban más forrásokat is felhasznált, főleg históriás énekeket. Bonfini sokszor felülbírálta, miként a Hunyadiak eredetét illetően is: „Mert az olasz Bonfinius kedvesködni akarván Mátyás királynak, a rómaiaktól hozza alá az ő eredetit, és olaszt csinál belőle.”

Ezek után beemelte könyvébe a Morzsinai lányról, a gyűrűről és a hollóról szóló, Görcsöni óta ismert apokrif történetet, amely arról szól, hogy Hunyadi János Luxemburg Zsigmond király törvénytelen fia lett volna, s ezáltal Mátyás maga is királyi vérből származott. Ransano és Bonfini is méltó ősöket akartak kreálni, amikor a római Corvinusoktól vezették le a király családfáját. Heltai nagyon gondosan írt Mátyás kolozsvári születéséről, amely 1443. február 24-én reggel 3 órakor történt. Kiemelte azt is, hogy a király egy gazdag szász szőlőműves belvárosi házában látta meg a napvilágot, s gyermekkorát is ott töltötte. „És örök emlékezőtetre megajándékozá az várast, és igen nagy és jeles privilégiummal, és szabadsággal, melynek a drága levele mostan is ugyan volna.”

Külön fejezetet írt ezzel a címmel: *Az Mátyás királynak nagy dicséreti*. Az építkezések és a hadi érdemek felsorolása mellett itt jelennek meg azok a mesés történetek, amelyek Mátyás álruhában tett kalandjait beszélik el. A leghosszabb a kolozsvári bíró megbüntetéséről szóló, ma is közismert történet. Hasonló szellemben születtek a királyról szóló további mesék, amelyek a következő századokban jelentősen megszaporodtak. Ilyen a *Mátyás király Gömörben* címet viselő, s Garai János által 1840-ben megverselt eset is. Bár e történetek főként vándormotívumokból épültek, s csekély a valóságalapjuk, az a közös bennük, hogy Mátyást tréfára hajlamos és szókimondó embernek mutatják. Heltai is ilyennek láttatta őt:

„Annakfelette igen eszes és bölcs ember vala Mátyás király. Mikoron beszélt vala, nem egymás hátrára hányja vala a beszédeket, hanem halkkal beszéle, szép renddel egymás után, és minden beszéde nyomos vala. Egyébképpen baráti közett igen szép vigasságos beszédű és csúfondáros vala.”

Heltai végül így összegezte a tanulságokat: „Éltében mind az egész ország reákiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágó, hertelen haragó és felette igen telhetetlen volna. Megnyúzná és megönné az országot a sok váomokkal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rója vala minden esztendőben az országot etc. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őtet, mert mindjárt meg kezdé bomlani a békesség az országba. Ottan megelevenülének a törökek is, és az ország egyik nyavalyából a másikban esék. Akkoron kezdé minden ember megesmérni, micsoda jeles fejedelem volt volna az Mátyás király. És akkoron kezdének mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király, bátor minden esztendőben hétszer róná meg az országot, etc.”

Thuróczy János krónikája 1488-as brünni kiadása egyik példányába, Mátyás fametszetű ábrázolása mellé, egy XVI. század végi kéz magyarul írta a következőket: „Óh, Matthia, ha te mostan élnél, gondunkról gondolnál.”

A kor olvasói igényei a verses történetet részesítették előnyben, így szükségessé vált Mátyás életének historiás énekben való feldolgozása is. Görcsöni Ambrus befejezetlen historiáját immár Zsámboki Bonfini-kiadása és Heltai magyarázata alapján lehetett folytatni.

Valkai András 1567-ben szerezte *Az magyar királyoknak eredetéről és nemzetségekről való*, terjedelmes historiás énekét, amely 1576-ban, Kolozsvárott jelent meg nyomtatásban. Ebben a *XXXVI. magyar király, az Hunyadi Mátyás, az Hunyadi Jánosnak fia* című fejezet röviden összegezte a király uralkodását.

A kelet-magyarországi Ilosvai Péter, aki korábban még Nagy Lajos korát idézte fel Tholdi Miklós történetével, Görcsöni Ambrus Mátyás-históriájához készített folytatást 1575-ben. Ebben a Nagybányán szerzett históriában már Bonfini krónikája és a szájhagyomány alapján verselte meg Mátyás uralkodásának utolsó öt esztendejét. Kéziratban maradt munkája azonban nem vált ismertté. Kezdő strófájában Ilosvai így összegezte mondandóját:

Immár halljuk több dolgait Mátyásnak,
Bécs vétele után azkik voltak,
Öt esztendő közben kik forgottanak,
Siralmas halálát Mátyás királynak.

Bécsújhely ostromának, majd a király Bécsben történt halálának elbeszélése után, Ilosvai az igazságos Mátyásnak már alakulófélben lévő kultuszára utalt:

Jó hívei bolygóban maradának,
Lőn öröme ezen mindkét császárnak,
Fogyatkozása lőn az igazságnak,
Szabad uta lőn minden kóborlónak.

Görcsöni Mátyás-históriájának folytatását az erdélyi antitrinárius Bogáti Fazakas Miklós (1548–1598 után) is elkészítette. Ez az 1576 májusában, Tordán bevégezett históriás ének, amelyet Bogáti Báthory István lengyel királlyá való megválasztása örömeire szerzett, Görcsöni históriájához kapcsolva, nyomtatásban is megjelent. Itt bukkan fel először közmondásként az igazságos Mátyás alakja:

Csoda, mint változék hazánknak dolga,
Igen igaz ám a magyar közpéllda,
Mátyás király mióta megholt volna,
Az igazság megholt Magyarországba.

Temesvári István telegdi iskolamester ugyancsak Bonfini forgatva írta meg az 1479-es kenyérmezei diadalról szóló históriáját, 1569-ben. Ez a történet tette híressé Kinizsi Pált, a Mátyás király által felemelt, nagy erejű törökverő hőst.

A Mátyás-kultusz kialakulásához nem lett volna elég a tudós humanisták által megalkotott Mátyás-kép. Kellott hozzá valamilyen paraszti, polgári és kismanesi világban szokásos hangvétel is. Az egyszerű emberekkel is szót értő, sőt a durva beszédmódot sem kerülő, tréfálkozó királyról az erdélyi Székely István 1559-ben, Krakkóban kiadott világkrónikájában olvasható egy gúnyos metaforákkal tűzdelt anekdota, *Mátyás királynak egy trufája* címmel:

Mátyás királ egy időbe méne ki az urakkal az mezőre mulatni, és meglátván egy embert, hogy Budára menne, szágulda hozzá csak ómaga, monda: „Bátya, hová mígy?” Monda az: „Budára.” Monda esmét néki: „Hová viszed a ludat?” Monda erre az ember: „A szekszárdi apátúr házasult meg, a kurva anyádot vöt-

te, és ím, odá a menyegzőbe viszem a ludat?" Maga az ember nem viszen vala ludat, hanem csak megőszült vala. A király ezt hallván mondá esmét néki: „Efféle aggebet nálunk holddal vetnek.” Monda erre az ember: „Nálunk is vetettek vala, de több ki nem kéle benne az aggeb atyádnál.” A király ezt hallván, nagy örömmel az urakhoz foltata, és megbeszélé nékik, mint járt volna a szigíny emberrel.

Azonba, hogy múltattak volna, megtérének Budába, és a király nem nyughaték addig, mígnem a piacon megkeresé a szigíny embert, akivel az úton beszéllett vala; és megtapogatván a lónak a farát, akin az ember ül vala, mondá néki: „Bátya hogy ádos e tarka kamokának singét?” (Vala pedig az ember lova üsti.) Az szigíny ember mihelt ezt hallá, ottan hátra fordula, és felfogván a lónak a farkát, mondá a királynak: „Jer bé, atyámfia, a boltba, megárulok véled!” Kit hogy halla a király, bévivé a szigíny embert a várba, és örök szabadságot áda néki, megajándékozván ennek felette őtet. Efféle trufái sokak vadnak a Mátyás királynak, kikről én most többet nem írok.

A Székely István által említett tréfák valódiságát más források is tanúsítják. Mátyás nagy tiszteletben tartotta Remete Szent Pálnak Nagy Lajos király idejében alapított szerzetesrendjét. Ennek az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek a történetét Gyöngyösi Gergely (1472–1545) rendfőnök a XVI. század elején, eredeti dokumentumok felhasználásával írta meg. Mátyás király több ízben szerepel benne humoros helyzetben. A király a Gergely nevű rendfőnököt annyira kedvelte, hogy gyakran felkereste a budaszentlőrinci kolostorban, hogy ott jól kibeszélje magát, sőt néha a pincében borozgatott is vele. Amikor a király Gergely haláláról értesült, elsírta magát. Azoknak, akik a sírás okát kérdezték, így válaszolt: – Országomban meghalt egy jeles főpap, csodálom, hogy javadalmát senki nem kéri. – Egyszer megleste a szerzeteseket, hogy miként sanyargatják magukat. Másszor pedig, amikor körmenetben esőért imádkoztatta őket, a budai vár Zsigmond-palotájában rendezett nekik vendégséget, azzal a feltétellel, hogy az asztalterítőknek tisztán kell maradniuk.

Mátyás Erdélyben formálódó kultuszában az iránta való rajongó csodálat az 1475-ös esztendő nagy eseményénél, a Beatrixszal való házasságkötésnél látszólag megbicsaklik. Mátyás ettől fogva már nem a régi közvetlen ember, hiszen foglyává vált a Nápolyból behozott előkelő udvari szokásoknak. Bogáti Fazakas Miklós a Mátyás-história folytatásában ezt így fogalmazta meg:

Egy olasz asszonyért, ím, mint változék,
Magyar erkölcsből olaszban öltözék,
Hogy már módját tartja fejedelemnek,
Vele szembe nem mindenkor lehetnek.

A rosszallás később mégis dicséretbe csap át, hiszen Mátyás építkezései és könyvtára, sőt meg nem valósult nagy tervei is igazolták az olasz orientáció helyességét.

A XVI. század végére egyre inkább ismertté váltak Bonfini, Galeotto Marzio és több jeles humanista Mátyást magasztaló írásai. Ekkor adta ki Zsámboki János Janus Pannonius költeményeit, amelyek között jó néhány Mátyás tetteiről

szóló és azokat ünneplő verset olvashattak a deákos műveltségű olvasók. Még is akadt jó pár olyan Mátyásról feljegyzett érdekesség, amely a kortársak között is csak kevesek számára volt ismert. Azt lehetne mondani, hogy Mátyásnak volt egy, a tudós emberek közt élő, tikos kultusza is.

Az MTA Könyvtárában őrzik azt az 1565-ben megjelent, Heltai Gáspár által kiadott Bonfini-kötetet, amelynek belső táblájára és az azt követő előzéklapra egykori tulajdonosa, a kolozsvári születésű, brünni orvos, Jordán Tamás (1539–1585) három Mátyás királyra vonatkozó verses adalékot jegyzett fel, valamikor az 1570-es évek elején. Az első bejegyzés a következő:

„Perennialibus pactis cum Turca induciis Mathias rex Hungariae fontem solido exornatum marmore Budensi arce dicitur exsculpsisse cum dormientis nymphae expressa imagine, Marti postmodum vale dicturus extremum hac inscriptione:

Fontis nymppha sacri, somnum ne rumpe, quiesco
Dormio dum blandae sentio murmur aquae.”

Magyarul: Azt mondják, hogy amikor az esztendőkre szóló fegyverszünetet a törökkel megkötötte Mátyás király, díszes forráskutat faragtatott, kemény márványból, a budai várban, egy alvó nimfa kivésett képével; Marsnak azután végső búcsút kívánt mondani ezzel a felirattal: E szent forrás nimfája nyugszom, álmodat ne zavard, / Addig alszom, amíg érzekelem a kellemes víz csobogását.

A kút építése ezek szerint 1483 után történhetett, hiszen Mátyás király ekkor kötött öt esztendőre szóló fegyverszünetet II. Bajezid szultánnal. A szobor és a hozzá tartozó epigramma a XV. században bukkant fel az antik feliratok gyűjtőinél és az irodalomban, majd a XVI. századtól kezdve lassanként Európaszerte elterjedt. Idősb Lucas Cranach sorozatban készített alvó nimfát ábrázoló festményeket, amelyeken a kétsoros epigramma első sora feliratként szerepel. Az alvó nimfát beszélgető vers valójában négy soros. Albrecht Dürer 1525-ben készült rajzán ez a teljesebb epigramma olvasható.

A veronai Felice Feliciano (1433–1479) római feliratok gyűjtése végett 1479-ben Magyarországon járt. Pannoniai gyűjtésének egy része csupán honfiktársának, Michael Fabricius Ferrarinusnak XV. század végi másolataiban maradt fenn. Ott ez olvasható a vers lelőhelyéről:

„Hic lapis est super ripam Danuui, in quo est sculpta nympa, ad amoenum fontem dormiens, mirabili arte fabricata. Sub figura est hoc epigramma subscriptum sculptum ut vides.

Huius Nympa loci sacri custodia fontis
 Dormio, dum blandae sentio murmur aquae.
 Parce meum, quisquis tangis cava marmora, somnum
 Rumpere; sive bibas, sive lavere, tace!”

Magyarul: Ez a kő a Duna partja fölött van, rajta egy gyönyörű forrásnál alvó kifaragott nimfa, amely csodálatos mesterséggel készült. A figura alatt ez a bevésvé írott epigramma van, amint látod. Az epigrammát így fordította magyarra a neves ismeretterjesztő író és történész, Dümmerth Dezső (1925–1997):

Szent forrást őrzök, védő nimfája e helynek,
 Alszom, míg zsongít vízcsofogás moraja.
 Hogyha e márványtálhoz lépsz, ne zavard meg az álmom,
 Kímélj, szó nélkül mosd le magad, vagy igyál!

Jordán Tamás második bejegyzése pedig nem más, mint Mátyás király sokszor idézett, ismeretlen szerzőtől való, fiktív epitáfiuma.

Mathias iaceo rex hac sub mole sepultus
 Testatur vires Austria victa meas.
 Terror eram mundo, metuit me Caesar uterque
 Mors tantum potuit sola nocere mihi.

Geréb László (1905–1962) író, irodalomtörténész műfordításában:

Én, Mátyás nyugszom síromba temetve alatt, itt.
 Mily hatalom voltam, Ausztria veszte tanúm.
 Félt a világ tőlem; két császár vesseje voltam:
 Nem győzött rajtam senki, csupán a halál.

Jordán Tamás harmadik bejegyzése egy Mátyás királyt ábrázoló, római freskóról tudósít a következőképpen:

„Romae ad campum Florae è regione S. Laurentii in Damaso pictura equestris Matthiae regis aurea panoplia sub pedibus agmina Turcarum prostrata. Supra verticem a dextra Angelus: a laeva Diabolus.

Diabolus loquitur

Tartara te cupiunt, sed te sibi vendicat aether
 Diis adeo virtus Rex bone grata tua est.
 Dum neque te sperant mea Regna nequ' astra reposcunt
 Imperio terras inter utrumque rege.

Angelus

Deberis coelo Matthia invicte sed ipsa
 Relligio in terris usque tuenda tenet
 Hanc victor defende diu: coelumque mereri
 Mortaleis possint qua pietate doce."

Magyarul saját fordításunkban: Rómában, a Campo de' Fiorin, a San Lorenzo in Damaso templom tájékán van Mátyás király lovas képe, aranyos páncélban, lába alatt törökök eltiport csapatával. A kép teteje fölött jobbról egy angyal, balról egy ördög.

Az ördög így szól

Vágyik rád a pokol, de a menny is tégedet óhajt,
 Virtusod istenek is, drága király, szeretik.
 Míg nem vár birodalmam, míg nem hív el az égbolt,
 Köztük a föld színét vessed uralmad alá!

Az angyal

Számit az ég tereád, győztes Mátyás, de a folyvást
 Védendő vallás megköt a föld kerekén.
 Ezt diadalmasan óvd ezután, és mennybe hogyan jut
 Földi halandó, azt, ily kegyesen, te tanítsd!"

Erről a Mátyás királyt ábrázoló lovas képről Paulus Jovius (1483–1552) is említést tett *Elogia virorum bellica virtute illustrium...* (Sírfeliratok jeles férfiak harci erényéről, Firenze, 1551, 159.) című könyvében. Magyarra fordítva:

Az ő (=Mátyás király) fegyveres lovas képmása, a legpompásabban lefestve, Rómában, a Campo de' Fiorin, szemközt a szobám erkélyével, egy a San Lorenzónál lévő ház szegletén látszik, amelyhez jól illik egy másik, nagyon hasonló, Andrea Mantegna keze által festett képe, amely a mi múzeumunkban megszemlélhető.

A Bibliotheca Vaticana egyik kéziratában (Cod. Barberini. Lat. 4423. fol. 75.) fennmaradt egy akvarell, amely az említett ház falán látható freskó nyomán

készült. Ez a kis kép a páncélos, kivont kardot emelő Mátyás királyt ló hátán ábrázolja, feje fölél egy angyal koronát tart, balra fenn egy másik angyal, jobbra fenn egy szárnyas ördög alakjával, alattuk pedig két latin epigramma olvasható, keretbe foglalva. A kép alatti jegyzet a következő: Corvinus Mátyás lefestve egy házon, bal felől a Pellegrino utca kezdetén, az a kép az, amelyről Jovius említést tett.

A legutóbbi időkben került elő Fraknón egy vászonra festett kép, amely ugyanezt a római Mátyás-képet ábrázolja. A két latin epigramma pedig több forrásból is ismeretes. A jeles magyar történetíró, Istvánffy Miklós (1538–1615) egyik könyvének előzéklapjára saját kezűleg jegyezte be a szövegeket.

Buda városa és Mátyás személye szorosan összefonódott. Jó példa erre Calepinus híres többnyelvű szótára, amelyet 1585-től magyar értelmezésekkel is kibővítettek. A végül tizenegy nyelvűvé vált szótárhoz a XVI. század közepétől hozzáillesztették Konrad Gesner *Onomasticon*-ját, amely a személy- és földrajzi nevek magyarázatos névszótára volt. A magyar közreműködő, Laskai Csókás Péter e névszótár bővítéséhez is hozzájárult. A Buda-címszó Mátyás király dicső korszakára utaló sóhajjal indul: „Haj, régi jó Buda!” A szócikk vége pedig egy mondókával zárul: „in tota Europa tres omnium pulcherrimas esse urbes, Venetias in aquis, Budam in monte, Florentiam in planitie.” Azaz: Egész Európában az összes város között három a legszebb: Velence a vízen, Buda a hegyen, Firenze a síkságon.

A genfi zsoldárkönyv magyar fordításáról híres Szenci Molnár Albert 1604-ben adta ki az általa készített, első latin–magyar, magyar–latin szótárt. Az ebben is szereplő Buda-címszónál az imént idézett dicséret már kétsoros metrikus vers-

ként jelenik meg: Tres superant urbes toto loca cetera mundo: Buda iugo, Venetae pelago, Florentia campo. Azaz: Három város haladja felül a többi helyet az egész világon, Buda a hegyháton, Velence a tengeren, Firenze a síkságon.

A második sornak a későbbiekben előkerült a pentameteres folytatása. Elképzelhető tehát, hogy a három várost magasztaló epigramma eredetileg négy soros volt, amelynek a második sora elveszett számunkra. Ennek rekonstrukciója és metrikus magyar fordítása így hangzik:

Tres superant urbes toto loca caetera mundo,
 [.....],
 Buda iugo, Venetae pelago, Florentia campo
 Eminent. His similes quae tibi terra dabit?

Magyarul saját fordításunkban:

Három város a többi felett áll széles e földön,
 [.....],
 Búda hegyen, tengerbe' Velence, Firenze a síkon
 Tündöklök. Te velük lelsz-e hasonlatosat?

Az egykori Corvina-könyvtár sorsa is foglalkoztatta a XVI. század végi literátus embereket. Némelyek tudni vélték azt is, hogy a könyvtár nem pusztult el a török hódítás után sem. Egy bizonyos Enyedi Pál az erdélyi veszedelmekről (1599–1601) szóló írásában úgy tudta, hogy „most is Budán az Mátyás bibliothécája szintén úgy helyén vagyon, mint azelőtt, semmi tékozlás nem esett benne, hanem örököt rendeltek hozzá. Nem igaz az, amit a németek irtanak az bibliotheca felől, hogy Szulimán császár megégette volna és mind elveszett volna.”

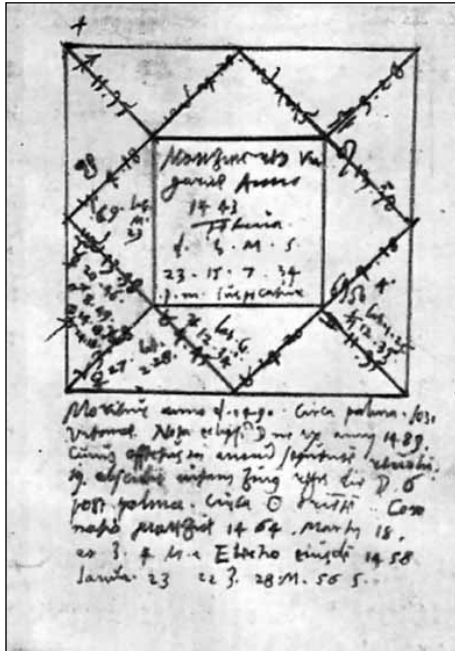
Egy ismeretlen szerző, *Csepreg városának 1621. esztendőben lett veszedelméről való énekében* ugyanezt mondta el versben:

Régi magyarok Mátyás királyának
 Könyvei Budán még most is megvagyunk,
 Kiket törökök becsületben tartnak,
 Noha ők ahhoz csak semmit sem tudnak.

Balassi Bálint például dicsérettel szólt a *Szép magyar komédia* prológusában arról, hogy Mátyás király asztrológiával is foglalkozott. A király számára több horoszkóp is készült. Heltai Gáspár krónikája szerint Hunyadi Mátyás 1443. február 24-én reggel három órakor született Kolozsvárott, az ottani Óvár egyik házában. Ezt az időpontot igazolja a királynak az a horoszkópja is, amely egy XVI. századi vatikáni kéziratban maradt fenn. Ennek előzményét nagy valószínűséggel Mátyás király udvari csillagásza, a lengyel Ilkusi Bylica Márton (1433 k.–1493) készítette. Ezen a horoszkópon a születési idő után a király koronázásának és megválasztásának pontos időpontja is szerepel. Fontos megjegyeznünk, hogy az asztrológusok az időpontokat déltől számították, nem éjféltől:

Matthias rex Ungariae Anno 1443 Februario, d[ie] h[ora] m[inuta] s[ecundo]:
 23. 15. 15. 34. P[ost] m[eridiem] inspicitur. – Coronatio Matthiae 1464. Martii
 28. 20 h[ora] 4 m[inuta] 0. – Electio eiusdem 1458 Ianuarii 23, 22 h[ora] 28
 m[inuta] 56 s[ecundo].

Mátyás Magyarország királya 1443. évben, februárban; 23. nap, 15. óra, 15.
 perc, 34. másodperc; dél után értetődik. = 1443. február 24-én, 3 óra 7 perc
 és 34 másodperckor. – Mátyás koronázása 1464. március 28, 20 óra, 4 perc =
 1464. március 29, 8 óra, 4 perc. – Ugyanő megválasztása 1458. január 23, 22
 óra, 28 perc, 56 másodperc. = 1458. január 24, 10 óra, 28 perc, 56 másodperc.

Az előbbieken felsorolt példáink jól mutatják, hogy míg a tudományok és a művészetek művelői ingyencségek kerestek Mátyásról, addig a közemberek számára az igazságtévő király személyére irányult az érdeklődés. Pécselyi Király Imre érsekújvári református prédikátornak a prédálók ellen 1631-ben írt énekében már ez a századokon át továbbélő, közmondásossá vált Mátyás-kép jelenik meg:

Régi Mátyás király hogyha felkélhetne,
 És szép szemeivel ha reánk nézhetne,
 Mint a sebes eső rajtunk könyvezhetne,
 És sok gonosztévőt méltán büntethetne.

Elkölt az igazság, megholt Mátyás király,
 Kegyes Isten, csak te fejünk felibe állj,
 Sok gonoszságinkért minket meg ne utálj,
 Sőt Fiad kedvéért erőddel mellénk szállj!

Szörényi László

A 18. századi magyarországi jezsuiták Mátyás királyról alkotott képe

Mindszenti Antal *Propugnaculum Reipublicæ Christianæ* című műve első kötetének (1724)

Mátyás királyra vonatkozó részleteiről

Talán megbocsát az olvasó, ha föleleveníték egy régi beszélgetést Tarnai Andorral. Olyan szerencsés voltam egykoron, hogy kezdő koromban az Irodalomtudományi Intézet 18. Századi Osztályán dolgozván szinte olyan kapcsolatba kerültem az ott dolgozó kiváló tudóssal, a magyarországi középkor és a magyarországi latin irodalom egyik legjobb ismerőjével, mintha a tanítványa lettem volna.¹ Éppen ezért, amikor az általa és Szauder József által szerkesztett nagy tanulmánykötetbe (*Irodalom és felvilágosodás*, 1974) készítettem a honfoglalási latin nyelvű eposzokról írott tanulmányomat, és láttam, hogy szinte az összes, ebben a témakörben dolgozó költő jezsuita volt, meg mertem tőle kérdezni, hogy tulajdonképpen mik és kik állnak magukon a költőkön kívül a mögött a fordulat mögött, amely Attilát immár nem gyalázta mint barbár pogányt, a nyugat-európai tradíciónak megfelelően, hanem épp ellenkezőleg, dicsőítette – a magyar hagyománynak megfelelően – mint honszerző őst és mint példaadót. A legtömörebben természetesen Zrínyi foglalta ezt össze, így:

„Én vagyok magyarnak legelső királyja,
Utolsó világrészről én kihozója!
Én lehetek tehát magyarnak példája,
Hirét s birodalmát hogy nyujtsa szabljája.”

Tarnai azt mondta, hogy szerinte ha választ keresek erre, akkor a legjobb, ha megnézem Mindszenti Antalnak (Nagyszombat, 1687 – Kolozsvár, 1736) a nagyszombati egyetemi nyomda által 1724–25-ben kiadott kétkötetes művét a magyar történelemről, amelynek röviden idézhető, közös címe *A kereszténység védőbástyája*. Mert ha az első kötet címét idézzük teljes terjedelmében, akkor az úgy hangzik, hogy *A Keresztény Közösség védőbástyája, amelyet a vallás alapított, és amelyet a magyarok vitézsége védelmezett ötszáz éven keresztül, amelyet most erkölcsstani szempontból rajzolunk meg* (*Propugnaculum Rei-*

¹ Tarnai Andorról a Tisztelt Olvasó figyelmébe ajánlom az ő tiszteletére készült visszaemlékezés-kötetet: „Jól őrizd helyedet”. Emlékezések Tarnai Andorra, vál., szerk. Tüskés Gábor, munkatárs Bretz Annamária, a képeket vál. Kecskeméti Gábor, Bp., reciti, 2014, <http://reciti.hu/2014/2048>.

publicæ Christianæ religione conditum, Hungarorum fortitudine quinque saeculis defensum, nunc ethice adumbratum).² Tarnai szerint ugyanis Mindszenti volt a kezdeményezője a magyar történelem oktatásának a nagyszombati egyetem hallgatói számára, és gyakorlatilag mindazon későbbi nagy történészek, akik az újkori magyar történetírás megalapozói voltak, mind vagy közvetlenül tőle tanultak, vagy az ő nyomait követték. Elég csak olyan neveket emlegetni, mint a két Kazy, Ferenc és János, azután Katona István, Pray György, Schmitt Miklós. Természetesen ehhez hasznosította az őt megelőző nemzedék hatalmas dokumentumgyűjteményeit és oklevélmásolatait, amelyeket ma legnagyobb részét a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött Hevenesi-gyűjtemény tartalmaz.

Természetesen Tarnainak mint mindig, ez esetben is igaza volt, és ezért gondoltam most arra, hogy az idei Mátyás-évfordulóra megpróbálom összeszedni, hogy mit ír és miért, milyen beállításban Mindszenti Mátyás királyról. Szám szerint összesen tizennyolc helyet találtam a szövegben Mátyásról; ezeknek túlnyomó része forrás szempontjából Bonfinira vezethető vissza. Néhányat részletesebben szeretnék bemutatni, mivel a jelenlegi terjedelem ennél többet nem tesz lehetővé.

A gépies keresgélés előtt azonban le kell szögeznünk, hogy Mindszenti „ethice”, azaz erkölcsstani alapon írja le a magyar történelem fő vonalait, amelyeket egyrészt megpróbál levezetni transzcendens, vagyis Istentől jövő döntésekből, másrészt – ami a kiszemelt példákat illeti – olyan hősök jellemző mondásait vagy cselekedeteit akarja megörökíteni, akik a magyarság múltjából jó, vagy, épp ellenkezőleg, elrettentő példát mutattak erényre és bűnre. Ilyen értelemben, ha királyokról van szó, akkor egy régi, hagyományos, a görög retorikáig és történetírásig visszamenő műfajnak, a királytükörnek a műfaji követelményeit követi. Nem csoda tehát, hogy a Mátyást első helyen fölidéző szövegrészlet a IV. fejezet utolsó, azaz kilencedik alfejezetében található, és ez a fejezet pedig nem más címet visel, mint: *Milyen őrhelyekkel szilárdult meg Magyarországon a vallás (Quibus in Hungaria præsiidiis fuerit firmata religio)*. Az érvelés fővonalát Inchofer Menyhértől (Kőszeg, 1584 – Milánó, 1648), a magyar egyháztörténet-írás jezsuita megteremtőjétől veszi, aki tudniillik úgy írt a Szent István utáni korszakról – idézván Mindszenti parafrázisát –, hogy a magyarság a kereszténység fölvétele után rögtön létrehozta azokat az intézményeket, amelyekkel már virultak a sokkal régebben megtért európai nemzetek, és megteremtette azt a közérzületet is, amely megfelelt az elvárható keresztény kegyesség követelményeinek.³ Ehhez a háttérhez idéz fel példaként utána

² Vö. két régebbi tanulmányomat: *Mindszenti Antal a Zrínyiekről = Hortus amicorum*, Köszöntő-kötet *Egyed Emese tiszteletére*, szerk. Bartha Katalin, Bíró Annamária, Demeter Zsuzsa, Tar Gabriella-Nóra, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017, 92–97.; és *Az Amade család kereszties lovag őseiről szóló genealógiai legenda – „Hun király volt, hun meg nem?” = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. Bajáki Rita, Báthory Orsolya, Bogár Judit, Déri Eszter, Kónya Franciska, Maczák Ibolya, Szádóczki Vera, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017, 424–427.

³ Mindszenti, *i. m.*, 29. – Inchofer jelentőségéről vö. Szabados György, *Jezsuita „sikertörténet” (1644–1811). A magyar történettudomány konzervatív megteremtőiről = Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*, szerk. Tóth Gergely, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014, 203–226.

Mindszenti különböző személyiségeket abból a korból, amikor az aranyalmának nevezhető igaz „legeslegkatolikusabb hitet” még nem rágta meg az „eretnek gonoszság kukaca”. István után természetesen emlegeti Andrást és Bélát, vagy a Magyarországra mint legszentebb országba menekülő, Skóciában vagy akárhol üldözött zsenge szüzeket és mártírokat. Ezért számít különösen fontosnak, hogy az összes példa közül a legutolsó éppen maga Mátyás király, akit az említett fejezet végén azért dicsér meg, mert noha egyébként korábban nagyon szerette, sőt szinte apjaként tisztelte apósát, Podjebrád Györgyöt, mégis fegyvert fogott ellene, amikor az eretnekként, illetve pontosabban a huszita kelyhesek támogatójaként elpártolt a pápától. Ennek ellenére még így is megőrzött annyit a rokont megillető kegyeletből, hogy amikor György király fiát, Viktorint elfogta, nem bántotta, sőt igen tisztességesen bánt vele. Könnyedén megállapíthatjuk, hogy Bonfini megfelelő helyéről merítette az adatot Mindszenti, és könnyen lehetséges, hogy Viktorin kiemelése a szövegben Bonfini mellett még nyilván a szintén felhasznált Galeotto Mátyásról írott könyvének is köszönhető.

Ennél sokkal fontosabbnak tekinthető a következő, vagyis V. fejezetben említett, Mátyással kapcsolatos szakasz. Ennek a fejezetnek a címe: *Hogyan árulták el egyes helyben született védelmezői Magyarországot? (Hungariæ regnum singularibus ab ortu delatum tutelaribus)*. Itt a szerző olyan történeti toposzokat, megrögzött vélekedéseket cáfol, amelyeket a magyarokra fogtak egyes szerzők. Nagyon sok szokást természetesen félreértének, mert hiszen megmaradnak olyan gesztusok vagy szokások, amelyeknek eredete valóban a pogánysághoz köthető, de semmiképpen sem lehet mai használatukat valamifajta eretnekségnek vagy istentelenségnek tekinteni. Csak két példát említ a világtörténelemből, az egyik az, hogy a velenceiek attól még keresztények, hogy a dózse minden évben eljegyzi a tengert egy gyűrűvel; noha korábban valóban azt képzelhették, hogy a tenger istenségével kötnek így szövetséget. A másik példa Niszibiszi Szent Jakab, aki nemcsak életében volt a város püspökeként annak védelmezője, mert az ostromló perzsákat egy hatalmas darázsrajt keltve kergette el a falak alól, hanem még halála után is védelmezte a várost az ellenség legnagyobb kétségbeesésére. Majd rátér a magyar példákra; itt a legneveltségesebb ráfogásnak azt tartja, hogy a magyar férfiak azért borotválják kopaszra fejüket, mert ma is büszkék arra, hogy ők milyen szép rabszolgák, hiszen ezzel azt akarják kifejezni, hogy mint ahogyan a kereszt gyalázata után Jézus csak azért is föltámadt, ők hiába borotválják, a hajuk úgyszólván kinő. (Pedig még nem is olvastak Babitsot...) Ezt a neveltségesebb ráfogást azzal hárítja el Mindszenti, hogy minden ábrázolás, amely magyar királyokról fönmaradt, szép hosszú hajjal mutatja őket, de nem azért, mert kételkedtek volna Jézus feltámadásában. Mátyás királynak például gyönyörűsége hosszú sörénye van azon a freskón, amely a római virágpiacon látható, valamint azon az életnagyságú lovas szobrán is, amely a bécsújhelyi vártemplomban áll.⁴

A római adatra vonatkozó szöveget jobb, ha latinul is idézzük: „ita Romana Matthiæ Corvini erecta in Campo Floræ, quamvis militari specie, cæsariem exhibet” (magyarul: „ugyanígy Corvin Mátyás római képe, amely Flóra mezején áll, noha katonaruhában van, mégis dús hajkoronát visel).” Szerencse, hogy a szövegbe beolvasszja ezt az idézetet, mert így meg lehet állapítani, hogy eddigi

⁴ Mindszenti, *i. m.*, 46–47.

tudomásunk szerint ez a *legelső magyarországi említése* a sokáig Mante-gnának tulajdonított, Mátyást az eretnokség és a pogányság ellen küzdő Szent György-szerű lovagként ábrázolt freskónak, amely sajnos valamikor a 18. század folyamán elpusztult, de több másolata is megmaradt, és a művészettörté-
nészek régi kedves témája mind a kép attribúciója, mind sorsa. A rá vonatkozó források közül a legrégebbi Paolo Giovióé, ugyanis ő írja azt, hogy a saját ab-lakából a Campo de' Fiori túloldalán látta ezt a képet, amely a tér és a Via dei Pellegrini sarkán lévő palotára volt fölfestve. És pontosan Giovio (vagy latinosan Jovius) az a történetíró, aki az összes forrás közül egyetlenként emlegeti Cam-pus Floræ-nak, azaz Flóra istennő mezejeként a teret, amelyet a többi forrás és a mai névhasználat is „virágok mezeje”-ként, azaz Campo de' Fioriként hív.⁵

A Mindszenti által emlegetett másik Mátyás-ábrázolás szintén rendkívül ér-dekes: ez is első hazai említése annak a valószínűleg Verocchio valamelyik ta-nítványa által faragott szobornak, amelyet Mátyás akkor állíttatott fel fogadalmi ajándékként, Olaszországban elterjedt szokást utánozva, a bécsújhelyi Szent György-tempomban, amelyet másképpen Vártemplomnak is hívnak, amikor diadallal bevonult a városba III. Frigyes ellen viselt háborúja során 1487 után valamikor. A szoborról annyit lehet tudni, hogy 1769-ig meg is volt, azután megsérült, eltávolították, de ruháit, amelyek Mátyás eredeti ruhadarabjaiból voltak szabva és összeállítva, megőrizték, és a legutolsó adatok szerint ma is megvannak a bécsújhelyi helyőrség katonai múzeumában.⁶

⁵ „Effigies eius armata equestris, luculentissime depicta Romæ, in Campo Floræ, contra podium cubiculi mei in Angulo Laurentiamæ domus spectatur, ad quam arridet altera perisimilis And-reæ Mantiniæ manu picta, quæ in musæo nostro conspicitur.” Paulus Jovius, *Elogia virorum bellice virtute illustrium veris imaginibus supposita*, Florentiæ, 1551, 159.; magyar fordítása Szentmártoni Szabó Géza tanulmányában olvasható: Szentmártoni Szabó Géza, *Mátyás király egykori lovas képe Rómában, a Campo de' Fiori sarkán*, Jelenkor, LVII(2015), 583–590, 583. Magyarul így hangzik: „Az ő [Mátyás király] fegyveres lovas képmása, a legpompásabban lefest-ve, Rómában, a Campo de' Fiorin, szemközt a szobám erkélyével, egy a San Lorenzónál lévő ház szegletén látszik, amelyhez jól illik egy másik, nagyon hasonló, Andrea Mantegna keze által festett képe, amely a mi múzeumunkban megismerélhető.” – Vö. Balogh Jolán, *Mátyás király arcképei = Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszáz éves fordulójára*, I–II, szerk. Lukinich Imre, Budapest, Corvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület – Franklin Társulat, 1940, I, 435–548.; Uő, *Mátyás király és a művészet*, Budapest, Magvető, 1985; Klaniczay Tibor, *A kereszteshad eszméje és a Mátyás-mítosz*, Irodalomtörténeti Közlemények, LXXVIII(1975), 1–13; Dániel Pócs, *L'affresco di Mattia Corvino a Campo de' Fiori. Quesiti stilistici e iconografici*, Arte Lom-barda, nuova serie, 139(2002)/2–4, 101–109.; Uő, *Mátyás király elpusztult freskója Rómában = Mi végre a tudomány? Fiatal Kutatók Fóruma*, 1 (2003), Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2004, 85–112.; Florio Banfi, *Magyar emlékek Itáliában*, bővített, átdolgozott kiadás, szerk. Kovács Zsuzsa, Sárközy Péter, Szeged, 2005, 268–269. (*Casa in Campo dei Fiori*); Pattantyús Manga, *A török kérdés a XV. században Róma egyik közterén. Az elpusztult Má-tyás-lovaskép megrendelésének lehetséges alternatívái*, Orpheus Noster, III(2011)/2, 27–37.

⁶ Balogh Jolán, *Mátyás király arcképei*, 474–498. Vö. Uő, *Mátyás király és a művészet*, 259–260. – A szerző itt nagyon találóan jegyzi meg, hogy e szobor stílusát és rendeltetését tekintve – az utóbbi természetesen az ex voto volt – „az olasz renaissance egyik korai előőrse lehetett a teljesen góttikus szellemű osztrák városban”.

Mindszentiről látszik, hogy minden létező pozitív és megfogható írott vagy tárgyi bizonyítékot fel akar használni a magyarság ellen elterjedt külföldi torzítások és ráfogások visszaverésére. Ez kiderül világosan ebből a fent idézett passzusból is, mert Mátyás két ábrázolása után visszatér a magyar történelem joggal vagy jogtalanul negatív figuráinak jellemzésére, így például Péter királyra vagy Kun Lászlóra, de végül hosszú és elegáns csatangolás után, számba véve még a külföldi Mária-kegyhelyekre tóduló magyar zarándokok tömegének kopaszságát vagy hajasságát is, megállapítja – egyébként mai ismereteink szerint helyesen –, hogy a kopaszság mint férfidivat Mohács előtt nem létezett Magyarországon, és később sem a pogányságba való visszatérés vagy a kereszténységgel való szembefordulás jele volt, hanem azé a szolgaságé, amelybe a törökök a magyarokat taszították, akik között persze akadtak olyanok is, akik előmenetelt remélve utánozták elnyomóik divatját.⁷

Mindszenti alapos gyűjtőszövevényére mi sem jellemzőbb, mint a következő példánk, a mű VII. fejezetének ötödik alfejezetéből. A fejezet címe: *A magyar korona eredete, használata és fennmaradása (Coronæ Hungaricæ origo, usus, conservatio)*.⁸ Az ötödik alfejezetben annak a tételnek az igazolására használja fel a rá következő hosszú, Mátyás királytól származó idézetet, hogy a mindenkor-i magyar királyok függtek, mivel választás útján kerültek hatalomra, a választáson szavazó főurak véleményétől, akik viszont egyedül azt a vérvonalat vették komolyan, amely Szent Istvántól származott. Bebeszólást vagy tekintélyért nem fogadtak el a szomszéd országoktól vagy uralkodóktól, akkor se, ha azok erővel léptek föl, és akkor se, ha tekintélyükre hivatkoztak. Ezt a következő példával illusztrálja: „a szomszédoknak akár hatalmát, akár tekintélyét annyira jogon kívüli dolognak tekintették, hogy Mátyás, a királyok legvitézesebbje noha a cseh királyság miatt kötelék fűzte a választófejedelmekhez, teljesen nyílt kifejezésmóddal és irállal így válaszolt a birodalomból érkező levelekre: *Ami pedig azt illeti, hogy úgy írnak nekünk, hogy Frigyes Császár a mi Urunk, mi pedig neki alattvalói vagyunk: úgy hisszük, hogy a szent római birodalomból nem akad senki, aki ne tudná, hogy mi csupán a cseh királysággal és választófejedelemséggel, nem pedig más címen vagyunk neki lekötelezve, mivelhogy az biztos, hogy mi Csehország szempontjából felettesünknek és Urunknak ismerjük el őt, és így mint olyat mindig tiszteltük is, olyannyira, hogy senki se tudna minket azzal megrágalmazni, hogy ezen királysággal kapcsolatban valaha is valamilyen módon megsértettük volna az ő fenségét. Ami viszont Magyarország királyságát illeti, az mindig szabadon létezett, és soha semmiféle köze nem volt a birodalomhoz, és ezért noha méltósága okán elismerhetjük, hogy a Császár rangban fölöttünk áll, észérvekre támaszkodva ami viszont az uralkodás [dominium] ügyét illeti, abban bizony vele teljesen egyenlőnek valljuk magunkat. A szabadságnak ez a joga, hogy tudniillik senkinek nem voltunk alávetve, az már a magyar királyság megalapítása óta így volt, és mind a görög, mind a latin császárok számára a lehető legteljesebben ismert volt.”⁹*

⁷ Mindszenti, 49.

⁸ Mindszenti, 64–77.

⁹ „Viciorum aut potentiam aut auctoritatem adeò extra jus habebant, út Matthias Regum fortissimus, quamvis ob regnum Bohemicum Septemviris devinctus, rotundò tamen ore &

Véleményem szerint érthető, hogy egy ilyen szöveget igen mérsékelt örömmel olvasott volna az éppen uralkodó III. Károly király és egyúttal VI. Károly néven német-római császár, és azt hiszem, hogy az ő utódai sem törtek volna ki örömmámorban, hogyha megtudják, hogy Mátyás nevű ebadta elődjük ilyen csúnyán mert beszélni az őspapával, III. Friggyessel. Nem csoda tehát, hogy Mindszenti néhány óvatosabb utóda, akik a Kelcz Imre nevével jelzett nagyszombati, kassai és kolozsvári nyomdahelyű Mátyás-levélgyűjteményeket adták ki a 18. század folyamán, ezt a levelet érthető módon nem vették fel az általuk kiadott kötetekbe.¹⁰ Először csak Fraknói Vilmos adta ki, pontosan azonos szöveggel, mint amelyet Mindszenti szőtt bele előadásába.¹¹ Szekfű Gyula annyira döntő fontosságúnak tartotta az itt megfogalmazott, magyar önállóságra hivatkozó érvelést, hogy a Hóman–Szekfű harmadik kiadásának második kötetében a következőt írja: „Mikor cseh királlyá s egyúttal német birodalmi választófejedelemmé lesz (legalább névleg), ezt a minőségét élesen elválasztja magyar királyi méltóságától: ő csak mint cseh király van alája rendelve a császárnak, és bármennyire magasabb is méltóság dolgában a császár a többi fejedeleminél, Magyarország mindenkor szabad volt és soha kapcsolatban nem állott a birodalommal, s ehhez képest, vonja le a következtetést: »uralom, domínium dolgában egyenlők vagyunk a császárral, mégpedig oly egyenlők, hogy semmit sem tartunk tőle, nem is félünk, és soha nem is fogunk félni tőle«. A császárral ő nem mint cseh király háborúskodik, hanem mint magyar király, mert »mi szabad királya vagyunk Magyarországnak, mely a római birodalomnak nincsen alávetve.«”¹²

Láthatjuk tehát a Fraknói által közölt szövegből, illetve az azt a Mindszenti-féle változatnál hosszabban idéző Szekfűnél, hogy biztos, ami biztos, azért Mindszenti is inkább megelégedett a darazsakkal és nem akart rögtön a szarkofágból átmenni szentté, tudniillik a legerősebb mondatot, amely fölfogható

calamô ad imperiales literas reposuerit: Quod scribitur nobis Cæsarem Fridericum esse nostrum Dominum, & nos ei esse altè obstrictos: credimus neminem esse ex S. Romani Imperio, qui nesciat nos sibi de regno Bohemiæ & Electoratu tantum, & non de alio esse obligatos, quem certè nos de regno Bohemiæ tanquam superiorem & Dominum recognoscimus, & ita semper observabimus. út nemo inficari possit nos de eo regno in ullo unquam majestatem suam offendisse. Verùm ex hoc regno Hungariæ, quod semper liberum exstitit, & nihil unquam cum imperio habuit, quamvis ratione dignitatis superiorem esse Cæsarem censeamus, ratione tamen dominij pares nos illi arbitramur. Quod quidem jus libertatis quam nulli obnoxium fuerit, ab instituto jam inde Hungariæ regnô Græcis atque Latinis Imperatoribus est quam quod maximè vulgatum.” Mindszenti, 68.

¹⁰ Az első gyűjtemény: *Epistolae regis Matthiae Corvini, Cassoviae, 1743, I–IV.*

¹¹ Fraknói Vilmos, *Mátyás király levelei, Külügyi osztály, 2 kötet, 1893–1895, Budapest, MTA, nr. 96, II, 167–179.* – Ez a szövegközlés a drezdai állami főlevéltárban őrzött német és latin nyelvű változaton alapszik, dátuma 1481. október 26-a.

¹² Szekfű Gyula, *A magyar renaissance állam* = Hóman Bálint és Szekfű Gyula, *Magyar történet, harmadik, változatlan kiadás, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, Harmadik könyv, II. rész, 465–649, 482–483.* – Szekfű egyébként lábjegyzetben még hozzáteszi (*i. m.* 641–642.), hogy a Fraknói által közölt levél német párdarabja, amelyet Mátyás Albrecht szász herceghez írt, gyakorlatilag teljesen megegyezik a Drezdában őrzött szövegváltozattal.

úgy is, mint a leggorombább sértés a császárral szemben, azt azért nem idézi, hanem csak tartalmilag összefoglalja a saját szavaival Magyarország teljes és különösen a birodalom tekintetében komolyan veendő függetlenségét.

Ha az előbb esetleg megütköztünk volna azon, hogy Mindszenti felfogásában a választott királyság legfőbb jellemzője a Szent István-i vérvonal követése, és esetleg arra gondoltunk, hogy ebbe hogyan illenek bele Róbert Károly, Nagy Lajos vagy Zsigmond, nem beszélve a még csak nem is uralkodóházból származó Mátyásról, akkor megnyugodhatunk, mert egyértelmű, hogy Mindszenti a Szent István-i vonalat úgy határozta meg, hogy az nem egyéb, mint a kereszténységhez és egyúttal az ország függetlenségéhez való feltétel nélküli ragaszkodás! Ehhez képest a származás lényegtelen. Ez a legjobban megint egy Mátyással kapcsolatos helyből derül ki, vagyis a XI. fejezet tizenegyedik alfejezetéből. A fejezet címe: *Magyarország többi rendjének politikai formája (Forma politica reliquorum ordinum Hungariæ)*.¹³ A „többi”-t úgy kell érteni, hogy az előző fejezetben a papsággal, tehát a klerikusokkal foglalkozott a szerző, most pedig a főnemességgel, tehát az ország báróival, illetve a nemességgel. Hallatlanul izgalmas, mert nem csupán igen részletes archontológiát ad, vagyis felsorolja azokat a rangokat és címeket, amelyeket Szent Istvántól kezdve és a középkorban egyre terebélyesedve elérhettek az egyes főurak, illetve köznemesek is, akár a megyék vagy a tartományok irányításában, akár a királyi udvarban. Szerepelteti is természetesen a vránai perjeltől kezdve a fraknoi várat építő Esterházyakig, Pálffyakig, Csákyakig az összes nevezetes famíliát. Igazi csattanónak azonban természetesen Mátyást tartogatja, akiről a következőt írja: „Ugyan mit ártott az Hunyadi Mátyásnak, hogy egy száműzött atyától született Kolozsvárott, és a szülőházában [azaz: nem iskolában! Sz. L.] végezte latin tanulmányait?! Vagy vajon a bécsi és prágai rabsága miféle árnyékot vetett volna rá?! Sőt inkább a lehető legnagyobb fényt! Mit vont le érdemeiből testvéreinek, Lászlónak keserű halála?! Hacsak nem azt, hogy örökre emlékeztek őrá, Mátyásra azonban királyság várt, és ennek megvilágítására királyi jelleméből még a börtön rácsain keresztül is égő fénysugár ragyogott ki.”¹⁴

¹³ Mindszenti, 121–131.

¹⁴ „Quid enim Matthiæ Corvino ab exule Claudiopoli parente, ut in natali domo carmen explicat, nasci obfuit? quid Viennensis aut Pragensis captivitas umbrarum attulit? lucis imò plurimum; quid acerbus frattis Ladislai casus? nisi perpetuum hujus apud suos desiderium, illi etiam regnum, ad quom illustrandum per carceris rimas indolis regjæ radij emicabant.” *Uo*, 130. – Különösen érdekes, de végső soron érthető az is, hogy a kormányzói rangját veszített Hunyadi Jánost a nagyobb hatás kedvéért „száműzött”-nek nevezi, valamint hogy utal Mátyás iskolázottságára. Hallgatlanul finom kifejezés a „carmen explicare”, mert ez egybevág azzal, amit egyébként is tudunk Mátyásról, hogy körülbelül tízéves korában már olyan jól tudott latinul, hogy tolmácsolni tudott apjának külföldiekkel latin nyelven folytatott tárgyalásain. A „carmen explicare” Martialisból származó, igen ritka kifejezés, és annyit jelent, hogy ‘megmagyarázni, befejezni az eposzt’, magyarul: végigolvasni és értelmezni Vergiliust! Nagyon jó volna tudni azt, hogy a mellett a lappangó levélmásolat mellett, ahonnan a választófejedelmekhez írott levél idézetét vette Mindszenti, nem volt-e ott annak a másik Mátyás-levélnek a másolata is, amelyet Pomponio Letóhoz írt, és amelyben elmondja, hogy már gyerekkorában nagy örömmel olvasta Silius Italicus eposzát. Vö. e sorok írójától: *Harmóniára teremtve (Mátyás király és Silius Italicus)*,

Lássunk végül egy rendkívül tanulságos szakaszt, amely Attiláról szól. Ez a tizenharmadik fejezetből való, amelynek címe: *A magyar lélek és a szabadság szeretete (Ingenium Hungarorum, & libertatis amor)*.¹⁵ Megint csak visszanyúl Inchoferhez. „A magyarok lelkülete alkalmas arra, hogy az összes, a legszen-
tebbek közé tartozó dolgokat befogadja; alkalmas lelkük arra is, hogy művelje a tudományokat [...] a magyarok nem voltak annyira barbárok, hogy ne törőd-
tek volna a törvényekkel, aki ismeri a történetírókat, az könnyen felfogja, hogy lelkületük kezelhető volt és tárgyalóképes. Az is kiderülhet egyértelműen, hogy egyáltalán nem voltak olyanok, akiknek fogalmuk sincs az ISTE nről, hanem az a helyzet, hogy az Ő megismerésére saját vallást alkottak, ami teljesen sosem égett ki szívékből. Ezt eléggé bizonyítja Attilának azon elbizakodott, de sajátos szellemességet nem nélkülöző gógje, hogy saját magát a bűnök bosszúállójának és az emberi dolgok igazságos bírójának tekintette, és ennél fogva olyan tekintélyre tett szert, hogy mintegy ISTENT helyettesítő bosszúállóként hírlelte magát már jó előre. Ha mégis ilyen volt az ő derekasságuknak a kezdete, akkor ki kételkednék abban, hogy az lelkületük ugyancsak képes volt később a tan egész szerkezetét megismerni, hogy az [ti. a kereszténység – Sz. L.] bennük elfoglalhassa nemes trónját, azaz: kegyesség az övéik és a haza iránt, a barátság a derús válfaja, az igazságosság, a vitézség és a mérsékelttség összes díszes tulajdonsága [...]”¹⁶

Ennek a fejezetnek a folytatása még elképesztőbb, mert eddig csupán azt mondta, hogy a nyugati történetírók által és a magyar történetírók egy részénél is ördögi barbárnak ábrázolt Attila tulajdonképpen a valódi istenkép szikráját hordozta kebelében, amikor Isten ostorának állította be magát, tehát a kereszténység befogadására a pogány magyarok lelke mintegy már előkészült. (Akárhogy is történt, a gondolat maga azonos Zrínyi két Attila-epigrammájának tagolásával és üzenetével, amely egyébként teljességgel egybevág azzal, amit Attiláról a *Mátyás király életéről való elmélkedésekben* írt: Attila egykor Isten ostora volt, utána azonban, mind a mai napig, és a jövőben is, a magyarság példaképe.¹⁷) Rögtön ezután azonban rátér, forrásként Thuróczy Jánost és Bonfini használva, hogy a Mátyás király halála utáni királyválasztáson a váradi püspök, Filipecz János azzal érvelt II. Ulászló megválasztása mellett – vagyis

Szeged (A város folyóirata), 21/1, 2009. január, 16–18.; olvasható még az alábbi kötetben: *Harmóniára teremtve. Tanulmányok Mátyás királyról*, Budapest, Lucidus Kiadó (Kisebbség-kutatás Könyvek).

¹⁵ Mindszenti, 142–151.

¹⁶ „Hungaros indolem suscepisse ad omnia sanctissima idoneam; ingenium scientiis aptum [...] Hungaros non adeò barbaros fuisse, ut legum insolentes essent, qui historias legerit, ex tractabili ingenio facilè deprehendet, nunquam út omnino DEI expertes essent; verum ad ejus cognominatum vellet, quod nisi ex cognitione veri DEI ulciscendo occupasse præ se serebat. Quod si tandem erat omnis initium probitatis, quis ambigat ingenium illos hausisse ad structuram reliquam capacissimum, út in illis nobilem invenerit sedem, pietas in fuos & patriam, amicitiae jucundum genus, justitiae, fortitudinis, temperantiae decora universim omnia [...]” Mindszenti, 142–143.

¹⁷ Vö. Gróf Zrínyi Miklós *Elmélkedései Mátyás királyról*, s. a. r. Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter, Budapest, Magyar Bibliofil Társaság, 1990.

tulajdonképpen a Habsburgok ellen –, hogy szép, szép a cseh lélek és a cseh szellem, de a magyaroké még szebb, mert a cseheknél jobban hajlik a komoly tudományok művelésére, és kevésbé a piperészkedésre. Tehát tulajdonképpen azt állítja Mindszenti, hogy a Mátyásban legpregnansabb formáját nyert magyar lélek valamiképpen folytatódott egészen addig, amíg a mohácsi vész után a magyarság rabigába nem dőlt. Ezek szerint az Attila által elkezdett országépítés Mohács előtt, amely Mindszenti példázatgyűjteményének és a királytükör mintájára talán nemzettükörnek nevezhető művének a szemlélete szerint Mátyásban tetőzött, és ha nem jön a katasztrófa, akkor szervesen a mátyási irányban fejlődött volna tovább. Tehát megmarad ugyan Szent István semmivel sem helyettesíthető tettének, a Szent Koronával szimbolizált krisztianizálásnak a történelmi jelentősége, de ez csupán azt váltja valóra, amit jóval régebben elkezdett a még pogány nem-szörnyeteg, aki nemcsak tanulékony volt, hanem zseniális is; Szent István az ő igaz unokája, Mátyás pedig mindezt ráadásul oda is dörgöli még a császár orra alá.

Érthető tehát, hogy Mindszenti gondolatainak hunokról és Habsburgokról nem azok a jezsuiták voltak a meghallói és kifejesztői,¹⁸ akik történelem helyett inkább az akkori tudományos szocializmussal, vagyis hitvédelemmel és egyéb komoly tudományokkal foglalkoztak, ami általában püspöksüveggel szokta kecsegtetni az elvtársakat. Át is helyezték Kolozsvárra, ahol ördögi furfang folytán Ceaușescu halála után újra folyik jezsuita novíciusképzés, ám románul.

¹⁸ Vö. e sorok írójától: *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből*, második, javított és bővített kiadás, Budapest, Nap Kiadó, 2018.

Mesék, mondák, tréfák*

(Északi magyar tájak)

Mátyást királlyá választják

Mátyás, amikor még nem volt király, egy gazdánál szolgált. Egyszer, éppen a királyválasztás napján, kimentek szántani. Mikor leültek ebédelni, Mátyás felfordította az ekéjét, arra terített. Kérdi tőle a gazda:

– Miért fordítod meg?

– Jobb így, olyan, mintha asztról ennénk.

Tovább kérdezősködik a gazda:

– Ugyan kicsoda lesz a király?

– Az, aki most vasasztalról eszik – feleli Mátyás.

– Hahó, hogy lehetnél te király?

– Próbát teszek. Leszúrom ide az ostoronyelemet. Ha ennek végén rózsza nyílik, biztos, hogy én leszek a király.

Hát egyszerre csak kihajt az ostoronyél vége! Nyílik a rózsza!

Akkor már jöttek a katonák is, keresték a királyt. Azt kiabálták:

– Éljen Mátyás király! Éljen Mátyás király!

Megtalálták Mátyás királyt. Vállukra emelték. Így történt Mátyás megválasztása.

Sajószentkirály

Az angyalok megkoronázzák

Mátyás még suhanc legényke volt, amikor megkoronázták. Egy gazdánál szolgált. Jó gazdája volt, szeretett ott lenni, együtt szántottak-vetettek. Egyszer, amikor kint dolgoztak a határban, arra ballag egy nagy szakállas öregember, mondja nekik, úgy hallotta, ma lesz a királyválasztás. A népek azt szeretnék, ha igazságos királyuk lenne, aki közülük való jó magyar ember. Alighogy kimondja, lám, megvilágosodik az ég, két szépséges angyal száll lefele, egyenesen feléjük. Fényességes színarany koronát tartanak a kezökben. Ráteszik a fiú fejére, aztán ahogy jöttek, vissza is szálltak. A szakállas öreg is eltűnt. A gazda meg csak ámul-bámul, hogy az ő szolgája lett a király. De már akkor a horkai várból odaértek a katonák. Nagy ujjongva kiabálták, hogy éljen Mátyás király! Lóra ültették, aztán elindultak egyenesen Budára.

Sajórecske

¹ Varga Imre, *Szitakéreg, rostakéreg. Felvidéki népmondák és hiedelemtörténetek* című kötetéből (Palatinus, 1998) – és még közöletlen gyűjtéséből.

Mátyás király lett

Mátyás királyunk szegény családból származott, s ha tán nemes is volt, csak bocskoros, s így lett belőle ostoros szolga. Nagy orra, vagy talán egyéb okok miatt is ingerkedtek vele a parasztok, de Mátyás is visszavágott a gúnyolódóknak. Egyszer a gazdája kiküldte szántani. Dél felé járt már az idő, amikor a másik szolga is utánament a mezőre. Csak félvállról nézte Mátyást, ő meg nem törődve a beszéddel, dolgához látott.

– Tudod-e, mi újság? Az urak Budán összegyűlve királyt választanak. Neked jó nagy az orrod. Nem szagolnád ki, ki lesz a király?

A szolga gúnyos szavaira Mátyás így válaszolt:

– Az új királyt ma angyalok teszik. Az lesz, aki vasasztalról ebédel.

Azzal az ekéjét megfordította, és a szántóvason költötte el az ebédjét.

Amikor a másik szolga ezt látta, gúnyolódva mondta:

– Te senkiházi, te lennél a király? No, ha ostorom nyele kizöldül, míg szántok egy fordulót, ám legyél csak király. Én meg a bolondod!

Hogy történt, hogy nem, de az ostornyél kizöldült, s íme jöttek az angyalok, s a koronát Mátyás fejére akarták tenni. Matyi húzódozott, az ösztökével meg is ütötte a koronát, azóta görbe a keresztje. De az angyalokkal nem lehetett tréfálni, így hát ő lett a király.

Mátyusföld

Mátyás gyűrűje

Mátyás király egyszer beállt a falu határában kapálni a parasztok közé. Hogy ne zavarja munka közben, gyűrűjét levette az ujjáról és odaadta egy kislánynak, hadd játsszon vele. A kislány ahogy játszogat, hát arra repül egy holló, és kikapta a kislány kezéből a gyűrűt. Mátyás a hollót lelőtte, úgy szerezte vissza a gyűrűjét. Így került Mátyás királyunk címerébe a gyűrűt szájában tartó holló.

Kisújfalu

Mátyások Perbete környékén

Mátyás szeretett Perbete környékén vadászni, és sokat járt ide kíséretével vagy egymagában ezzel a céllal. Vadászgatásai során itt a környékünkön tizenhét asszonyt vagy lányt ejtett teherbe. A megszületett gyermekek ennek emlékére a Mátyás vezetéknevet kapták.

Kisújfalu

Kinizsi Pál molnárlegény

Mátyás király megállt egy malom előtt, mert megszomjazott. Vízért kért. Abban a malomban Kinizsi Pál volt a molnárlegény. Egy malomkörre tette a poharat, és úgy vitte ki Mátyás királynak a vizet. Fél kézen fogta a malomkövet, és felnyújtotta, hogy igyék a király. Mátyás elámult, hogy Kinizsi milyen erős ember. Nyomban megtette fővezérének.

Sajórecske

Száz bot az ára

Élt a Murány-völgyön egy szegény juhász. A falutól távol lakott a családjával. Csak néha ment be a faluba. Ilyenkor be-betért a csárdába is. Az emberek beszélgettek erről-arról. Hogy nagy a szegénység, hanem Mátyás király majd rendet csinál az országban, meg az urak között, hogy ne sanyargassák a szegényt.

Egy juha ennek a juhásznak éppen akkor ellett ikreket. No, gondolta a juhász, elviszem ezt a két kisbárányt Mátyás királynak. Úgy is volt. Elindult Budára, nyakában a báránykákkal. De a kapuban útját állta egy strázsás.

- Hova, hova, öreg?
- A felséges királyhoz volna utam.
- Nem úgy van az! Mit akarsz te a királytól?
- Ezt a két kisbárányt hozom neki ajándékba.
- No jó, mehetsz, de csak akkor, ha megkapom a felét annak, amit a királytól kapsz.

A juhász megígérte. Ahogy megy beljebb, még volt két kapu. Azonmód úgy járt ott is, mint az elsőnél. Az öröknek ott is megígérte, hogy megkapják a fele ajándékot.

No, aztán bekerült a királyhoz. Elébe tette a két báránykát. A király megörült a kis állatoknak. Jólesett neki, hogy szeretik, még a szegények is kedveskednek neki. Kérdi is az öreg juhászt, mit kíván értük cserébe.

- Semmi mást, felséges királyom, csak száz botütést.

Elámul a király. – Még hogy én megbotoztassalak, amikor te nekem ajándékot hozol?

- Ezt kívánom, uram-királyom.

Nem volt mit tenni, a király megparancsolta, hogy a juhász kapja meg az ajándékot. Igen ám, de akkor a juhász bevallotta, hogy az ajándékok felét már odaígérte a strázsáknak. Úgyhogy az őket, és nem őt illeti meg.

Így azután mind a három strázsát deresre húzták és megkapták a botütésből a maguk részét.

A király pedig, amikor megtudta, hogyan történt a dolog, a strázsákat elcsapta, a juhásznak pedig adott egy tarisznya aranyat.

Mikolcsány

Mátyás a borsi kocsmában

A Borsi-háton volt egy kocsmá, amelyiknek rossz híre kelt szerte a vidéken. A kocsmáros olyan ember volt, hogy akinél pénzt látott, igyekezett megszerezni tőle, akár még a betérő vendég élete árán is. Mátyás király ezt megtudta, meg akart győződni róla, hogy ez igaz-e, vagy csupán mendemonda. Nem királyi pompában kelt útra, hanem egyszerű parasztgúnyában. Betért a kocsmába, kért egy meszely bort. Aranypénzzel fizetett, úgy alkalmazta, hogy a kocsmáros lássa, milyen sok pénz van nála. Ettől a kocsmárosnak mérhetetlen étvágya támadt az aranyakra.

Volt ennek a kocsmárosnak egy szolgálója, és Mátyás vele megbeszélte a dolgot.

– Itt az aranygyűrűm, fogd csak, tedd el. Ha látod, hogy a kocsmáros megtámad engem, fuss, ahogy csak bírsz! A kövesdi várban bármelyik katonámnak, hadnagyomnak add oda a gyűrűt, és mondd nekik, hogy siessenek segítségemre, mert Mátyás király bajban van.

Így is történt. Mikor a lány elfutott a gyűrűvel a kövesdi várba, Mátyás katonái rögtön lóhátra ültek. Ahogy csak bírták, úgy hajtottak, nehogy késő legyen az idő. A kocsmáros meg az álláson körös-körül kúrgatta Mátyás királyt, de nem is sejtette, kicsoda, akinek az életére tör. A pénze kellett volna neki. Meg akarta ölni a vagyonáért. Ahogy kúrgatta, a király mindig egéruat nyert.

De már akkor megérkezett a felmentő sereg. A kocsmárosot megfogták, és mindjárt akasztófára ítélték. Szomotoron egy óriási nyárfára lógatták fel. Mátyás király fája volt ez, úgy nevezték.

Bodrogszentes

Egyszer volt Budán kutyavásár

Akkor, mikor Mátyás király álruhában járt Gömörben, a csetneki völgyben találkozott egy juhásszal, akit hat pulikutya kísért. Feltűnt a királynak, hogy seholy juh, csak a pásztor meg a hat kutyája. Megszólítja a juhászt:

– Adj Isten, bacso gazda! Hát a juhaid hol vannak?

– Ne is kérdje, jóember! Oda van az mind. Villám ütött az akójba. Mind benne égett. Még a hajlékom is hamuvá lett. Nem maradt egyebem, csak ez a hat puli.

Mátyás király megsajnálta a szerencsétlenül járt juhászt.

– Adok én kendnek, bacso gazda, egy jó tanácsot. Úgy hírlík, hogy Budán kutyavásár lesz. Menjen csak fel, adja el a kutyákat, és vegyen értük juhokat. Majdcsak minden jóra fordul.

– Ugyan már, jóember – kesergett a juhász –, ki venne Budán kutyát?

– Menjen, ha mondom – biztatta a király. – Meg se álljon kendtek a budai várig. A kapuban érdeklődjék. Ott majd eligazítják magát.

Most már úgysis mindegy, vélte a juhász. Megpróbálhatja, hátha igazat mond a vándor.

Ment hát Budára. Utána a hat kutya is. Kérdezték tőle a népek, hová megy azzal a hat pulival. Mondta, hogy vásárra viszi őket. Hát csak mosolyogtak rajta.

Amikor a budai várhoz ért, már várták. A király ugyanis kiadta a parancsot, hogy ha jön egy juhász hat kutyával, eresszék nyomban eléje.

Elálmélkodott ám a juhász. A vándoreMBER maga a király!

– Felsőleges királyom, megkövetem alássan, hogy nem ismertem meg vándorruhájában.

– Annyi baj legyen, bacso gazda! Az a fontos, hogy megfogadta a tanácsomat. Megveszem jó pénzért a kutyákat, ha nekem adja.

– Odaadom és mindet ingyen, felsőleges királyom. Minek is nekem kutya, ha juhom nincsen. Csak valamilyen munka kéne, hogy megkeressem a kenyérralót.

– Menjen csak haza, jóember! A kendtek foglalkozása a juhászat. Majd én gondoskodom róla, hogy így is legyen.

Akkor Mátyás király megparancsolta a kincstárnoknak, hogy adjon a juhásznak egy zacskó aranyat. Hadd vegyen abból juhot, építsen akojt meg hajlékot.

A juhász boldogan parolázott a királlyal, azután nagy igyekezettel sietett hazafelé. Első dolga volt, hogy vett juhokat, aztán megépítette az akojt, majd egy szép tornácos házat. Az emberek csodálkoztak, honnan van a juhásznak annyi pénze, hiszen mindene elégett, s csak hat kutyája maradt. A falu leggazdagabb emberét furdalta a kíváncsiság a legjobban. Kitervelte hát, hogy meghívja a juhászt lakomára, addig-addig itatja, míg nem kiszedi belőle, hogyan is jutott a pénzhez. A juhásznak mindjárt gyanús lett, mért hívja meg őt a gazdag ember, ha ezelőtt szóra sem méltatta. Rájött a csalafintaságra. No várj csak! – gondolta a juhász. Amikor már rogyadozott az ételek súlya alatt az asztal, ürültek egyre-másra a kupák, úgy tett, mintha kaptos lenne. Ott somfordál körötte a gazdag ember. Ő meg motyogja magában:

– Ha több kutyám lett volna, több lenne most a pénzem.

– Hogy lehet az, bacso gazda? – kérdezte a gazdag ember, akit igencsak furdalt a kíváncsiság.

– Úgy gazduram, hogy hat kutyámmal felmentem Budára. A vásáron eladtam mindet. Olyan jó pénzt kaptam értük, hogy házat, akojt építettem, még juhnyáját is abból vettem.

A gazdag ember megörült, hogy megtudta a titkot. Másnap eladta minden állatát, a teheneit meg a földjét is. Mindenét pénzzé tette. A környéken ami kutya csak volt, mind-mind megvásárolta. Fogadott emberekkel hajtatta Budára. Amerre ment a kutyafalka, a népek csodálkoztak, hogy kutyavásár lesz Budán. Mátyás király hírért vette a dolognak. A vásártéren várta a kutyás gazdát.

– Mit akar kendtek ezzel az rengeteg kutyával?

– Eladni hoztam, felsőleges királyom. Hallottam, itt Budán szép pénzt adnak a kutyákért.

– Hát ide hiába hozta! Nem vesz itt kutyát senki. Hajtsa őket vissza, aztán ne felejtse el, hogy egyszer volt Budán kutyavásár!

A kapzsi gazda lógó orral ment haza. Elvesztette a pénzét, vagyonát. Megszegyenült. Most tudta meg igazán, milyen az, ha szegény az ember.

Jénében járt a király

Mátyás király egyik hadnagyát Jéney Péternek hitták. Gömörbe való volt, Jénébe. Egyszer meghívta a királyt, látogassa meg a faluját. A király elfogadta a meghívást. Amikor Gömörben járt, Harmacról a cikóházi völgyön keresztül lóháton ment át Jénébe. A Házhely puszta dombon a király lova megijedt és megugrott. Erre a király nem számított. Kiesett a nyeregből. Homlokával bukkott a földre. Ezt a földet azóta *Mátyás homlokának* hívják.

Jéney Péter nőtlen ember volt. A vendégséget úgy tudta megtartani, hogy Rimaszécsból, a gazdag Széchy Máriától kért kölcsön márványasztalt, abroszt, meg evő-ivó edényeket. Egy darab termőföldet adott érték zálogba. A lakomát a jénei határban egy szép völgyben tartották. A királynak jókedve kerekedett, mulatott. Megtetszett neki a szép abrosz, amivel a márványasztal le volt terítve. A hűséges hadnagy, hogy örömet szerezzen a királynak, odaajándékozta neki az abroszt. Azóta annak a helynek, ahol a király a nevezetes abroszról lakomázott, *Abroszka-völgy* a neve mind a mai napig.

Jénéből ment azután a király Sajógömörbe, ahol a szőlőhegyen megkapáltatta az urakat.

Jéne, Rima-völgy

Mátyás király szőlőt kapáltat az urakkal

A szőlőmunkásoknak nem fizettek a nagyurak érdem szerint. Ínségükben a királyhoz fordultak segítségért. Mátyás összerendelte Gömörben az urakat, hogy mulatságot rendez. Az urak örültek az alkalomnak, hát mind el is mentek.

Mátyás eközben megparancsolta a vincellérnek, hogy Gömörből vigyen ki annyi kapát a szőlőhegyre, ahány urat meghívott. Amikor már javában mulattak, azt mondja Mátyás király: – Gyerünk csak ki, vár ránk egy másféle mulatság is.

Kivitte vendégeit a szőlőbe. Kiosztotta nekik a kapákat. Megparancsoltra nekik, hogy most mindannyian kapáljanak. De nem ám oldalvást vagy fölfele kapáltatta őket, hanem a hegyről lefelé. Úgyhogy sorra orra buktak a pohos uraságok. Mátyás is velük kapált, de nem szólt egy szót sem. Diktálta az iramot. Néha azért elkiáltotta magát:

– Utánam, urak!

De bizony az urak egyre-másra kidőltek a sorból. Könnyörögtek a királynak, hogy hagyják már abba a kapálást. Megfizetik ezután a munkásokat, kétszeres bért is adnak nekik, mert most már belátják, nehéz dolog a kapálás.

Mátyás király kapája hosszú ideig Rimaszombaton állott a vármegyeháza előtt.

Sajórecske

Mátyás-kő Pelsőcön

Pelsőcön a Mál oldalában van egy nagy lapos kő. Mátyás király ottjártakor azon ebédelt. Most is *Mátyás-kő*nek nevezik.

Az nem igaz, hogy Sajógyömörön kapáltatta meg az urakat. Gömör elorozta magának a királyt. Ez a pelsői szőlőhegyen történt. Ez így is lehet igaz, ahogy nagyanyám is mondja, mert Pelsőcön volt a Bebekek fő fészke, Gömör központja, hát egészen biztos, hogy a híres-neves kapáltatás is ott történt.

Páskaháza, Csetnek-völgy

Mátyás király Csallóközben

Egykor Mátyás király a Csallóközben vadászván, kedves szolgájának, Erős Györgynek kívánatára annyi földet ajándékozott, amennyit a királyi ebéd ideje alatt a mocsaras és ingoványos tájon körülnyargalhatott. A szolga, amit gyors ménjén körülfutott, vörös köpenyéből levagdalt darabok elhullatásával jelölte meg maga után. Mire a király ebédje végeztével a helyet szolgájával körülnyargalta, felkiáltott: György, sok a! – Innen vette *Dercsika* (Györgysoka) a nevét. Várkony a „Várj, kun!” felkiáltásból ered, amivel Mátyás ugyanakkor kun szakácsát felszólította, hogy addig várokozzék az ebéddel, amíg a szolgálta visszatér, s ezért adományul Várkonyt kapta.

Alistál, Felistál és Tőnye nevének eredetét ugyancsak Mátyáshoz kapcsolja az emlékezet. Itt voltak ugyanis Mátyás király istállói, Alistálon az alsó istálló, Felistálon a felső istálló, Tőnyén meg a fejős tehéneké (tőgye). Egy másik mendemonda szerint Mátyás király nagyon szerette a tehén tőgyét. Amikor egyszer Alistálon járt, megpihent egy fa alatt. Főtt tőgyet tettek két tál közé, hogy ki ne hűljön. Megkérdezték tőle, tudja-e, mit hoztak neki? Mátyás azt felelte: Alul is tál, felül is tál, középett a tőgye. Így lett aztán Alistál, Felistál és Tőnye.

Mad község mellett volt egy nagy erdő. Akkora fák nőttek arra, hogy Mátyás királynak egy ezred katonája megfért a fa alatt a hűsön ebédelni. Mikor Mátyás visszament egy közeli várába, a serege ott maradt. A katonák bejártak a faluba az asszonyokhoz, ezért a parasztok megdühödtek, s kivágták a fát, hogy többet ne járjanak a katonák ide. Mátyás ezért megátkozta a falut, hogy többé ne legyen ott békesség. Az átok meg is fogant. Termi mindmáig keserű gyümölcsseit.

Mátyáshoz kötődik Királyfiakarcsa és Damazirkarcsa neve is. Mátyás a Csallóközben vadászgatva megismerkedett egy gyönyörű fiatal menyecskével, akit – ahogy ez lenni szokott – teherbe is ejtett. A szerelem emlékére a megszületett fiúgyermeknek ajándékozta a tizenkét Karcsát, s az egyiket Királyfiakarcsának nevezték el. A fiú azonban korán meghalt, és az anyja, akit a falu irigységéből dámának csúfolt, elvonult egyik karcsai birtokára, s ott siratta, gyászolta korán elhunyt fiát. „Dáma sír” – mondogatták a környékbeliek, s innen lett a falu neve Damazirkarcsa.

Királyválasztás

Mátyás király szegény ember fia vót. Egy gazdaembernél szógált.

Úgy vót valamikor régen, hogy mikor királyt választottak, a koronát repítették. Felrepült, mer olyan varázslata vót. És akinek rászállt a fejére, azt tették meg királynak.

Hát, hiába repítették. Sok urak, grófok, bárók vótak ott, de nem szállt a fejére egynek se.

Hát, Mátyás szógált, szántogatott a gazdájával. Azt mondja a gazda neki:

– Királyt választanak, mink meg itt vagyunk! Hanem a királyi korona nem szállt le senkire.

Azt mondja Mátyás:

– Nem is lesz abbul semmi, ha én ott nem leszek, mer a király csak én lehetek.

A gazda erősen ránézett.

– Mit beszélsz, te haszontalan?

– Majd meglássa, hogy király leszek!

– No, akkor elhiszem, ha a száraz isztikém leszúrom a földbe, és mire visszagyűjjünk a fordulóbul, hát kisarjadzik.

Mikor visszajöttek, mit lát a gazda, hogy kisarjadzott az isztike. Mán levél is van rajta! Akkor a gazda letérgyelt a szógája előtt.

– Elhiszem, hogy te leszel a felséges király. Ilyen nagy csudát még nem látott senki!

Akkor elindultak Budára, ahun a koronát repítgették. Mikor Mátyás király odaért, fellökték a koronát, és egyenest Mátyás fejére szállt.

Na, az urak felzúdultak, hogy nem hagyhatjuk azt. Hát szegénybül legyen király?! Így tanakodtak. Akkor Mátyás királyt bezárták egy disznóólba. Felrepítették a koronát, de csak a disznólakásra szállt, Mátyás fejére. Háromszor is felrepítették, mer nem akartak beletörödni a döntésbe. Mégis odarepült, le a disznólakásra.

Nem tudtak az urak mit tenni, Mátyás lett a király.

Bodroszentes (Zemplén megye)

A vadász és a huszár

Egyszer egy huszárt a parancsnoka lecsukatott. A huszár méltatlannak tartotta a büntetést. Az óbester felgerjedt ellene, igazságtalanul záratta be. Úgy gondolta a huszár, hogy megszökik, felmegy Budára Mátyás királyhoz, elpanaszolja, hogy járt, ő biztosan igazságot tesz.

Úgy is történt. Megszökött. Elvágatott a lován. Estig meg se állt. Mikor besötétedett, egy kocsmába tért be. Bekötötte a lovát az ólba. Lecsutakolta, és enni adott neki. Csak azután kért a maga számára vacsorát.

A kocsmában iddögált egy vadász. Mátyás király volt áruhában. A huszár leült mellé. Rendelt egy meszely bort. Kínálta a vadászt. Diskuráltak erről-arról. Ivogáltak csendesen, amikor meggy hozzájuk a kocsmáros:

– Uraim, jobb, ha most távoznak, mert éjfélkor jönnek a rablók, mindenüket elveszik.

– Hát csak hadd jöjjenek – mondta a huszár. – Főzzön nekem, kocsmáros úr, egy fazék szurkot.

A huszár a vadászt beküldte az oldalszobába, hogy ott várjon nyugodtan.

Éjfélkor megérkeztek a rablók. A huszár az asztalához invitálta őket.

– Megkínálom az urakat feketekávéval, ha elfogadják.

A kocsmáros vitte a nagy fazekat. Letette az asztalra. A rablók nézték, hogy de sűrű ez a kávé. Mind odahajolt a fazék fölé.

Akkor a huszár megbillentette a fazekat. A forró szurok ráfröccsent a rablók képére. Ordítottak, kapkodtak, a huszár meg előkapta a kardját, és mind levágta.

Mindnyájan megmenekültek. Örült a kocsmáros is, meg a vadász is, hogy így történt a dolog. Ivogáltak tovább. Kérdezték egymást, hogy mi járatban vannak. A huszár elmondta, hogy a királyhoz készül, nagy neki a sérelme, igazságot akar.

Másnap reggel a vadász eltűnt, merthogy ő volt Mátyás király. Sietett, hogy előbb érjen Budára, mint a huszár.

Amikor a huszár a kapuba ért, már várták. Csudálkozott módfelett, honnan tudják, hogy jön. Megijedt, hogy már tudnak a szökéséről és elfogják. De annál nagyobb volt a meglepetése, amikor a király elé vezették. A vadász a király! Hát ezért tűnt el olyan hirtelen.

A huszár elmondta a sérelmét. Mátyás király meghallgatta nyugodtan. Azután azt mondta:

– Te vitéz katona vagy, láttam tegnap éjszaka. Ilyen huszárokra van nekem szükségem. Te leszel ezután a parancsnok.

Mátyás király bőszégesen megjutalmazta a huszárt. Pecsétes levelet adott neki, hogy kinevezte a huszárezred parancsnokának.

Zádorfalva (Gömör megye)

Mátyás a königsbergi erdőben

Egykor régen, így beszélnek a brodiak, Mátyás Olmütz felől nagy sereggel jött az országba, megfenyíteni Hradiste hűtelen polgárait. Javában ostromolta a várost, és a klastrom alatt már nagy rést vágott a falakon, mikor váratlanul megjöttek a csehek. Bekerítették az ostromlókat, és hajnalban megtámadták. A meglepett csapatok nem tudtak ellenállni, rövid harc után megfutamodtak, menekültek Brod felé. Futott maga Mátyás is, mégpedig kíséret nélkül, gyalog, hogy fel ne ismerjék, rongyos szűrt akasztott a nyakába. A brodi „Königsberg” alján levő erdőbe menekült, ott töltötte az éjszakát és a rá következő napot. Estefelé ráakadt egy favágó, mikor hazafelé igyekezett Brod külvárosában levő kunyhójába. A király hozzácsatlakozott és rövid beszéd után éjjeli szállást kért. Simon Juda felé (október 28.) járt az idő, korai fagyok jelentkeztek, kint aludni már nem lehetett. A favágó eltévedt vándornak nézte és magával vitte, de nem nagyon szívesen, mert félt az asszonytól. Valóban, mikor beléptek, az asszony

furcsa szemet vetett a hivatlan vendégre, és alig türtőztette magát, mikor ez egész otthonosan felült a tűzhelyre és melegedni kezdett. A vacsora már készen volt, de az asszony nem hívta a kellemetlen idegent a közös tálhoz. A favágó restellte a dolgot, és hogy a vendég ne értse, csehül odaszólt az asszonynak:

– No még egy kis borsót, jusson a kopasznak is!

A király, mintha megértette volna, elmosolyodott, de nem mozdult, a gazda minden nógatására nem ült az asztalhoz, nem evett, csak szomorúan nézett a hamvadó tűzbe. Most már maga az asszony is megsajnálta a különös embert, nem küldte a padlásra aludni, hanem a szobában vetett neki ágyat, maga az urával a konyhában maradt. Mikor a tűzhely lángja elaludt, az asszony észrevette, hogy a szoba még világos. Belesett az ajtóhasadékon, mit csinál a vándor. Az ott ült az asztalnál viaszgyertya mellett, és valami „breviár”-ból imádkozott, vagy talán csak olvasott. Jobban nézi, hát látja, hogy a rongyos szűrt már levette, fényes ruhája, drága öve, nyakán aranyláncon drágaköves kereszt. Mintha egész más ember volna, alig ismert rá a kopott vándorra.

– Szent Isten! Ez valami nagy úr lehet – súgta oda az urának.

Belesett az is, és aggódva csóválta a fejét:

– Biz ez valami mágnás lesz, és te még azt a kis borsót is sajnáltad tőle!
– korholta most az asszonyt.

Aggódva, sokáig virrasztottak, mi lesz majd reggel, hogyan békítsék ki a nagy urat. A gyertya még mindig égett. Az asszony újból belesett. A vendég karjára hajtott fejfel szunnyadt az asztalnál, előtte a tövig égett gyertya hamvadozott.

Alig hajnalodott, az öregek már felriadtak. A favágó azon tűnődött, mivel fogadja a későn ébredő urat, miképp kérje bocsánatát, és a vendég már előtte termelt. Barátságosan jó reggelt kívánt, parolázott, és beszélgetni kezdett.

– Tudod-e, öregem – így szólt egyszerre –, hogy a házad ez éjjel királyi szállás volt? Mátyás vagyok, urad és királyod. Jól találtam magam, még egy kissé nálatok maradok. De most siess a főbíróhoz, mondd meg neki, parancsolom, jöjjön azonnal ide!

A favágó alig tudott szóhoz jutni. Ilyen kitüntetés, az ő vendége a király! Eszébe jutott megint az asszony tegnapi eljárása. A király, mintha megérezte volna, mosolyogva fordult az asszonyhoz, és kedélyesen beszélgetni kezdett vele. Tehát nem haragszik, gondolta a gazda, az asszony majd kivágja magát. Már loholt a főbíróhoz, a gőgös, gazdag cserzővargához, átadni a király parancsát. Ott találta a főbírókat műhelyében, a cserzőkádánál, javában emelgette kifelé a bőroket. Ismerte a szegény favágót, alig fogadta üdvözlését, az üzenetre meg éppen felkacagott.

Hogy a király a favágóhoz szálljon, mikor itt van a gazdag polgárok sora.

– Felültettek, öreg! Mondd meg a királyodnak, most nem érek rá, munkában vagyok, de szívesen látom, ha idejön! Eredj!

A favágó bódultan támolgott hazafelé, még nagyobb zavarban volt, mint reggel a találkozás előtt. Miképpen adja át a durva üzenetet, mi lesz, ha megharagszik a király? Ott őgyelgett a kunyhó előtt, és nem mert belépni. De a király észrevette és behívta. A válasz hallatára éktelen haragra lobbant, de csakhamar erőt vett magán. Újból elküldte az öreget, és csak annyit üzent: jöjjön a főbíró azonnal, mert baj lesz!

Mire a favágó odaért a főbíró házához, már huszárok száguldoztak az utcákon, keresték a királyt. Most már észbe kapott a főbíró is, hátha igaza volt a favágónak. És amikor újból látta jönni, úgy megijedt, hogy azon mocskosan, amint volt a műhelyben, feltúrt ingujjal akart rohanni a királyhoz. Szerencsére az asszonya kerek köpenyt vetett rá. Így lépett a király elé; ott a favágó udvarán, fényes magyar urak között. Hebegett, akadozott, bocsánatot akart kérni jóhiszeműen elkövetett mulasztásáért, de a király leintette. Elrendelte neki, intézkedjék az érkező csapatok élelmezéséről, elszállásolásáról, és megint az urakhoz fordult, a gőgös főbíró szóra sem érdemesítette tovább. Ezalatt híre futott a városban a király látogatásának, a polgárság és a tanács urai igyekeztek ünneplőben a kis kunyhó felé. A főbíró is hamarosan eleget tett a parancsoknak, és most már kiöltözve járult a király elé hódolni.

A szenátorokat kegyesen is fogadta a király, de a főbíró most sem vette észre, sőt mikor együtt voltak valamennyien, parancsul kiadta, hogy azonnal új főbíróvá válasszanak, a jövőben pedig, büntetésül az engedetlenségért és a királyi tekintélyt sértő mocskos ruháért, a városban cserzővargát soha többé főbírói székbe emelni nem szabad. Erre a tanácsurak maguk és utódaik nevében megesküdtek, és a király pecsétes levelet adott e tilalomról.

Ezután vendéglátó gazdájához fordult, és kérdezte, mi jutalmat kér szolgálataért, bármit kíván, a király teljesíti. Az öregek összenéztek, mit kérjenek? Gyermekük nincsenek, holtig már csak elkínlódhatnak.

– Ezt a kis földet, felséges uram, itt a ház körül – vágta ki az asszony végül.

– Meglesz – mondja a király –, hát más nem kell?

– De ha már földünk lesz – toldja tovább a favágó –, ezért ne fizessünk adót!

– Jól van, öreg, az is teljesül, most nesze, ráadásul egy marék arany, jó lesz az új gazdaságba!

A kis birtokról aztán szabadalmas írást adott a király, és elbúcsúzott a boldog öregektől...

Brod (Morvaország)

Mátyás és a főbíró

Mátyás király meghallotta, hogy egy főbíró a szegényeket behajtotta, oszt fát vágatott velük, de nem fizetett. Ha valamelyik pénzt kért, huszonötöt veretett a farára. Mátyás király meghallotta ezt. De nem hitt másnak. Ő mindig csak magának hitt. Meg akarta tudni, hogy igaz-e ez. Felöltözött szegény ruhába, rongyos ruhába. Elment abba a városba, oszt leült a hídra. A főbíró küldte a börtönőrt, hogy van-e most ott valaki. Hát Mátyás király ült ott.

– Gyere csak, te, ne ülj itt hiába! – mondta neki a börtönőr.

– Hova?

– Gyössz a szolgabíróhoz, a főszolgabíróhoz!

– No jó, de megfizetnek-e?

– Majd megfizet a főbíró!

Akkor oszt ment Mátyás király. Felvágott egy méter fát. Szépen fel is hasogatta. Aztán, mikor felhasogatta, azt mondja a börtönőrnek:

– No, eridj be, oszt mondd meg a gazdának, hogy egy métert már felvág-
tam. Fizesse ki, mert éhes vagyok, akarnék valamit enni. Fizesse ki, a többit
asztán úgy vágom fel.

Akkor bement a szolga, ez a börtönőr, és mondja a főbírónak, hogy mit
üzen a szegény ember. Azt mondja erre a főbíró:

– Gyere csak ki velem!

Kiment vele.

– Fogd le csak őt mindjárt, oszt adj huszonötöt a farára!

Akkor jól összepüfölte Mátyást a börtönőr. A főbíró meg mondta:

– No, itt van a fizetés, de a két métert még vágd fel!

Mit volt mit tenni, Mátyás királynak még fel kellett vágni a két métert. Fel is
hasogatta osztán. Minden harmadikra ráírta, hogy: Mátyás király vágta. Azelőtt
nem mindenki tudott olvasni. A szolga hordta be a fát, mert akkor még fával
tüzeltek. Feltűnt a szolgának, hogy sok fán van valami írás. De hogy mi, ő nem
tudta elolvasni. Azt mondja a főbírónak:

– Főbíró úr, kérem szépen, minden harmadik fán látom, hogy van valami
írás.

– Hogyhogy? Hozzad csak ide!

Viszi oda. A főbíró olvassa, ő el tudta olvasni, hogy Mátyás király vágta. El-
sárgult, elsápadt.

– Mi lesz most velem, ha csakugyan ő vágta!

Mikor éppen sopánkodik, hát gyün hintón, gyönyörű szép hintón Mátyás
király. Az udvaron kérdi:

– Hol van a szolgabíró?

A szolgabíró bent volt a szobában, reszketett, mint a kocsonya.

– Küldd csak ki!

A szolgabíró térdepelve könyörgött, hogy bocsásson meg neki Mátyás király.

– Nincs bocsánat! Nem fizettél a szegényeknek! Amiért dolgoztak, te össze-
veretted őket! Te bitang!

Akkor Mátyás király a főbíró hátán összehasogattatta a bőrt. Vér folyt a há-
tából. Addig verette, üttette, míg csak teljesen vége nem lett. Így bánt el Mátyás
király a főbíróval.

Szentkirály (Gömör megye)

Mátyás király fia

Rákócznak hívták a várost,
egykor sok kuruc megszállt ott.

Élt ott egy kovács s a lánya,
palotákban sem volt párja.

A király is megkedvelte,
minden este fölkereste,

fölkereste, de hiába,
mert a széplány kiutálta.

Egy szüle kertjében kapál,
tőle kérdi meg a király.

„Nos, anyó, mondd, mit tegyek én,
hogy túljárjak a lány eszén?”

„Ölts nőnek való ruhácskát,
hozzá karmazsin topánt szánj,

járjál aztán házról házig,
el a kovács kapujáig,

kopogtass be az ajtaján,
a gazdája megnyitja tán.”

„Ki dörömböl, ki kopogtat,
késő van már, gyere holnap!”

„Apafalvi boltos vagyok,
éppen Prágába ballagok.

A portékám útra adtam,
jómagam meg itt ragadtam.

Kérem, kedves gazduramék,
ha kendteknél lenyughatnék,

elfekszem akár a lócán,
takarónak van jó szoknyám.”

Mikor már megvacsoráztak,
apja mondja a lányának:

„Anyicskám, menj, vesd meg ágyad,
boltosné lesz hálótársad.”

„Apámuram, megbocsásson,
gyanús nékem ez a vándor.

Én még olyat sem hallottam,
szűzlány háljon egy asszonnyal!”

„Ugyan, kislányom, Anyicska,
úrasszony ez, láthadd, tiszta.”

Amikor már éjfélre jár,
apját hívja, zokog a lány.

„Csitt, Anyicska, maradj nyugton,
nincs itt senki, aki halljon.”

Alig pirkadt, hajnaltájba
már locsog az utca szája:

hogy Anyicska nem szűz immár,
mert véle hált Mátyás király.

Alig esztendőre rája
kicsi Jankóját dajkálja,

mikor bölcsőjét rengeti,
így énekel halkan neki:

„Tente, fiam, aludj már,
magyar király az apád!”

*Szlovákból fordította
Varga Imre*

Käfer István

A budai király igazsága*

„Mehalt Mátýás, oda az igazság;
a nép száján gyakran halljuk ezt most is.”

Ludovít Štúr

Mehalt Mátýás király, oda az igazság. Ez a frazeológiai egység mindmáig él a szlovák nyelvben is. A nemzet viharos története nem tudta ezt a magyar királyt¹ sem kisajátítani, elszlovákosítani, sem kizárni. Annak ellenére, hogy tudnia kellett szlovákul, gyakran időzött a szlovák² etnikai területen, hogy Nagyszombatban rendbe tette az etnikai viszálykodásokat, hogy közvetve-közvetlenül neki köszönhetjük az 1479. október 25-én kelt szlovák nyelvemléket, mindmáig él a szlovák folklórban, históriás énekekben és a szlovák nemzeti írásbeliség néhány történeti prózájában. És ez a Mátýás igazsága olyan erős, hogy nem lett a hagyományos magyar–szlovák csetepaték tárgya sem a közös szellemi örökség tulajdonjogáért. És megint csak annak ellenére sem, hogy Mátýás a magyar nemzet történetének egyik legnagyobb alakja lett.

Bak Gáspár, Mátýás fekete seregének katonája magyar volt. Jeles katonai szolgálataiért a király szepesi prépostnak nevezte ki. Az egykori katona a bo-

* A pozsonyi Historická revue c. folyóirat 2017. májusi számában megjelent írásom fordítása, terminológiai kísérletezéssel.

¹ A szlovák szövegben a magyar király *uhorský* král'. Az utóbbi másfél évszázad szlovák nyelvi gyakorlatában az *uhorský* egyértelmű jelentése: minden magyarországi etnikum tagja, tehát a magyar és a szlovák is. A szlovák nyelvben az etnikai magyart a *Madár* jelenti, ugyanígy az *Uhorsko* az 1920 (1918) előtti, a *Madársko* az ez utáni Magyarországot. A magyar nyelvi gyakorlat az *uhorský* fogalomra legtöbbször a szlovákok számára igen negatív *magyar*-t, jobb esetben a *magyarországi*-t használja. Alternatív megoldásként nem sok sikerrel próbálkoztunk a *Magyarhon*, *magyarhoni* archaizmus használatával, de elképzelhető lenne a szlovák terminus átvétele *uhorszki* formában, hiszen a *szlovák* szó is idegen a magyarban. A megoldás keresése természetesen csak szlovákról magyarra fordításnál, illetve szlovák témájú közlésformákban érvényes. A *hungarus* a legkevésbé elfogadható a szlovákok számára.

² A magyar nyelvben a *szlovák* szó politikai terminus. A szlovák etnikumot a magyar a 20. század első harmadáig *tót*-nak nevezte, és a szlovákok is így hívták magukat, ha magyarul kommunikáltak. Mai irodalmi nyelvüket a 19. század derekán foglalták rendszerbe, addig a bibliikus csehet és különböző nyelvjárási formákat használtak, de mindezeket *slovenský*-nek nevezték, a magyarban (és főleg a latinban) pedig sokszor a *slavus* = *szláv*-val keverik. A népnyelv helyes magyar fordítása itt mindenképpen a *tót*. A kérdés részletes tárgyalása: *Magyar–szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 8-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga*, szerk. Ábrahám Barna, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Szlavisztika – Közép-Európa Intézet, Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, . Piliscsaba–Esztergom, 2008 (*Pons Strigoniensis. Studia IX.*)

lognai egyetemen tanult, sőt teológiai doktorátust is szerzett, és október 25-én IV. Sixtus pápa pappá szentelte. Hazatért, bejezte Szepeskáptalan templomának építkezéseit. Hét évvel szentelése után, pontosan 1479. október 25-én felszentelte a templomot. Tisztelte a hagyomány méltóságát, és a szentmisében mondott imádságában fejezte ki köszönetét a káptalannak és nyilván tehetősebb szepesi nemzetségeknek is áldozatkészségükért, anyagi támogatásukért, „amivel segítettek diákságom során, habár nem tudnék mindenkit külön néven nevezni...”. Hasonlóan köszönte és imádkozott „mindazokért, akik ezt a szentegyházat ellátták ruhákkal, kelyhekkel, könyvekkel, mindenféle egyéb értékekkel”. És nem utolsósorban imádkozott „a világi rendekért, Mátyás magyar [uhorszki] királyunkért”. Ez a lelkiismeretes főpap feltehetően tudott szlovákul [szlávul], de nem olyan szinten, hogy emlékezetből képes lett volna imádkozni. Ezért egy pergamendarabra leírta, talán leíratta a szöveget. Az írást több helyen javították.³

Mátyás király 1486-ban megszabta a bírók sorrendjét a nagyszombati németek és szlovákok között, és 1488-ban „*fidelo nostro Holy de Hradna*” nemesi címet adományozott és kinevezte városkapitánynak.⁴ Bár az etnikai összefüggésekben abban az időben egyáltalán nem jelentkeztek nemzeti feladatok, Mátyás közelről ismerte egyszerű alattvalóit is, és bizonyára nem latinul társalgott velük. A budai királynak élő kapcsolatai voltak a cseh királysággal is, és a cseh nyelv használatának meghonosodása Magyarországon, mint a szlovákok irodalmi-liturgikus nyelve, egészen a 19. század derekáig nemzetközi különlegesség Közép-Európa nemzeteinek fejlődésében. Bél Mátyás mint pozsonyi szlovák hitszónok a mai fülnek kissé meglepően fogalmazott: „A szlovák nyelv már akkor meghonosodott Magyarországon [Uhorszkóban], mivel a magyarok 7 vezér alatti bejövetele után ezt használták a Duna-menti szlávok (...) Azután amikor Corvin Mátyás leverte a huszitákat, állampolgárságot szerezve sok cseh megtelepedett Magyarországon. A hazai szlovákok nyelvét olyan finomságra és használhatóságra emelték (...) hogy megegyezik a cseh nyelv eredeti bájával (...) Magyarországon nemcsak a tudós emberek, hanem a mágnások és a főnemesség is sohasem habozott e szlovák-cseh nyelv támogatásával.”⁵

Ez a nyelv, amint a cseh exulánsok nevezték, a szlovák, vagyis cseh, érthető volt az egyszerű szlovák [tót] nyelvet beszélőknek is. Szépséges népköl-

³ Pauliny, Eugen, *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*, Slov. pedagogické nakl., Bratislava, 1983, 92–95.

⁴ Pöstényi, Ján, *Z minulosti Trnavy do prevratu (1918)*, in: *Trnava 1238–1938*. Spolok Sv. Vojtecha, Trnava, 1938, 5–9.; Uó, *Slovenský národný život v Trnave*, in: *Kultúra XV.* (1943) 8/9. 2; Šimončič, Jozef, *Peter Pázmaň a Slováci v Trnave*, in: *Fons Tyrnaviensis I. K dejinám Trnavskej univerzity*, Ústav dejín Trnavskej univerzity, Trnava, 2006, 21–26. Nagyszombat tudós kutatója közli, hogy a város nemzeti nyelvű istentisztelet-igényét Morvaországból érkezett plébánosok látták el, nyilván cseh nyelven. Vö. Káfer István, *Pázmány Péter, „az tót náció” lelkipásztorja és helye a szlovák nemzet művelődésében*, in: *Magyar Sion X/LII.* (2016/2) 273–275.

⁵ Tibenský, Ján, *Chvály a obrany slovenského národa*, Slov. vydavateľstvo krásnej lit., Bratislava, 1965, 69–70.

tészetében és meséiben alig akad bohemizmus. Egy közismert népballadában Rakovec kovácsának szép lánya volt.

Beleszeretett a király maga,
kereste az utat hozzá.

Nőnek öltözött, így jutott be a lányhoz...

Amikor meg hajnalodott,
városszerte az mondatott,
Anyicska biz nem szűz már,
vele hált a magyar király.
És egy esztendő múltán
karján vitte Jancsikáját.
És amikor ringatgatta,
szerelmesen ezt dúdolta:
haja-buja kicsi fiam,
Mátyás a te apádurad.

Kollár népköltési gyűjteményében e dal változata így hangzik:

Zöld pártám már odavan,
bár ne adtam volna
sem Mátyás aranyáért,
sem a király jószágáért.
Amit nagyon szerettem,
arany övem vesztettem,
Mátyás volt, ki meglelte.
Mátyás, Mátyás, ne vedd el,
Sörre adok pénzt neked.
Jól fog neked ízleni,
amikor jössz vadászni.⁶

Mátyás szerette a Királyhegyet. Mindmáig van ott egy nagy szikla, ahol szívesen időzött és ebédelt a király, de majd' minden határ őrzi a nevét. Van ennek nyoma Bél Mátyás és Buhuslav Tablic műveiben is. Bél IV. Béla királyt is emlegeti, de a néphagyományban ennek nincs nyoma. A révészek, az egyszerű emberek bizalmas viszonyban voltak a királlyal, különösen egy szegény kántortanító. Szerényen megvendégelte Mátyást, de nem maradt pénze borra, ezért kabátját adta zálogba a kocsmárosnak. A király ezért bőségesen megajándékozta a tanítót a budavári palotában. Míg a déli szlávok Mátyás hősi tetteit éneklilik, a szlovákok intim kapcsolatban vannak vele. Annál is inkább, mivel Mátyás igazságossága közeli rokonságot mutat a Jánosik-hagyománnyal.⁷

⁶ Az idézett ballada: Horák, Jiří, *Slovenské ľudové balady*, Slov. vydavateľstvo krásnej lit., Bratislava, 1956, 123–125. Saját fordításom, a Kollár-változat is.

⁷ A népmesékről: Komorovský, Ján, *Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti*, SAV, Bratislava, 1957.

Mátyás, az igazságos és Buda vára mint a haza szabadságának szimbóluma eleven a szlovák históriás énekekben is. Idézzünk három szakaszt az 1599-ből származó *Egerről és némely vitézekről* c. énekből:

- (7) Megváltozott már a magyar királyság,
mert nincs hatalmunkban a szép Budai vár.
- (8) Hol van Fejérvár, hol van délen Nándor,
Hol jó védelmezőnk, nagy Hunyadi Mátyás?
- (48) Uram Isten, engedj szebb időket látnunk,
Magyarhon királyát Budán viszontlátunk.⁸

A budai király tovább él a szlovák történeti prózában, elsősorban Janko Kalinčiak műveiben, a *Bozkovci* és a *Milkov hrob* c. *kisregényében*, sőt a kevésbé ismert *Orava* és más prózájában. Idézet a *Bozkovciból*: „*Dicső és igazságos király ült Magyarország trónján. Szent István koronája régi idők óta nem ragyogott méltóbb fejen. Mátyás nagyobb valamennyi eddigi király között, a legnagyobb és a legfényesebb. Hadseregének ereje és tanácsainak bölcsesége a szlovákokból táplálkozott, ennek ellenére nem engedte szembeszállni a szlovákokot a magyarokkal és a némettel.*” A figyelmes olvasó már természetesen mindenütt felleli a 19. század derekának valóságát, amikor a szlovák nemzet kereste az utat egyenjogúságának elismeréséhez az országban. Mint önéletrészében, a *Vlastný životopis*ban írja: „*A diákság már nemzetiség szerint csoportosult, a magyarnak a szlovákhhoz és fordítva semmi köze sem volt. Eltűnt a fratres és az amici szó. Lócséről távozóban én természetesen a szlovák oldalhoz csatlakoztam.*”⁹ A forradalom előtti években a szlovák szellemi élet hazájának tekintette Magyarországot / Uhországot, bár tudatában volt, hogy a szlovák nemzet a szlávok nagy családjához tartozik. A szlovák értelmiség akkor elfogadta ezt a sorsot, amint azt Kalinčiak pályatársa, Andrej Sládkovič is kifejezte. Mátyás király az ő költészetének csúcsán is alkalmas volt, hogy a szlovák nemzet hőse legyen.

A *Gyetvai legény* harmadik része, a *Szalatnai vásár* tanúsítja, hogy a szlovákság tudatosan vállalja a hazát és történelmét az ország valamennyi nemzettel és egész területével egyetemben:

Aztán Rozgonyi meséli harcát
Giskrával. Hős történetek,
Bátory és a Barát hatalmát
hallja a maroknyi sereg.
Törökkel vívott csatára térnek,
dicsőítik az erdélyi népet,

⁸ Az idézett históriás ének: Brtáň, Rudo, *Historické spevy a piesne*, Tatran, Bratislava, 1978 (Zlatý fond slov. lit. 32.) 119, 125.

⁹ A Kalinčiak-idézetek a pozsonyi Tatran Kiadó kétkötetes kiadványából valók: *Zlatý fond slovenskej literatúry*, Bratislava, 1975, I. 31., II. 337., a magam fordításai.

szó szót követ, hallgatni jó.
Egyszerre csak a városba ének,
eszem-iszom, fütty, tánc, zene, ének,
itt paraszt, ott úr, amott zsidó.

A király igazságos uralkodó, az egész nép, polgár, paraszt éljenzi. A költő félretette a meggyalázott völgy, az elnyomott szlovák nép keserűségét. Mátyás szeretettel fogadja Martint, megbocsátja neki a sólyom lenyilazását, és hogy Sládkovič a maga mélységében fejezze ki a haza problémáit, valamiféle német veti a fiú szemére, hogyan merészel úgy beszélni a királlyal mint vele egyenlővel:

Őfelségével így kell beszélned te
faragatlan bitang –
szól a tömegeből valami német.

Ez a Marína teuton irigysége, a szlovák szegénység, Krman Dániel és a szlovák kurucok németellenes világa.

A szinte forradalmi néptribunnak, hősnek ábrázolt Mátyás csak az erős Martinban és a nép fiaiban talál igazi szövetségeseket. Ezért nem árt királyi tekintélyének az a nyakleves sem, amit Elenka, Martin kedvese oszt ki neki. Sládkovič mélyre hatolhatott a szlovák hagyományokban, és a *Gyetzvai legény* királya lehet reális, de ugyanakkor a nép képzeletében eszményített alak is, mert eredete a szlovák népi epika forrásából táplálkozik. Ez a népi király jól tudja, hogy

a múló gyönyörűség percei
kicsiny viskókban nincsenek,
de a parasztkunyhók boldogságát
a palotákban nem leled.*

A nép szereti, isteníti királyát, aki tudja, hogy a hatalom a nép kezében van. A népnek pedig szabadnak kell lennie, hogy a haza is szabad lehessen. A gyetzvai Martin a fekete sereg kedvéért sem válik meg a számára a szabadságot jelentő fokosától, a nép életét szimbolizáló viseletétől és gyönyörű természetes hollófekete hajfonatától. A világért sem bújna a németek furcsa ruhájába, akár a kismemesek Kalinčiak *Szentlélekfalva* c. elbeszélésében.

A forradalom után, a 19. század hetvenes éveinek közepéig élt a szlovák reménység, hogy létrejöhet az elfogadható megegyezés Magyarország politikusaival a lehetséges nemzeti létezésről. Sládkovič *Szentmártoniáda* c. eposzában Budát és Pestet kiált:

Utánam, kiváló férfiak! Néhány nap múlva
a haza atyjaihoz megyünk, ahová
a Duna a szlovák vizeket hordja s roppant
bilincsből hallgat fölöttük a tátrai gránit,
népek rajában a büszke Buda és
a magyar fejdíszes szép menyasszony, Pest

örök kézfogójukat ünneplik;
oda visszük el e levelünket,
Szent Mártonnak eme testamentumát.*

Közép-Kelet-Európa romantikus jövővé válik, a megifjodó öreg kontinens látomásává:

Fogjunk kezet, testvérek, honfitársak!
Ruszin, horvát, szerb, magyar meg románok!
Fonjuk körül arany és szent köteléssel,
Magyarhon szivárványával a kelyhet,
amit hazának hívunk és amelyben
a szabadság bora csillog, a miénk.*¹⁰

Magyarország nemzeteinek egyenlőségét fejezi ki Lúdvít Kubáni *Valgatha* c. elbeszélésében: Valgatha leánya és Hunyadi László házasságával képzelte el a szlovákok egységét a magyarokkal. Idézzük az ország egységének képét: *„Székelynek a középet jelölte, amelyben a Hunyadiakhoz hű maradt erdélyi románok a szlovákokkal végtelenül erős, várfal szilárdságú gyalogságot alkottak, Rozgonyinak a hajdúvárosok és a kunok balszárnyát, a magyar nemesek jobbszárnyát azonban Lackó fiának, Kanizsajt mint a pusztai szélvész gyors csokósokkal tartalékolva (...) A cseh gyalogság iszonyú rohama megtört a románok [vlachok, oláhok] sziklaszilárd falán.”*¹¹

A budai király igazsága napjainkban is él. Az idézett részletek hozzáférhetőek, és közismereti felhasználásukkal nemzeteink mai közeledését szolgálhatják. Hasonlóképpen tanúsítja ezt Mátyásról a szlovák történettudomány is egy újabb publikációban Magyarország történetéről: *„Mátyás királyt a szó szoros értelmében magyar [uhorszki] királynak kell tartani, vagyis olyan ország uralkodójának, amely jóval előtte és később is sok etnikum és nemzetiség otthona és hazája volt, akár magyarokról, szlovákokról, horvátokról, németekről, latinokról, románokról, akár Magyarországon élő zsidókról van szó.”*¹²

¹⁰ A Sládkovič-szövegek ugyancsak a Tatran kiadásából valók (Bratislava, 1976), a *-gal jelöltek a magam fordításai, a többi Farkas Jenőé (*Marína, Detvan*, Bratislava, 1957).

¹¹ A *Valgatha* szövege: Tatran, Bratislava, 1976, *Čítanie študujúcej mládeže* 88., 151–142., a magam fordítása.

¹² Kónya, Peter a kol., *Dejiny Uhorska 1000–1918*, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Prešov, 2013. 143. (Segeš, Vladimír)

Bogdan Adamczyk

Szent Kázmér herceg

Kázmér herceg 1458. október 5-én Krakkóban született IV. Kázmér lengyel király és Habsburg Erzsébet, Albert magyar király lányának házasságából. A Gondviselés a lengyel ifjúság példaképévé, Lengyelország és Litvánia patronusává avatta. Életében és jellemében sok rokon vonást találunk Szent Imréével. Nevelését a kor híres lengyel történetírójára, Długosz János kanonokra bízta, majd pedig az ismert humanista, Callimachus Buonaccorsi lett a tanítója.

Kázmér herceg igen nagy volt az önmegtartóztatásban. Finom ruhája alatt testén sértő, durva darócot hordott, a földön aludt, szigorú böjtöt tartott. Amikor László testvérét cseh királlyá koronázták, ő lett a lengyel trón várományosa s egész Lengyelország reménysége.

Mértékletes életű, alázatos és egyszerű szívű, mindenkire közvetlen és jótékonykodni szerető lélek volt, kortársai a szegények atyjának nevezték. Számos lengyel templomot és kolostort támogatott anyagiakkal, s mikor a szent célhoz mérten nem állt kellő anyagi eszköz rendelkezésére, királyi atyját bírta rá a jótékonykodásra. A katolikus hit terjesztésén és egységén is lelkesen fáradozott.

Az udvar zajos multságait messze kerülte, ehelyett inkább szigorú szerzetesek, különösen a krakkói pálosok körében szeretett tartózkodni. Nevelőjét is ide fűzték a szent barátság szálai. A kolostor csöndje és a jámbor és tudós szerzetesek istenes élete igaz boldogsággal töltötte el őt. Lelke az élet szépségeinek szemléletében merült el, s gyakori virrasztással és böjttel készült az égi dicsőség koronájának elnyerésére. Gyakran hagyta el éjnek idején fényes királyi selymes lakosztályát, s a szomszédos Mária-templom oltárának feszülete elé sietett, hogy hosszasan imádkozhasson. Krisztus kínszenvedéséről elmélkedve gyakran elragadtatásba esett, de buzgó Mária-tisztelő is volt. A Szűzanya örömeiről és fájdalmairól gyakran elmélkedett. Ilyenkor a lelke felragyogott, az ő dicsőségét nem szűnt meg magasztalni s érzelmeit költeményekben kifejezésre juttatni.¹

Szülei anyai örökösödés jogán igényt tartottak a magyar koronára, ezért Kázmérnak kellett volna megszereznie a magyar koronát Hunyadi Mátyástól. Długosz János az *Annales Regni Poloniae* művében pontosan leírja a sikertelen magyarországi hadjáratot. Corvin Mátyás uralkodása idején – despotikus és szigorú kormányzása miatt – a magyar világi és egyházi mágnások között nőtt az elégedetlenség. Szemére vetették, hogy dinasztikus ambícióinak engedve a cseh koronáért versenyre kelt, közben török hadak az ország déli részeit büntetlenül támadják. Mátyás király elleni összeesküvésként a lengyel királyhoz magyar urak küldöttsége érkezett – Vitéz János, Janus Pannonius

¹ Egyik életrajzírója, Skarga Péter említi, hogy több, Máriát dicsőítő költeményt írt: «Rhythmos et carmina eius honori conscripsit, et sapientia illa et coelesti philosophia cor suum oblectabat» (Bollandus, pag. 343.)

és édesapja –, hogy kérjék Mátyás eltávolítását és a magyar trónra a fiatal Kázmér herceg helyezését. A küldöttek azt ígérték, hogy a hadjárat költségeit fedezik, és a Magyar Királyságban már támogató hadi csapatok várnak. A király elfogadta a felkérést, és 12 ezres lengyel sereget szervezett lovasságból és gyalogságból. A hadsereg élén Piotr Dunin sandomierzi kamarás és sok más kiváló lovag állt. Emellett a király parancsára Kázmér herceg csapataihoz csatlakoztak az Ulászló herceggel Csehországba küldött seregek, amelyek ott már teljesítették feladatukat.² Mátyás király, miután tudomást szerzett a fenyegető veszélyről, Morvából és Csehországból minden hadi erejét Budára csoportosította át. Megvesztegetések és ígéretek útján kezdte az eddig ellenséges magyar urakat a saját oldalára csalogatni, és ennek eredményeként sikerült megnyernie sok ellenfelét, mialatt a lengyel hadművelet késlekedett. 1471-ben a lengyel király elkísérte fiát Szandecba, ahová október 2-án érkeztek meg. Itt elbúcsúztak, és a lengyel hadsereg felvonult Magyarország területére. November 8-án a lengyelek Hatvan határán álltak. János érsek hívására Kázmér serege Nyitra felé indult, és a kastélyban meg a városban telepedett le. Mátyás király 16 000 emberrel vonult Kázmér ellen, ütközetre azonban nem került sor. Corvin nem keresett fegyveres összecsapást, hiszen az idő neki dolgozott. Az előzetes ígéretek ellenére, egyetlen magyar mágnás sem csatlakozott Kázmér herceghez, éppen ellenkezőleg, Mátyás király seregét szolgálták. A lengyelek vártak a végső ütközetre, ő azonban csak pusztította a területet, megbosszulva a herceg támogatóit, és akadályozta az élelemhez való hozzájutást. Majd feloszlatta a magyar hadsereget és Budát zsoldos katonákkal körülsáncolta.

Közben Rómából, az újonnan megválasztott IV. Szixtus pápától a lengyel királyhoz küldöttség érkezett Tylman Slecht apostoli nuncius személyében, aki IV. Kázmér lengyel királytól kérte, hogy hagyja abba a fegyveres beavatkozást. Javasolta, hogy békés eszközök segítségével rendezze az ügyet. Kázmér király elfogadta az ajánlatot, és elküldte a pápai legátust a fiához, Kázmér herceghez és a magyar urakhoz. Közben hangsúlyozta, hogy Lengyelország és Magyarország tanácsadói hajlandóak békeszerződést kötni az apostoli legátus jelenlétében, tisztességes feltételek mellett.

Ebben az időben a herceg nagy bajba került: hadserege, amelynek pénz hiányában nem fizették ki az őt megillető zsoldot, fellázadt, és elkezdett szétszéledni. Széles körben terjedt az engedetlenség és dezertálás, számos királyi udvaronc Lengyelországba visszatérve becsmérő híreket terjesztett. Ezek a körülmények megakadályozták Kázmér herceget, hogy döntő lépéseket tegyen. Amikor Mátyás új hadsereggel érkezett Nyitrára, hogy ostrom alá vegye, Kázmér királyfinak azt tanácsolták, hogy éjjel udvarával együtt hagyja el a tábort. Nyitra váránál érte őt a hír az összeesküvés leleplezéséről: Vitéz János börtönbe került, Janus Pannoniusnak menekülnie kellett az országból, Kázmér herceg pedig trónigényének kielégítése nélkül visszatért Lengyelországba. Nyitra védelmére hátrahagyta Jasiński Pált négyezer katonával. A herceg biztonságban érkezett Iglawába, a szövetségesei táborába, amely két nap járásnyira volt a

² Kazimierz Drzymała, *Święty Kazimierz*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków, 1984, s. 27.

lengyel határtól.³ A történetek mély benyomást tettek Kázmérra; megfogadta, hogy többé nem ragad fegyvert keresztény ország ellen.

Mátyás király boldog volt, hogy jóra fordultak az események, és hamisan büszkélkedett a pápának, királyoknak és fejedelmeknek küldött levelekben, hogy legyőzte a 15 ezres lengyel hadsereget, nagy zsákmányt foglalt le: ékszereket és drága edényeket, és szégyenletesen elkergette a lengyeleket Magyarország határából; győzelmi dicsfénybe állította magát.⁴

Kázmér herceget nevelője, Długosz János és orvosai gyakran figyelmeztették, hogy hagyjon fel túlzott vezeklésével s kímélje egészségét az ország érdekében. Orvosainak véleménye szerint, ha felhagy a vezekléssel s megszegegi tisztasági fogadalmát, életben maradt volna. De Kázmér herceg fiatalon, 24 éves korában, a nagy szentek életéhez méltóan tökéletes lelki felkészültséggel, nem félelemmel, de örömmel szívében halt meg. Sok türelmet kívánó betegsége után 1483. március 4-én tért az égi hazába. Utolsó szavaival lelkét Krisztusnak ajánlotta. Holttestét Vilna mellett a grodnói Szent Szaniszló-tempomban temették el. A lengyel nemzet, ha nagy bajba jutott, gyakran kérte az ő közbenjárását. Ez történt 1518-ban is, amikor Zsigmond lengyel király egész seregével az oroszok kelepcéjébe került. A legenda szerint Kázmér herceg, sírjából kikelve, hófehér ruhában állt ekkor a lengyel hadak élére, és kivezette őket a teljes megsemmisüléssel fenyegető bajból. XI. Leó pápa 1529-ben a szentek sorába iktatta életírói, Zachariás Ferrerius gardiai püspök és Świeciski Gergely vilnai kanonok írásai alapján.⁵

Tisztelete rohamosan terjedt, főleg Lengyelországban és Belgiumban, de nálunk, Magyarországon is. A lengyel nép⁶ a tisztaság patrónusát, a török és orosz ellenség és a pestisjárvány elleni hathatósan segítő pártfogót tisztelte benne mindenkor.

³ Jan Długosz, *Historiae Polonicae*, s. 560.

⁴ Tamze, s. 564 (pod r. 1472)

⁵ *Vita S. Casimiri auctore Zacharia Ferrerio Ep. Gardiensi, Muntio Apostolico* négy fejezetben mondja el Szent Kázmér történetét. A vele kapcsolatos csodákat öt fejezetben meséli el *Miracula S. Casimiri auctore Gregorio Sueicio*.

⁶ Vilnában, Kaunasban, Rozanában, ahol az oroszok ellen megsegítette a lengyeleket, neki ajánlott templomok voltak.

Kocsis István

A kizökkent idő helyreállítása

Mindenekelőtt a magyar történelem legfelfoghatatlanabb drámája rejtélyére hívjuk fel a figyelmet:

„Pusztuljunk, ha a többiek is, belenyugszik a fajtánk / abba, amit közösen oszt ki az égi parancs. / Sőt, ha magunk, hunnok vezekelhethetnénk a világerért, / lennének megváltód, bűn fia, emberiség!” (Szabó Lőrinc fordítása.)

E rejtélyes sorokat mintha éppen azért illesztette volna be Csezmicei János pécsi püspök (költői, azaz ismertebb nevén: Janus Pannonius) Az árvíz című versébe, hogy megindokolja, miért lázadtak fel Mátyás király ellen éppen ők, a király legközelebbi barátai, a legmegbecsültebbek, a legérdemesebbek... Éppen ők, Vitéz János esztergomi érsek és Csezmicei János pécsi püspök.

Mátyás akkor, a lázadás előkészítésének idején éppen a nyugati hadjáratra készült.

Meg akarta akadályozni a nyugati hadjáratot a két főpap? Nem tudjuk.

Mátyás nyugati hadjárata értelmét legalább képesek vagyunk felfogni?

Nem, nem vagyunk rá képesek, mert fel sem tudjuk már fogni Mátyás korát.

Az itáliai tudós férfiak miért éppen az ő udvarában gyülekeztek? Hogy tengődjenek nyomorult haszontalan-ként a költségén? Nem inkább azért, mert rádöbbenek, hogy Mátyás kivételével a keresztény fejedelmek már nem törődnek Isten akaratával, s legfőbb uralkodói céljuk nem több, mint a hatalom megtartása és növelése? Mert azt tapasztalták, hogy farizeus fejedelmekkel, királyokkal van tele Itália

és Európa egész nyugati része? Azért jöttek tehát Mátyás udvarába, hogy kihaverjék a többi európai udvarokban szerzett csalódásait? Azért jöttek, hogy értelme legyen életüknek?

Vagy talán azért jöttek, hogy lebeszéljék Mátyást a nyugati hadjárat vállalásáról?

Mátyás pedig miért nem törődött inkább a török veszedelemmel?

Törődött ő a török veszedelemmel, hitt is abban, hogy meg fogja törni a török erejét, mégpedig véglegesen. Hitt abban, hogy az utolsó keresztény falut is felszabadítja. De tudta azt is, hogy nagy terve végrehajtására egyelőre gyenge. Egyedül gyenge. Tudta, hogy *egyedül* a török birodalom szívéig nem tud eljutni, a Német-római Birodalom szívéig viszont igen. Aztán Bécsen, Frankfurtban, majd Rómán keresztül az út éppen Konstantinápolyig vezet...

Arra is gondolt bizonytalán, hogy bárcsak ne lenne szükség a keresztény világ megigazulásához az ő fegyverei fenyegetésére. Bárcsak ne kellenne többé Istennek földi királyt ostorként használnia.

De aztán egyre nyilvánvalóbbá vált számára, hogy nincs más megoldás: vállalnia kell, hogy német-római császárként koronázzák, mégpedig Frankfurtban, majd azt is vállalnia kell, hogy az egész keresztény világ fejedelmévé, mégpedig Rómában.

Miben reménykedett? Miért hitte, hogy Nyugat-Európa szeretettel fogadja? Így gondolkozott: ha minden templom minden papja bejelenti, hogy a forma üressé vált, és meg kell

tölteni tartalommal, visszafordulván a legbecsesebb keresztény hagyományokhoz, akkor a keresztény ember még magához térhet. És ha magához tért, ha ismét fogékonnyá vált, akkor várja, hogy a valódi király megjelenjen. És felismeri a királyt, mert visszanyerte a valódi király és az álkirály megkülönböztetésének a képességét. És hagyja, hogy a valódi király visszavezesse őt Istenhez.

A „kizökkenett időt” így akarta „helyretolni”? („Kizökkenett idő” annyit jelent, hogy az élető hagyományok eltűnnek, a szakrális hagyományokat semmibe veszik. A megbízható szakrális hierarchiát – melyben a beavatás minősége számított – felváltja a megbízhatatlan, ellenőrizhetetlen hivatalos hierarchia.)

De miért lázadtak fel ellene éppen a legszeretettebb barátai? Hogy ne teljesülhessen be Janus Pannonius jóslata?

Féltek attól, hogy a régi magyar küldetést, amely az Égi Igazsággal van összefüggésben, felváltja a megváltói küldetés?... A réginek az Élő Égi Igazság, a legyőzhetetlen áll a középpontjában, az, aki Isten Önvédő megnyilvánulása, s aki népet választ magának, amely által érvényesíti akaratát. A magyarságot. A régi magyar küldetéstudatban a magyarság azért az Ég népe, mert az Élő Égi Igazság akaratának méltó végrehajtója. Mátyás éppen e küldetéstudat bővülésében hitt abban, hogy új Attilaként kell győzedelmesen végigvonulnia Európán, megváltó katarzis átélésére kényszerítvén az európai népet, mert a legsürgősebb az, hogy a keresztény világ megigazuljon, hisz az iszlám világgal csak a megtisztult keresztény világ küzdhet meg méltóképpen... De nem hittek Mátyás terve

megvalósíthatóságában Vitéz János érsek és Csezmicsei János püspök, s valóban attól féltek, hogy Mátyás nyugati hadjáratának következménye az lesz, hogy a régi magyar küldetést felváltja a megváltói küldetés?... Azért lázadtak fel tehát Vitéz János érsek és Csezmicsei János püspök, hogy a Mátyás sorsát és a magyarság sorsát összekötő szál elszakadjon?

Vállalnunk kell itt egy rövid kitérőt, hogy érthetővé váljon, miképpen lázadhattak fel Mátyás ellen éppen azok, akik a legjobban szerették és tisztelték.

Rövid kitérő a rejtélyes szakrális királynak és a még rejtélyesebb szakrális hierarchia tagjainak a különleges képességeiről. Vegyük itt figyelembe Heltai Gáspár krónikájának azt a részét, amelyben Vitéz János különös jövendölőképességéről ír:

Vitéz János palotájában „az egyik hosszú falon renddel szépen mind megíratta vala szép és drága festékekkel mind a magyaroknak őseket, a scithiai hercegeket, annakutána királyokat.

Nem íratta vala kedig a királyoknak képeit csak Mátyás királyig, mikoron ő élt, hanem Mátyás király után is egynyíhány ablakot íratott meg, melyet valami prognostikomból avagy a csillagoknak járásából vött jövendőmondásból.”

Vitéz János jövendőmondó képein sorra „bemutatkoznak” a Mátyás utáni időszak nagy drámáinak a szereplői: Dózsa György, II. Lajos, Szapolyai János riválisával, Habsburg Ferdinánddal együtt, valamint a török szultán. Elhisszük vagy nem hisszük el Heltainak, hogy az esztergomi érseki palota falán egykor látható volt a jövendő, nem vonhatjuk kétségbe, hogy a régi korokban nem alaptalanul hittek ab-

ban, hogy a rejtélyes szakrális fejedelmek – köztük Mátyás király – és a még rejtélyesebb szakrális hierarchia többi tagja – köztük Vitéz János – birtokolták a jövődőlés képességét.

Nem nehéz felfognunk, kik a rejtélyes szakrális fejedelmek és mi a még rejtélyesebb szakrális hierarchia, ha tanulmányozzuk a szakrális királyság, illetve a szakrális király kérdésköreit. Elsősorban a szakrális beavatásával kell foglalkoznunk, de másodsorban még azzal is, hogy miképpen eshetett egybe a régi magyar világban a hivatatos és a szakrális hierarchia...

Foglaljuk össze nagyon röviden:

A szakrális király Híd a földi és az Égi világ között. Ő az, aki képes méltóképpen fenntartani a kapcsolatot az Égi Világgal. Isten kegyelméből uralodik, Istennel egyetértésben, azaz Isten akaratának közvetítőjeként.

Méltóságát megalapozhatja a származás, de nem feltétlenül, mert ami nélkülözhetetlen, az beavatásának sikeressége. A beavatás az, ami „megteremti a szakrális fejedelmet”.

Miképpen?

Réges-régen, a szakrális királyság korában az ún. szakrális szerelem által való beavatás volt a különleges képességek megszerzésének a legszívesebben vállalt, legsikeresebb útja. A táltos paripa és Tündér Ilona kultusza volt ebben a legfontosabb. De felhívjuk a figyelmet arra is, hogy bár nem könnyű megértenünk, micsoda is a táltos paripa, Tündér Ilona kultuszának a jelentőségét, illetve a rejtélyeit még nehezebb felfognunk. Mert Tündér Ilona gyakran nagyon magasan helyezkedik el az Égi Hierarchiában (mint Nagyboldogasszony), de sok esetben ő egyszerű Boldogasszony, Időtlen Égi Asszony. Ha „csak ennyi”, akkor az archaikus népmese hőse el is nyerheti a szerelmét, és következhet a különleges

lakodalom, amelyről nehéz megállapítani, hogy az Égi vagy a földi világban történik... Az Égi vagy a földi világban? Tündér Ilona égi lény, de a régi korok magyarja – mint a népmesében a legkisebb királyfi – elindult megkeresni. És meg is találhatta az égi lényt, aki fényből való? Megtalálhatta, mégpedig Tündér Ilona kastélyában. Ahova hogyan is jutott be? A táltos paripa hátán... Mindenekelőtt arra kellett tehát képesnek lennie, hogy felismerje, megszelídítse, majd megülje a táltos paripát, aki a népmesében csak parazsat eszik, nem is ehetne semmi mást, hiszen ő is fényből való... Hogyan tudta megülni a régi korok magyarja a fényből való táltos paripát? Neki magának is fénybe kellett öltöznie, hogy megülhesse. Ez az „átöltözés” volt talán a legnehezebb próbája a beavatásának.

Tündér Ilona kastélyában tehetett szert a szakrális király a különleges képességekre.

A legkönnyebben felfogható különleges képessége a szakrális királynak: látja a jövődőt. A legnehezebben felfogható különleges képessége: alkalmasnak kell lennie arra, hogy méltóképpen tartsa a kapcsolatot az Élő Égi Igazsággal mint Isten Önvédő Megnyilvánulásával. (Így válhat Isten akaratának méltó közvetítőjévé.) Az Élő Égi Igazság és a szakrális király viszonyának a megítélésekor nagyon fontos annak a figyelembevétel, hogy kinek az érdekében jelenik meg az Élő Égi Igazság, de még fontosabb, hogy akinek megjelenik (akár elrettentőként, akár védelmezőként), az miképpen fogadja. A valódi szakrális király akkor is ellenkezés nélkül tudomásul veszi, mit kíván az Élő Égi Igazság, ha ő kerül hátrányos helyzetbe. Például győzelmét ki nem használva kell visszavonulnia, mint Attilának Róma falaitól.

A szakrális királynak nem célja a hatalom megőrzése és növelése, hiszen uralkodását próbatételnek tekintti. Vallja: királynak lenni azt is jelenti, mint szüntelenül Isten-ítélet alatt állni. Az Isten-ítéletet tehát önként is vállalja (elsősorban akkor, ha meginog az önmagában való hite, ha elbizonytalanodik), mert hiszi, hogy ha ő nem vált méltatlanná, akkor az Élő Égi Igazság bármily körülményben megvédelmezi. (Akkor is például, ha egyedül belopózik az ellenség várába, mint Mátyás király.)

A szakrális király a legfelső helyen áll a különös (a későbbi korok hivatalos hierarchiájánál sokkal rejtélyesebb, de áttekinthető és ezért megbízható) szakrális hierarchiában, de nem másért, mint azért, mert a beavatása magasabb színvonalú, mint országa többi beavatottjéé.

A szakrális hierarchiában mindenkinek a beavatása minősége által meghatározottan foglalhatta el a helyét. Vitéz János és Janus Pannonius előkelő helyet foglalhattak el benne – éppen magas színvonalú beavatottságuknak köszönhetően. Ha ezt nem vesszük tekintetbe, valóban nem érthetjük meg, miképpen lázadhattak fel Mátyás király ellen éppen ők, a király legközelebbi barátai, a legérdemesebbek és legmegbecsültebbek... Ők is látták a jövendőt (a Mohács utáni évszázadok szörnyűségeit), s miképpen Mátyás király is, megpróbálták méltóképpen válaszolni a biztonságos jövendőt fenyegető kihívásokra.

Mátyás akkor, a lázadás előkészítésének idején – felhívtuk már erre a figyelmet – éppen a nyugati hadjáratra készül.

Vitéz János és Csezmicsei János egyházfők biztonnyal féltették az országot a nyugati hadjárat követke-

ményeitől... Milyen érveléssel próbálhatták lebeszélni szeretett királyukat a hadjárat vállalásáról?

Kezdődhetett vitájuk éppen annak a versnek az elemzésével, amelyben Janus Pannonius talán a legsúlyosabb aggodalmait fogalmazta meg. A költemény pusztítva tisztító árvize nyilván nem más, mint a méltatlanná váló nyugati kereszténység ellen tisztító hadjáratot tervező hadvezér-király, aki ha haddal vonul a nyugati világra, akkor hiába indul megváltói hittel és akarattal, nem akadályozhatja meg a hadjáratot járó pusztítást...

Majd így folytathatták:

– Mi is, miképpen Te is, Felséges Urunk, azt olvastuk ki Égi jelekből, hogy Magyarországon szökken szárba és nő az Égig az üdvnek fája, és addig terebélyesedik, míg ágai körül nem ölelik a Földet – és nem úgy, mint az árvíz a versben, hanem csak jótékony hatással. És nincs semmi értelme hadak indításának, ha az üdvnek fája körülöleli a földet, mert önként vonul lombjai alá megtisztulni a bűnös emberiség.

– Ravaszágban én nem is próbálok meg túltenni rajtatok, főpapok.

– Isten szeretetében és igazságosságában biztos vagy?

– Biztos vagyok benne.

– Mégsem tudod kimondani alázatos lélekkel, hogy legyen meg az Isten akarata.

– Gyermekkoromtól kezdve naponta kimondtam alázatos lélekkel, hogy legyen meg az Isten akarata.

– Karddal a kezében és a kard fényétől elkápráztatva.

– Folytatom a készülődést a hadjáratra, ha Isten nem küldi le hozzám is az Égi Igazságot tiltó paranccsal...

Ekkor döbbenhettek rá mindhárman arra, hogy a vitát – ha így folyt is le, és nem mérgesedett el – nincs értelme folytatni.

Mi mit tegyünk még hozzá Janus Pannonius versben kifejezett vallomáshoz, illetve jóslatához?

A két főpapnak biztonnal egyre erősödött a meggyőződése, hogy el kell vágni a szálakat, amelyek összekötik a királyt országával és népével.

De azt nem nehéz felfogni, hogy Mátyásra nem gyakorolt sorsfordító hatást a versbe fogalmazott jóslat, sem akkor, sem a következő években.

A későbbi években pedig inkább száz másik versnek az ő legyőzhetetlenségéről szóló sorai hatottak rá? És másik százé, amelyek arról szólnak, hogy nem uralkodott még király a Földön, kit Isten hatalmasabb szeretettel fogadott kegyelmébe, mint őt? Vagy az olyan méltatások, amilyent Ludovico Carbone írt?

„Bárcsak gyorsan elérkezne a nap, melyen Mátyást római királynak és császárnak látjuk! Ugyanis így kívánják ezt apja, valamint saját érdemei. És ahogyan tudjuk, hogy Mátyás apostoli sorsra jutott, úgy a másik Mátyásról is szabad nekünk remélni, hogy egyszer majd császári sorsra jut. Ha ez megvalósul, úgy, ahogy reméljük, ó, micsoda beszédet mondok majd akkor Mátyás császárnak, mikor Itáliába fog utazni a koronázás miatt! Akkor majd minden ember megérti az én magyarok iránti szeretetemet!”

Voltak azért Mátyásnak kételyei, és nemegyszer elbizonytalanodott Bécs elfoglalása után is. Miért? Mert rádöbbsent: a nyugati keresztény világot már nem lehet megmenteni. Figyelte a bécsieket Bécs elfoglalása után. Ők félnek tőle, és nem szeretik. Ő egy szerencsésebb és tehetségesebb, rátermettebb Habsburg Frigyes a szemükben... Pedig minden szabadságában megerősítette a várost.

A többi ausztriai várost is... De egy Frigyesnek látják. Egy sikeresebb, egy győztes Frigyesnek, de csak egy Frigyesnek... És Bécs népe olyan, mint Nyugat-Európa népe. Az a nagy baj, hogy már belenyugodtak abba, hogy Frigyesek, farizeus királyok uralkodjanak felettük. Belenyugodtak? Beleszoktak, már el sem tudnak képzelni mást. Igen, az emberek már berendezkedtek a farizeus királyok uralta új rendszerbe... Mindenki farizeussá válik, a királyok környezete is, a kisebb nemesek is, a nép is.

Itáliai hívei viszont méltóképpen erősítik Mátyás önbizalmát biztatásukkal:

Nincs más megoldás. Új Attilaként kell győzedelmesen végigvonulnia Mátyás királynak Európán, megváltó katarzis átélésére kényszerítvén az európai népeket... Mert a legsürgősebb most az, hogy a keresztény világ megigazuljon. Mind a királyi udvarokban, mind a püspöki udvarokban megigazuljon, de minden keresztény hajlékban, a legszerényebben is megigazuljon! Mert az iszlám világgal csak a megtisztult keresztény világ küzdhet meg méltóképpen.

Élete utolsó esztendejében félelmetes látomásai is voltak Mátyásnak. A legfélelmetesebb talán éppen az, amikor Vitéz János szelleme jelent meg a dolgozószozájában.

– Nem tanácsot adni jöttem – kezdte Vitéz –, nehezebb most a feladatom. Közölnöm kell Veled az Ég akaratát. Nehéz, nagyon nehéz. Mert nem azt fogom közölni Veled, amit hallani szeretnél. Istennek tetszők magasztos terveid, és nincs ma ember a földön, aki Isten szeretetét jobban kiérdekelte volna, mint Te, mindazonáltal Isten a győzelmedet elodázza... Nem a keresztény világot fogod hát egysé-

gesíteni, megtisztítani, hanem Jézus Urunk szenvedéseit fogod átélni.

Mátyás bizonynal fölényesen válaszolt az elején:

– Azt vedd tekintetbe, hogy mi van a Szentatyához küldött leveleimben... Először is a kétségbeesés kérdései: vagy lesz ereje megteremteni azt az egyesült keresztény világot, amely a hitnek és fegyvernek erejével képes lesz győzedelmes hadjáratot viselni a török ellen, vagy nekem magamnak kell megteremtenem e keresztény világot...

– Ó, nem fogtad fel még mindig – mondhatta Vitéz –, hogy nem a magam nevében beszélek. Nem fogtad még fel, hogy győzelmed nem azért marad el, mert Isten megtagadott Téged, hanem azért, mert méltónak talált az Ő keresztjére.

Mátyás ekkor már kezdte érteni, miről van szó, de azért mondta:

– A királyságomra kiszabott ítélet csak kedvező lehet, hiszen...

– Igen, királyságod most, e legnehezebb időben a legigazabb, ezért választott ki – folytatta Vitéz János. – Országod szétesik, néped kiválasztottsága így a legnagyobb áldozatban teljesedik ki, a legnagyobb áldozatban, az abba való belenyugvásban, hogy az Úr Jézus helyett feszítetik a Magyarok Királysága keresztire... Ha megérted, miről van szó, akkor meg is nyugszol. A népünk az Ég népe lesz, mert az üdvöt csak a magyarság által érheti el a megtévesztett, megrontott kereszténység... Királyságod keresztire feszítetik, de a keresztény világ megváltása csak Magyarország feltámadása által következhet be...

– Nem, nem hiszek neked – kiálthatott fel ekkor Mátyás. – Ki tudja, ki küldött? Lehetséges, hogy nem is Isten küldött? Isten üzenetét az Élő Igazság valamelyik méltó megjelenési

formája hozta volna. Annyit megérdemeltem volna, hogy Ő hozza...

– Ha most nem hiszel nekem, akkor minden szavamat el fogod hinni, amikor az Ég másképpen figyelmeztet: a Duna befagy, és a befagyott Dunát villámok világosítják meg, oroszlánjaid pedig egyszerre elpusztulnak, s a budai hollók mind Fehérvárra repülnek.

(Bonfini visszaemlékezésében bizony azt olvashatjuk, hogy ilyesféle félelmetes jelek figyelmeztették a magyarságot a nagy király közelgő halálára.)

Vitéz János eltűnt, és Mátyás megpróbálta elfelejteni a látomást. De Janus Pannonius versének szavai most már csak élesebbek lehetnek: „lennék megváltód, bűn fia, emberiség!”... – El lehet felejteni? Vagy mégis el lehet fogadni? A magyarság az Ég népe lesz? Az üdvöt a magyarság által érheti el a megtévesztett, megrontott kereszténység? A keresztény világ megváltása csak Magyarország feltámadása által következhet be? Imádkozzok továbbra is azért, hogy országom ne legyen az üdvtörténet legfontosabb országa?... A Fény a keresztire feszített országunkon keresztül jön vissza a Földre... Miért ne reménykedhetnék mégis abban, hogy a legnagyobb öröme válhatna a magyarságnak, a legnagyobb öröme és nem legnagyobb fájdalmára, hogy Isten a magyarság sorsát és az én sorsomat összekötötte?

Képesé válhatott Mátyás király így feltenni a kérdéseket, mindazonáltal a legközelebbi trónbeszédében bizonyára határozottan szólt arról, hogy folytatja a hadjáratot. Érvei természetesen valódi érvek voltak: ha folytatja a nyugati hadjáratot, akkor a keresztény világot védi. Mert ha nem tisztul meg a keresztény világ, előbb-utóbb elpusztul. Bizonynal Isten is veszni

hagyja, ha nem tisztul meg. Megsemmisíti önmagát a keresztény világ! Igen, ha ő, I. Mátyás magyar király nem tisztítja meg a keresztény világot, azaz ha nem vet gátat a kereszténység „humanizálásának”, Isten ellen fordulásának: istentelenülésének, akkor a keresztény világ elpusztítja önmagát!

Ami pedig a Vitéz János szellemével küldött Égi üzenetet illeti... Ha az Ég most valóban ilyképpen üzent, Vitéz Jánost visszaküldve a magasabb rendű világból, akkor legyen meg az Isten akarata...

Igen, ha valóban nem álom volt, hanem valódi Égi üzenet, akkor olyan következtetéseket is le kell vonnia, amelyek a legsürgősebb feladatokkal járnak. Ilyeneket: ha ő nem a keresztény világnak a kiközösített idióta helyreállító uralkodója lesz, hanem az Úr Jézus szenvedéseit éli át, országát pedig, az utolsó valódi királyságot Isten keresztire szánja, akkor nem egyesül a keresztény világ a török ellen, hanem martaléka lesz a széthúzásnak, hitetlenségnek, keresztény farizeusságnak... És más súlyosabbnál súlyosabb következményei lesznek... De a kedvezőtlen változásokra meg kell adnia a méltó választ. Lázasan igyekezettel lát hát munkához...

A legdöbbenetesebb az, hogy mire készíti Mátyás ekkor az országgyűlést, milyen törvények megalkotására! Mintha törvényekkel akarta volna gúzsba kötni a jövőben azon méltatlan királyait, akik árthatnának az országnak!

Fogalmazhatunk súlyosabb szavakkal? Azoknak a törvényeknek a megalkotására készíti Mátyás az országgyűlést, amelyek segítségével a magyar nemzet túlélheti a keresztre feszítést.

Ismerkedjünk azokkal a különleges törvényekkel.

Olvassunk bele Mátyás 1486. évi dekrétumába. Ennek egyik törvénycikkében, a hatvanadikban a vármegyei ispánok, illetve alispánok kinevezéséről és beiktatásáról van szó, azazhogy sokkal többről:

„Továbbá rendeltük, hogy a királyi felségnek az ő főpapjai és bárói tanácsával és akaratával mindenik megyében valamely bárót vagy más jeles és jómódú birtokos embert, aki tudniillik megfelelőnek és alkalmasnak látszik, kell megyei ispánná kineveznie.

1.§. És ilyen alispánul vagy alispánokul az illető megyéből és nem másunnan köteles valamely jeles férfiút kiválasztani.

2.§. Akik mindnyájan az írott eskümintára esküt tartoznak tenni; az ispán a királyi felség előtt, az alispánok pedig magának a vármegyének színe előtt.”

Ennyi a szövege, jelentése pedig a következő: törvényerőre emelkedett, hogy a főispán többé nem választhat ki bárkit alispánnak, hanem csak az illető vármegyéből valamely jeles férfiút, de – s ennek lesz beláthatatlan következménye – az nem a király előtt tesz esküt, mint a főispán, hanem a vármegye közgyűlése előtt.

Elkezdődik az a folyamat, melynek során kiteljesedik a vármegyei önkormányzat.

Ugyanezen dekrétum más törvénycikkei a vármegye jogkörének a kibővülését eredményezik.

Az 1. törvénycikk eltörli a nádori vagy köztörvényszéket, s hatáskörét a vármegyére ruházza. Ennek a gyakorlatban akkor lehet jelentősége, ha a főurak bírósági kiváltságaikat elvesztik, s törvény terjeszti ki föléjük a megye joghatóságát. Ez valósult meg a 21. tc. megalkotásával.

A vármegye vezetősége ezzel jogot nyert arra, hogy bűnüldözés céljá-

ból behatoljon a főurak uradalmainak addig sérthetetlen területére, s ott intzkedjen.

A következő, a 22. tc. alapján a megye teljes szigorral járhatott el a birtokfoglalókkal szemben. Különös jelentősége van e törvénycikk azon paragrafusainak, amelyek elrendelik, hogy ellenállás esetén a vármegye vezetősége igénybe veheti az egész vármegye nemességének fegyveres erejét, s nagyon nehéz helyzetben kérheti a királyi hadsereg bevetését.

A vármegyei vezetőség hatáskörét növelte a 48. tc. is, mely kimondta, hogy az igazságszolgáltató vármegyével fegyvereseit mozgósítva szembe forduló főúr akár uradalmait veszítheti. Ugyanezen célt szolgálta az 53. tc., mely a vármegye ítéletével elégedetlenekeket hozta hátrányos helyzetbe.

A vármegyei hatóságok döntései hatékonyságát volt hivatott erősíteni a 64. tc., mely kötelezte mind a világi, mind az egyházi főurakat, mind az összes nemeseket, hogy hozzájáruljanak a megyei igazgatás költségeinek fedezéséhez.

Annak viszont, hogy hasonlóképpen mindannyiuknak részt kellett vállalniuk a „követek és választottak” költségei fedezéséből, az országgyűlés rendi intézménye megszilárdulásában volt nagy szerepe.

Különleges jelentősége volt annak is, hogy Mátyás lemondott a nádor kinevezésének jogáról, és a nádorválasztással az országgyűlést bízta meg.

A rendek által megválasztott nádor kezében ugyanakkor rendkívül nagy hatalom összpontosult. A nádori tisztség tárgyában hozott 1485. évi törvény 1. cikkelye szerint a nádort a királyválasztáskor az első szavazat illeti. A 2. cikkely szerint a nádor a trónörökösnek gyámja vagy gondnoka. A 3. szerint király hiányában vagy

a király kiskorúsága esetén országgyűléseket hirdethet. A 4. szerint ő az ország haderejének főkapitánya. Az 5. szerint ő jogosult az ellenségeskedések lecsillapítására, a történekeért felelősek megbüntetésére. A 6. szerint, ha a király és az országlakosok között viszály támad, neki kell békítenie. A 7. szerint, ha a király mással van elfoglalva, neki kell a követeket meghallgatnia. A 8. cikkely szerint a nádor köteles a meghallgatott panaszokat a király elébe terjeszteni. A 9. szerint ő az ország legfőbb bírója. A 10. szerint a király távollétében annak helytartója.

A köznemesség vármegyei szerepeltetésénél nem kisebb a jelentősége annak a szerepnek, amelyet Mátyás az országgyűlésen juttatott a köznemességnek. Íme, hogyan ismeri el Mátyás az 1486. évi dekrétum bevezetésében a törvényhozó hatalomnak a király és a rendek között való megosztását:

„12.§ ...és az összes főpapoknak, báróknak, előkelőknek és más nemeseknek itt Budán közönséges országgyűlés tartását rendeltük el.

13.§. Ahol velük és a többi nemesekkel együtt, kiket minden vármegyéből megválasztottak és akik az egész ország képét viselik, mindeneke előtt az Istennek és az ő anyjának, Máriának, és a szent királyoknak, úgymint ez ország védurainak dicsőítésére, azután pedig a maguk és az egész ország becsületére, üdvére, jólétére, hasznára, előnyére és nyugalomára, mindannyinak egyenlő és egyetértő akaratával, tanácsával és hozzájárulásával az alább megírt szakaszokban és cikkelyekben állapotunk és egyeztünk meg, amelyeket törvények és írott jog gyanánt örök időkre erőben kell hagyni s tiszteletben tartani.”

A korabeli országgyűlés által a király kezdeményezésére elfogadott

törvények igazolják, hogy Mátyás számára milyen fontos volt, hogy visszafordíthatatlanná váljék az a folyamat, amelynek során a Szentkorona-eszme kötelező erejű közjogi tanná alakul át. (Gondoljunk itt elsősorban arra, hogy vajon meghatározhatta volna-e a Szent Korona a magyar politikai életet a vármegyei önkormányzat nélkül a Mátyás utáni nehéz évszázadokban? Bizony nem.) Mintha Mátyás számára semmi sem lett volna fontosabb, mint az, hogy méltatlan utódai, vagy bárki a jövődő méltatlan tisztviselői közül ne tudjanak visszaélni a hatalmukkal: ezért a Szent Koronát mint jogi személyt a hatalom teljessége illesse, tagjainak egyike sem – se a király, se a nemzet, és senki se a nemzet képviselőjében –, bizony egyikük se törhessen a Szent Korona egész hatalmára, azaz teljhatalomra.

De vegyük méltóképpen figyelembe azt is, hogy Mátyás számára mit jelentett „az Égből alászállt” Szent Korona, aki megerősíti a magyarságot annak hitében, hogy Isten sajátos értelmet szánt a magyar létnek. (Vonjuk le a következtetést abból is, hogy milyen nagy küzdelmet folytatott Mátyás a „fogságban szenvedő” Szent Korona kiszabadításáért.)

Igen, Mátyás király szerepe a törvényhozásban példátlan. Csak ámulhatunk az ő különös királyi magatartását megérteni igyekezvén! Mátyás mint király felfoghatatlan céltudatos-sággal küzdött a királyi hatalom gyön-

gítéséért (azaz a Szent Korona hatalmának erősítéséért), s ha más alapján nem tehetnénk, akkor ennek alapján feltételezhetnénk, hogy Isten akaratát teljesítvén készítette fel a magyar nemzetet a nehéz jövődre.

Mátyás utolsó szakrális királyként végrendelkezik így?

Szakrális királyként, aki nem győzhet? Akivel közli az Ég, hogy országa keresztre feszítették? Akivel közli az Ég, hogy a magyar történelem misztériumjáték? Miféle összefüggés lehet ily drámai helyzetben küldetéstudat és közjog között? *Megváltói áldozatvállalássá, megváltói kiválasztottságtudattá átváltozó küldetéstudat és közjogi változások között?*

Az is eszünkbe jut most, Hunyadi Mátyás királlyá választásának 560. évfordulóján, hogy tíz esztendeje, 2008-ban, az 550. évfordulón azt ünnepelték *hivatalos* történészeink, hogy Mátyás király sikerrel alkalmazkodott a nyugat-európai eszményekhez.

Miképpen állíthatták e képtelenséget?! Mátyás király alkalmazkodott volna azokhoz a nyugat-európai eszményekhez, amelyek megteremtették a mai liberális ideológia győzelmének az előfeltételeit, az a Mátyás király, aki a szakrális királyság hagyományait szentnek és sérthetetlennek tekintette? Az a Mátyás király, aki helyre akarta állítani a „kizökcent időt”? Az a Mátyás király, aki ugyan Európai Uniót akart teremteni, de szakrális Európai Uniót?!

Toót-Holló Tamás

Szép Ilonka a Forrás Könyvében

Előtanulmányok egy Mátyás-regényhez

(1) A nemzetpolitikai államtitkárság egyik munkatársával élcelődtem úgy másfél éve, amikor hírért vettem: Szent László-emlékévet hirdetnek 2017-re. Hitetlenkedő mosollyal avattam őt be abba, hogy mit tesz Isten, én már jó egy éve írok egy Szent László-regényt, mire aztán kiderül, hogy a könyv várható megjelenésének éve pont az emlékévre esik. A kolléga erre bedobott egy kedves poént. Azt mondta: legközelebb szóljak, kiről írom az újabb királyregényemet, mert akkor úgy tervezik a következő emlékéveiket. Mondtam, hogy már most jelzem: a következő regényem Mátyásról szól majd. Jókat mosolyogtunk, aztán ennyiben maradtunk. Aztán olvasom, hogy 2018-ra az államtitkárság Mátyás-emlékévet hirdetett. Nem gondolom, hogy én fújom a passzátszelet, nem hinném, hogy kivételes befolyást gyakorolok bármire, de közben izgalmas látni, ahogy a világ körbeúzen ezekkel a látszólag a véletlen számlájára írandó jelekkel. Holott véletlenek nincsenek. Mert ezek szerint mégis királyregények után sóvárognak az égiek. Én pedig csak teszem a dolgom. Örömmel teljesítem be az Ég akaratát. Ha már van olyan feladat, amit tényleg nekem rendelt az Ég.

(2) A szöveg még csak meg sem született, inkább csak úgy vagyok vele, hogy sokadjára is csak szándéknyilatkozatot tehetek róla a születését megjósolva, miközben már azért tisztán látom magam előtt a benne majdan munkáló főbb rendezőelveket. Meg a benne majdan megerősítésre váró hittételeket. Mert hiszem azt, hogy *Csurran a csepp* címmel ez lesz a *Forrás Könyve* összefoglaló címmel világra jövő királyregény-trilógiám befejező darabja, s ezt annyira hiszem, hogy erről már több nyilatkozatban is örömmel szóltam. Hiszem azt, hogy ezzel a királyregénnyel sem járhatok el másként, mint ahogyan mindig is szoktam. Hogy amiként egy király emléke előtt tisztelgek, azonképpen a magam dolgai körül is egyet s mást elintézek. Magam körül pedig úgy keringek és forgok, hogy a királyi sorsok titkos beavatástörténeteit mindig a női energiák kereszttüzeiben hagyom megélni. Magammal is, ahogy megírom, s másokkal is, akiknek ezeket a titkokat a figyelmébe ajánlom. Amúgy Szent László nyomában járok ebben is, mint annyi minden másban. Ahogy körülötte a kun vitéztől megszabadított lány alakja volt az asszonyi titkok hívogatója, úgy Mátyás körül a Szép Ilonka iránt érzett, álruhában kibontakoztatott szerelem lesz minden galiba okozója.

Ez is egy mitikus szerelmi történet, aminek a titkai évszázadok óta velünk élnek. Öröm lesz titkot fejteni ebben is. Az egyik titok maga Ilonka lesz. Vörösmarty után szabadon. A másik titok Kampó táltos lesz. Ez pedig Ipolyi Arnold után szabadon. Ketten együtt tudtommal soha egyetlen Mátyás-mondában vagy mesében sem szerepelnek, de nálam persze együvé tartoznak majd. Hiszen

bár Mátyáshoz képest az egyik léte is rejtve rejtező titok, s hozzá még a másik léte is rejtve rejtező titok. Hadd forduljanak hát meg ők is egymás rejtekében.

(3) Szándékomban áll még Mátyást garabonciásként is megmutatni, s híres álsruháinak köpenyei közül egyiket-másikat a garabonciások köpenyeire cserélni. Híven ahhoz a varázsmeséhez, aminek egyes verzióit Komjáthy István és Ipolyi Arnold is feljegyezte, s amelyekben Mátyás a híres garabonciáskellékek közül éppen a garabonciások könyvét is tárva-nyitva lebegtetni. Nincs vége a sornak – mostani eszemmel úgy gondolom, hogy ott lesz a könyv ezoterikus motívumkincsében a szebeni Nicolaus Melchiornak tulajdonított alkímiai mise motívumkincse is, tudatában annak, amit a mise magyar kiadásában Gerhard Hermre hivatkozva írnak, elfogadva, hogy a korszak műveltebb uralkodói közül nem kevesen a politikát is csak úgy művelték, mint valamiféle alkímiához hasonló titkos tudományt. Szimbólumokban gondolkodtak, s a világ tökéletesítését az alkímiai művelet analógiájára képzelték el, a hadsereget használva eszközül ezekhez a grandiózus változtatásokhoz.

A mai eszemmel továbbá úgy tudom, hogy a Mátyás által különös becsben tartott pálosok világa is megjelenik majd a regény motívumszóttesében, jeléül annak, hogy címerállatuk, a holló szárnyának suhogása nélkül nehéz lenne metafizikai regényt jegyezni, ha a velük örökre eljegyzett nevemet továbbra sem restellem. Nem véletlen, hogy eddig viszont szót sem ejtettem a Mátyás-mesék ismert toposzáról, az igazságosságról. Lesznek mesei motívumok a szövegben, hogyan is ne lennének, a magyar népmesék Mátyás körül forgó naivan bizakodó, az uralkodók lehetséges jósága mellett töretlenül hitet tevő fordulataira nagyban támaszkodom majd, hiszen amit a réges-régi meséink mondanak, abban a rejtelmesen csűrűcsavaros mondandóban mindig magunkra ismerhetünk mi is. De számomra nem Mátyás a mesékben igazságosnak vélt döntéseinek sorozata lesz az érdekes, hanem az álsruhákat magára öltése. A róla szóló történetek mélyén munkáló rejtőzködés mélyebb értelmének keresése. Az álsruhákat öltő Mátyás számomra maga lesz a sötétbe húzódva a Föld mély útját megjáró garabonciás, akit ugyanaz a szándék mozgat, amikor álsruhába bújjik, mint amikor a Vértes erdeiben fehér lovakkal társalkodó Kampó táltossal ismeretlen céloktól vezetett szövetkezik.

(4) S ha a királyregény-trilógiám darabjait összekötő mélyebb rokonságot is megvallhatom, akkor azon sincsen mit elhallgatnom, hogy a domináns férfisorsok beavatási motívumai között a szakrális pornográfiámból adódó tomboló érzékiséggel is megint csak lesz dolgom. Jókedvvel, bő vérrel. Soha nem szűnő lelkesedéssel és széptevéssel. A széptevésből mindig kibomló mohó és vérforraló szerelmeskedéssel. Álsruhát ölteni ugyanis része lesz, lehet annak, amivel a fétisek megtalálásában kiteljesedő elragadtatás borzolhatja a kedélyeket, amiként felkorbácsolja az érzékeket. S ha Mátyás álsruhát ölt, ezzel nálam Szép Ilonka sem maradhat adósa, miközben még Kampó táltos sem lehet semmi jónak az elrontója.

(5) Hát így. Mondhatnám, hogy magam sem tudom még, miképpen. De bízva ennek a nem tudásnak a már most is jól felvázolható képletében. Hogy aminek el kell jönnie, rám talál majd ezekben a képekben. S aminek Mátyással kell bennem átlényegülnie, az nem veszíti erejét a sok álsruhás mendegelésben. Az úttalan utakon is csak a héttrendbéli út igézetében.

Csörsz István

Mátyás felfedezi Amerikát

Komédia két részben

Csőrsz István darabja a létező szocializmus úrhatnám elvtársainak dologtalan hétköznapijaiba vezet el minket – s ezzel történelmi időutazásra hív, de példázatosságában mindig is riasztó, rendszerektől függetlenül dermesztő jelenetekkel is szolgál. A komédia fekete humora Mátyás király alakját csak ötletszerűen hozza be a képzetársítások körébe, s ehhez egy sokszoros ökörködéssel többször, többféleképpen kifigurázott lovagi jelmez jelenléte ad alapot. Ahogy a jelmez is jobbára csak a nyers bohózatok stílusában kerül ilyen-olyan – köztük Mátyás alakját is megidéző – helyzetekbe, a Mátyás király körül tobzódó asszociációk is egyre inkább egy részeg elvtársi tivornya stílusához húek. A maguk alantasságában és műveletlenségében természetesen – híven mutatva ezzel a szerző ítéletét ezekről a félművelt bugrisokról, akik a történelmi tényekkel a saját zavaros sleppjük előtt szabadon vagdalkoznak, de a váratlanul felbukkanó feleségeik előtt azonnal szolgamód meghunyászkodnak.

Szereplők:

Lukács, trösztigazgató
Lukács felesége
László, a gondnok
Mária, a felesége
Fenyő Péter, elnökhelyettes
Fűvész Simon, vendég
Anika, takarítónő
Jani, a vőlegénye
Két tűzoltó
Két sörös

Részlet: a színmű befejező része

(A sörös visszaszjön.)

LUKÁCS Mit láttál?

II. SÖRÖS Hát nem sokat.

LUKÁCS Ugye megmondtam. Ezt jól csináltad. Tiéd a tartomány.

II. SÖRÖS Nem kaphatnám meg inkább azt a kis földet az erdő alatt? Száz négyszögöl az egész. Senkié az, gaz nő rajta.

LUKÁCS Vigyázz, még nincs vége! Megint mozognak.

II. SÖRÖS Oda csak a kóbor kutyák járnak cicerélni. Megmutatom.

LUKÁCS Akkor mutattad volna meg, amikor ott voltál. Most már késő. Felriasztottad őket, rám hoztad a bajt. Csata végén jelentkezel a káplárnál húsz botra. Szóljon, aki menni akar! Senki? Jól van. Magam megyek. Figyelsz, deák? Hallod, hogy mit mondtam?

SIMON Hallom.

LUKÁCS Jegyezd fel minden szavamat! Ne féltsetek!

SIMON De féltünk.

LUKÁCS Egymagam elbánok az egész bandával. Bemegyek a táborukba, figyeld meg. Eleszem előlük a vacsorát.

MÁRIA Úristen, ez még tud enni.

LUKÁCS Kilopom a seggük alól az aranyat! (Előrehajol, és a tűzoltókhoz lopózik. Azok elbújnak előle a székek mögé.) Beszívom őket a porszívóba! Hol vagytok, zsíros pofájúak? (Az egyik tűzoltó nyíltpus-

kája kiáll a szék mögül – Lukács leüti a jogarával. Ráül a fotel karfájára.) Itt szoktak dögleni, amikor embert zabálnak. Fúj, de büdös van! Hát undorító nép ez genetikailag. Úgy élnek, mint a disznók. Hová a francba menjek, hogy méltó ellenfelet találjak? Mondd meg, deák! Van valami ötleted?

SIMON Egy kecskenyájba, felség.

LUKÁCS Hahaha! Nem rossz. De nem ám! Na én most úgy átvágom ezeket, hogy behülyülnek! *(Beszól a szék mögé.)* Fogjatok el! *(A két tűzoltó lassan feláll.)* Nem értik!... Mit mondtam? Állnak, mint a marhák. *(Rájuk üvölt.)* Fogjatok el! Fenyőké, adj nekik valami kötelet vagy akármit, mert ezeknek maguktól még az se jut az eszükbe. Látjátok, az a sok nohabor, az a sok löre!... *(Péter odadobja nekik a függőnyzsínórt.)*

I. TŰZOLTÓ Tessék valahová helyet foglalni.

LUKÁCS Halljátok, azt mondja, hogy foglaljak helyet! Csak úgy! *(Leül a földre.)* Így jó, te langyos?

I. TŰZOLTÓ Ha a Lukács elvtársnak jó.

II. TŰZOLTÓ Nekünk miért ne?

LUKÁCS Na, kötözz már, te anakonda! *(A két tűzoltó egymásnak adja a zsinórt, végül mindketten megfogják ugyanazt a végét, és távolról kezdik körbecsavarni Lukácsot.)* Mint a tetvek, hát ötször elszaladhatnak közben! Fogtatok ti már foglyot, az istenit?

I. TŰZOLTÓ Csak amikor le tetszett lógni. Nem szoros?

LUKÁCS Ez neki szoros! Húzd meg, az apád istenit! Még jobban! Hát ez felháborító! Kösd már oda valamihez!

I. TŰZOLTÓ Nem tetszik felfázni? Szívesen feltesszük oda ni.

LUKÁCS *(megadja magát)* Tegyetek fel! Hát én ezek helyett leküldök ide két poroltót a Danuviából! *(Felteszik a kerevetre.)* *(Üvölt.)* De lejövök innen! Lejövök, ha akarok!... *(Le akar gurulni, a tűzoltók ijedten utánakapnak.)*

II. TŰZOLTÓ Jobb lesz, hogyha megerősítjük egy kicsit. *(Megkötik a kezét-lábát a kerevethez, aztán tanácstalanul megállnak.)*

LUKÁCS Hahaha! Most nincs vezéretek, ugye? Most megkaptátok! Addig becsüld meg, amid van, amid van! Utána már becsülheted! Csak úgy itt hagynak, hát kínozzatok, vallassatok, hát fogalmatok sincs róla, hogy én mit tudok! Gyűjtsátok meg alattam ezt a vacakot, egy ötlete sincs egyiknek se?! Te milyen rangban vagy a tűzoltóknál, te szerencsétlen?

I. TŰZOLTÓ Őrmester.

LUKÁCS Le vagy fokozva. Meg az a másik is! Menjetez trágyát hordani!

I. TŰZOLTÓ De kérem, mi mindent megcsináltunk rendesen.

LUKÁCS Rendesen, hahaha! Bekötötted a szememet, te marha?! Ijesztgettél, hogy megsütsz, vagy valami?

I. TŰZOLTÓ Hát ha csak ez hiányzik... *(Beköti Lukács szemét egy kendővel, és a fülébe kiált.)* Hu!...

II. TŰZOLTÓ *(A másik füléhez hajol.)* Hü!...

(Lukács ordít. Az egyik sörös odamegy és felborítja a kerevetet. A másik eloldozza Jani lándzsáját.)

LUKÁCS Na végre, ez ki volt? Kap egy mázsa kukoricát. *(A sörös még egyet fordít a kereveten. Péter arrafelé somfordál, és jól oldalba rúgja Lukácsot.)* Az anyád, ez ki volt?

II. TÚZOLTÓ Nem tudjuk, mi errébb álltunk.

I. TÚZOLTÓ Itt vagyunk. Mi voltunk a kiabálók.

(Jani ráül Lukács mellére a páncélban.)

LUKÁCS Hé te, szállj le! Ez melyik itt? *(Anika ráönt egy kupa sört a fejére. Mária rákaparja a maradék mákos tésztát a fazékból. Simon ráhúz kettőt a korbácscsal, aztán leveti Lukács cipőjét, zokniját, és bekeni a talpát a kenőccsel. Lukács üvölt.)* Ezt megkeserülöd! Ez tudom, hogy te voltál, gazember!

(Addig vergődik, amíg kiszabadul. Mire letépi szeméről a kendőt, mindenki a régi helyén áll, vagy az asztalnál ül. Jani visszadugja a lándzsát a szék hátába, az egyik sörös visszaköti rá a kendőt.)

Lukács lemossa a talpát a hordó csapja alatt, iszik egyet, megtörli talpát a szőnyegen, visszateszi a koronát a fejére, és csüggedten leül Anika mellé.)

LUKÁCS Megérdemelnétek, hogy elveszítsetek. Tudom, hogy te voltál, deák. Mindent láttam. Add vissza a pénzt annak az asszonynak, de gyorsan!

PÉTER De miért neki?

LUKÁCS Te meg a többit, de sebesen! *(Visszaadják.)* Na jól van. Persze mit érne az arany, ha a tűzben füstté válna? Mire való volna a kormányos, ha csak jó időben tudna kormányozni? *(Majdnem suttogva.)* Sorakozó! *(Üvöltve.)* Sorakozó! *(Halkan.)* Egy kicsit majd ráncba szedjük itt a fegyelmet. Deák!

SIMON Alig vártam ezt a napot.

LUKÁCS Csak nem tudod még, hogy mi lesz a vége! Állj csak oda! Nem, inkább oda. Egyem azt a gyönyörű

pofádat! Tudsz-e még valami játékot, kutyuskám?

SIMON Bevégeztetted.

LUKÁCS Ezt neked! *(Mutatja.)* Szóval nem tudsz. Hát akkor én most felvágatlak. Mint a kolbászt!

SIMON Így képzeltem.

LUKÁCS Igen, akkor valami mást kitalálok neked. De ne hazudj, mert kiszúratom a szemedet, érted?

SIMON Marad még kettő.

LUKÁCS Marad, akkor valami kulturáltabb kéne, ugye? Mit szólnál egy kis rémálomhoz? Ez az utolsó kívánságod, ugye, drágám?

SIMON Jöhet.

LUKÁCS Na, várj csak!

ANIKA Nem lehetne elereszteni most már őt? A Janit?

LUKÁCS Ott fog megrohadni a patkányok között. Még enni se kap. A saját lábáról fogja lerágni a húst!

ANIKA Ő inkább tésztás. Meg leve-ses.

LUKÁCS A saját lábáról fogja lerágni azt a tésztát!

PÉTER És velem mi lesz, Lukács elvtárs?

LUKÁCS Nem jeleskedtél a harcban.

PÉTER Hisz én voltam a nyilazó!

LUKÁCS A hátsó lándzsás. Majd seggbe szúrtál.

PÉTER Én a hátvédet védtem.

(Lukács leveszi a palástját, és Péter fejére borítja.)

LUKÁCS Látod-e a jövőt, fiam?

PÉTER Nem látom.

(Lukács leveszi a köpenyt a fejeről.)

LUKÁCS Hát most látod-e?

PÉTER Most se látom.

LUKÁCS Akarsz-e visszabújni mégis alá?

PÉTER Nem, felség.

LUKÁCS Örülj, ha nap süt a seggedre!

PÉTER De megígérte, Lukács elvtárs!
 LUKÁCS Kapsz egy sült kacikát. Menj tégláért! Építkezünk. *(Odamegy Simonhoz.)* Be akarsz-e kapcsolódni a termelésbe, te szar értelmiségi? Megengedem, hogy őrizetlenül sétálj Montezuma városában.
 SIMON Három nap múlva kedvező választ adok felségednek.
 LUKÁCS Most adsz, vagy megsodortatom a nyelvedet!
 SIMON Amíg harminc fogam van, senkitől se félek.
 LUKÁCS Nem-e? Lefejeztetlek vagy felakasztatlak, ahogy akarsz.
 SIMON Hát már csak akasztass fel!
 LUKÁCS És hol akasztassalak fel?
 SIMON A határon.
 LUKÁCS Jó, melyik határon?
 SIMON Sopronnál. Arccal Magyarországra felé.
 LUKÁCS A szöveget azt tudja. Ez az egy megvan benne. Kár a fejedért, deák. Egy kicsit kinyújtjuk majd a kocsányát.
 SIMON Úgyis rövid. Sose látok át a kerítés fölött.
 LUKÁCS Kaphattál volna állást is.
 SIMON Milyent?
 LUKÁCS Ide alám. De csendben ám. Min röhögsz?
 SIMON Azon, hogy a lovak csak az első kerekeket húzzák, és az utolsók meg utánuk gurulnak.
 LUKÁCS Hát ez mindig így volt.
 SIMON De te vagy a hátsó.
 LUKÁCS Ezt meri mondani nekem. A hatalmam tetőpontján. Te, tudsz valamit?

SIMON Mohácsi vész.
 LUKÁCS Azt a vihart nem én hozom, hanem a tatár infláció.
 SIMON De te is ott leszel. A Csele-patakban.
 LUKÁCS Ez tud valamit. Akarod a fele trösztömet?
 SIMON Melyik felét?
 LUKÁCS Az iparit.
 SIMON Egye fene!
 LUKÁCS Na, akkor már csak dolgozni kell. *(A tűzoltóknak.)* Ássátok ki azt a várarkot! De jó mély legyen! *(Simonnak.)* A Fordék termelnek?
 SIMON Megteszi.
 LUKÁCS Búza van?
 SIMON Két kalász.
 LUKÁCS A vas és acél országa lettünk! *(Kint kettőt dudálnak, Mária kinéz.)*
 MÁRIA Szent isten! Itt van a nagyságos asszony. Egy tele busz úttörővel!
 LUKÁCS Miféle hülye tréfa ez?
(Úttörők hangja kívülről, sípszó. Nyílik az ajtó, belép Lukácsné úttörővezető-ruhában, nyakkendővel és egy bőrönddel. Péter kikapja a kezéből a bőröndöt.)
 LUKÁCSNÉ *(körülnéz)* Mulatunk?
(Lukács, mint az örült, vetközni kezd, a zsinórt bogozza a derekáról. Visszagyömszöli a ruhákat a dobozba. A női korona Lukácsné lába elé gurul: felveszi, forgatja. Odamegy a tükörhöz és felpróbálja. Visszafordul Lukács felé és mosolyog.)

Miért? Mert több mint 30 év után került elő az író hagyatékából nagyon sok kézirat között Mátyás királyról szinte csak címében szóló színpadi mű... Műhelyünk esztendőik óta eddig is igyekezett napvilágra segíteni Csörsz-kéziratokat. E mostani se füle-se farka közlés: játékos főhajtás.

Miskolczi Ambrus

A magyar–román közös történelem áldozatai, avagy a szabadság ára

Historiográfiai mozzanatok*

Talán soha nem volt ilyen kedvező légkör és időszak a magyar–román viszony elemzésére, mint most, mármint napjainkban. Hiszen szemünk előtt zajlik a historiográfiai pluralizmus forradalma, térségünkben a történész soha nem volt ilyen szabad. Kérdés, mit csinálunk ezzel a szabadsággal? Még hozzá olyan világban, amelyben nincsenek mérvadó tekintélyek, hanem mindenki a maga történésze – mint az internet példázza. Ez felelősségre int, és arra, hogy szabadságunkat jobban megbecsüljük, annál is inkább, mert ezért a szabadságért elődeink nagy árat fizettek. Amikor hazudtak, akkor lelki árat, amikor nem, akkor fizikait. Térségünkben a történész ugyanis állandó szendvicshelyzetben dolgozik, így aztán világlátását átszövi az önimádat és az öngyűlölet, a „másikkal” szemben pedig a kettő keveréke, a *Hassliebe*. Minden konkrét példa egyszerezre fájdalmas és a maga módján – egy bizonyos pontig – szórakoztató.

Itt Aradon Jancsó Benedek megkerülhetetlen, hiszen az 1880-as években az itteni főreáliskolában magyar irodalmat tanított. Az 1890-es években ő írta az első átfogó román történetet magyarul. Ez az akkori román uralkodó történeti narratíva, Papiu, Bariț, Xenopol történetének ellentörténete. Ebben a román értelmiség veszélyes ellenség, ugyanakkor Jancsó a román világot nem gyűlölte. Sőt, 1892-ben Bukarestben elfogta az irigység: „És pedig van egy dolog, mi fájdalom, nálunk nincs. Itt minden román, még az isten is, nem úgy, mint nálunk, hol bizony csak amolyan osztrák magyarocskák vagyunk. Istenem, mikor lesz Budapest olyan magyar város, mint Bukarest oláh, pedig mondhatom, hogy itt több az idegen elem, mint Budapesten.” Caragiale viszont 1909-ben Pesten az ellenkezőjét tapasztalta annak a helyzetnek, ami miatt Jancsó kesergett; a román író mindenütt magyar zászlót látott, és megismert egy magyart, aki csak magyar nyelvről, magyar irodalomról, magyar művészetről, magyar tudományról akart tudni. Majd miután elvált „a jó magyar emberemtől”, így gondolkodott el: „Nem! az ő patriotizmusa mételey, nem erény. Még jó, hogy Isten megóvott minket, románokat az ilyen mételeytől.” Jellegzetes Caragialéra valló ironikus megjegyzés, nem véletlen, hogy már régóta haza- és nemzetárulónak kiáltották ki. Sőt, még azzal próbálták lejáratni, hogy egyik színdarabját egy magyar írótól emelte el. Egyébként éppen Jancsó Benedek volt az, aki

* A munka az ELTE BTK Román Filológiai Tanszék műhelyében készült az 111871 sz. OTKA pályázat keretében.

tanúsította, hogy Caragiale nem plagizálhatott, mert olyan magyar író nem is létezik, akit rágalmozói megneveztek. Az is különös iróniája a sorsnak, hogy Jancsó – aki korábban a magát sovínisztának valló miniszterelnök, Bánffy Dezső bizalmasa volt – 1914 februárjában magánlevélben őszintén szorgalmazta a magyar kormányzati politika radikális megváltoztatását. Úgy vélte, hogy az erdélyi kérdést „nem lehet helyesen kezelni, ha nem állunk teljesen arra a liberális és demokrata progresszív álláspontra, amely sarkalatos posztulátuma annak, hogy Európa közepén a művelt Nyugat határain belül lakunk és a XX. században élünk”. Az uralkodó arisztokratikus liberalizmust a magyarságra károsnak tartotta, nem tetszett neki, hogy Tisza István a román elittel tárgyalt, ezt is elmarasztalta: „a román nemzetiségi vezetők sem csináltak igazi demokrata politikát, hanem a magyar példát követve, összes gazdasági és társadalompolitikai eszközüket arra használták, hogy ez erdélyrészi birtokos nemességnek mindenben megfelelő román birtokos középosztályt teremtsenek önmagukból”. 1918-ban a bukaresti osztrák–magyar katonai parancsnokság előadójaként nyomozott a levéltárakban, és eredményeit könyvbe foglalta. Az 1920-as évek vége felé pedig bizalmasan így nyilatkozott Mester Miklósnak: „...»öcsém, nincs ostobább ember a világon, mint az átlagpolitikus«. Azután őszintén kifejtette, hogy a magyarországi buta dzsentri, dzsentriskedő és arisztokrata magyar politikai vezetők az ő és mindenki más történelmi tudományát gúzsba kötik. A történetírók nem mondhatják meg szívük szerint az igazságot, mert máskülönben érvényesülni nem tudnának. Szerinte ez minden országban így van, ahol nincs demokrácia, és ahol klikkuralom van.” Hogy konkrétan mire is gondolt, sajnos Mester nem adta tovább, viszont írt egy könyvet az 1860-as évek erdélyi román nemzeti törekvéseiről. E könyvet Maniunak is megküldte, aki udvarias és emelkedett hangütésű levélben köszönte meg.

Tudjuk, a történészek és a politikusok szeretnek egymás dolgaiba bele-szólni, és jó okuk van rá, mert a történész frusztrált politikus, a politikus pedig frusztrált történész. De szerencsére időnként eljönnek az őszinteség pillanatai. Kérdés: vajon kitaláljuk-e, hogy 1932-ben melyik román államférfi nyilatkozta a következőket, amikor az iskolai nevelés meghatározó szerepéről faggatta a magyar riporter:

„Én egyszerű politikus vagyok, és fogalmam sincs róla, hogy mit állapít meg erről a modern pszichológia. De annyit tudok, hogy az ifjúság megmérgezett öntudattal lép ki az életbe. És hogy a modern pszichológiánál maradjunk: az európai neveléstudomány ötven év óta jobb ügyszó méltó buzgalommal dolgozik azon, hogy a gyermekek tudatalattijába beleverje az úgynevezett »nemzeti szellemet«, amely végső soron a *legalacsonyabbrendű ösztönök politikailag szankcionált kifejezése lesz*. A legtragikusabb az egészben az, hogy *egyik nacionalizmus szüli a másikat* [...]. A legszomorúbb az egészben az, hogy a hazafiság jelszavával az egyes országok vezető rétegei csak azért tudnak sikerrel operálni, mert ez a jelszó száz év alatt valóban belekerült a tömegek ösztönéletébe. Így van ez nálunk, Magyarországon és egész Európában. A francia forradalom frazeológiájával voltaképpen a bennünk élő középkort fejezzük ki. Bennünk él a középkor, Árpád és a hét vezér, Hadrianus és a dákorománok, bennünk él a kis és nagy hősök tömege, az egész múlt, amelytől nem tudunk elszakadni, márpedig ettől a múlttól meg kell szabadul-

nunk, ha nem is a jövőt, de csak a jelent akarjuk felépíteni.” Igazában mint politikus, ő sem tudott, bár voltak jobb pillanatai. Így például, egyszer Tamási Áron felkereste, és elpanaszolta, hogy a román csendőr kifigurázása miatt nem engedik az egyik könyvét forgalmazni, ekkor ő kézbe vette a könyvet, másnap pedig megszüntette a tilalmat. Ugyanakkor kényszerek világában élt, és a kérdésre, hogy mit is gondol a magyar–román perszonalunióról, kereken megmondta, hogy „az ilyen utópiánál ma sokkal fontosabbak és aktuálisabbak a gazdasági kérdések és feladatok”. Jellemző, hogy Szabó Dezső volt az egyik kedvenc írója. Aztán nagyszebeni kényszerlakhelyén Bánffy Miklós trilógiáját olvasta nagy élvezettel, és megírta a maga emlékiratait, amelynek a mocskában akad gyöngyszem is, pontosabban kora mocskos világában felvillan az is, ami emberinek nevezhető.

Nos, már ki is lehet találni: az „egyszerű politikus” nem más, mint Alexandru Vaida Voevod. Jellemző az is, hogy az emlékező Vaida Voevod – aki a magyar irodalmat a német irodalom talmi utáztatának tartotta – a világtörténelem folyásán elmélkedve 46 kivételes egyéniségből – Nagy Sándor, Dzsingisz kán, Kálvin, Rousseau, Hitler, Chamberlain stb. mellett – négy magyart nevezett meg, ezek: Kossuth és Tisza, Petőfi és Ady (és csak egy románt, Eminescut).

Vaida Voevod nem volt átlagpolitikus, orvosi egyetemet végzett, de úgy viselkedett, mert igazodott a közeghez, belügyminiszterként támogatta Codreanut, magát a Vaszárdá keresztapjának tartotta. Amíg kora történészei misztifikáltak, szóvirágaik mögé rejtették azt, amit tárgyukról gondoltak, zavaros konstrukciókkal próbálták meghamisítani a magyar múltat is, ő a történészeket meghazudtoló realizmussal fejtette ki a királynak, hogy miként és miért alakult úgy a magyar–román viszony, ahogy alakult, közben kiagyalta a numerus valachicust, a romániai magyar létfeltételek korlátozásához is megtalálta az érveket, ehhez nehezen értelmezhető matematikai képletszerűségeket vázolt fel ugyancsak a királynak. Aztán, amikor eljött az ideje, majdnem lelkesen köszöntötte a *pax sovieticát*, mert végül is kevesebb meglepetést ígért, mint a korábbi kockázatos semlegesség. Az okos történész-politikus végül is megúsza a „felszabadulást” börtön nélkül. Egykori harcostársa, Iuliu Maniu nem igazodott a közeghez, a múltat is kicsit meghamisította, amikor annak példájával akart buzdítani (például azt hirdette, hogy az erdélyi jobbágyfelszabadítás a balázsfalvi gyűlés műve), aztán a börtönben felfalták a férgek, a Tisza mellett földelték el, és földi maradványait az árvíz elmosta, horribile dictu: hazahozta. Ami a haza szót illeti, a bukaresti szerb nagykövet egyik 1938-as jelentése indokolja: „Maniu ragaszkodik a parlamenthez régi hazája hagyományának megfelelően, ahol a parlamentet Magyarország dicsőségének tartották, mivel ez volt Európa legrégebbi ilyen intézménye (mert ezer éve alapították).” Ez túlzás!

A tanulság: a történészeknek és a politikusoknak sok okuk van arra, hogy ne bízzanak egymásban, és ne is ártsák magukat egymás dolgába. Ez persze elkerülhetetlen, de minél magasabbra kerül valaki e két szférában, annál több veszély leselkedik rá. Nem véletlen, hogy első demokratikus kormányunk elnöke, Antall József gyakran idézte apja – egykori államtitkár – életbölcességét: „ha az Alpoktól keletre az embert nem akasztják fel, a többi már részletkérdés”. Közös történelmünk azt példázza, hogy lehet az akasztásnál rosszabb végkifejlet is: a gyilkosság és a börtön.

Börtön és börtön között van különbség. A börtönológia első román klasszikusa Ioan Slavici. Ő Romániában és a Monarchiában egyaránt otthonosan mozgott. Az 1880-as években aztán kemény magyarellenes sajtókampányt indított, célja és eszménye a Monarchia egészének föderalizálása volt, ugyanakkor a szláv és német hegemonia ellenében magyar–román megbékélést is akart. Pozícióját az összromán kulturális egység, az irodalmi nyelv egységesítésével erősítette, és egyben politikai hátországot keresett a román királyságban. Ezt célozta lapja, a *Tribuna jelszava* is: „Bukarestben kél a nap!” És hogy mennyire szó sem volt irredentáról, nagy regénye, a *Mara* című allegorikus jellege érzékelteti, amelyet két évvel a Millennium előtt kezdett közzétenni. Ebben a regényben a német–román vegyes házasság minden civakodás ellenére jól sikerül, míg a szép magyar asszony és a német férfi kalandjából csak félbolond zabigyerek született, aki megölte saját apját. Az üzenet: a románoknak kell kiegyezniük a Monarchia német elemével, a magyarok pedig térjenek észhez, fogják fel saját érdekeiket, tartsák tiszteletben a románok jogait. Az 1870-es évekbeli kiadatlan leveleiben a magyarokat olyan degeneráltaknak minősítette, mint a törököket. Deák Ferencről jó véleménye volt, a kiegyezést azonban kapitulációnak tartotta, félt attól, hogy a magyarok germanizálódnak. Ugyanakkor Slavici, bár ifjúkorában némi kossuthista rokonszenveket is táplált, elkötelezett habzburgiánus lett egy életre, úgy érezte, a románoknak sehol sem megy olyan jól, mint Magyarországon, ugyanis szorgalmuknak köszönhetően gyarapodhatnak. Erdély Romániához csatolását abszurd eszmének tartotta. „Érdekünk az, hogy a magyarok komoly és egészséges népet alkossanak, ne legyenek romlottak, és olyanok, akiket helyzetük szélsőségekre visz.” Egyik 1890-es cikkében emlékeztetett is arra, hogy a félig-meddig román származású Mátyás király uralma alatt a Kárpát-medence népei „felhagytak az egymás közti ellenségeskedéssel, és egy néppé olvadtak össze” – soknemzetiségű néppé. Az 1910-es években Vasile Mangra aradi ortodox püspököt támogatta, aki Tisza István pártjának tagjaként nyert képviselőiséget is, és ezért a román nemzeti elit zöme árulónak tekintette. Slavici ekkor már Bukarestben élt. 1916-ban Németország lett számára az orosz hegemoniát és annexiót elhárítani képes világhatalom. Emellett cikkezett, és ezért 1919-ben börtönbe is vetették. Túlélte a börtönt, és amit abban a legborzalmasabbnak tartott, a végét, és nosztalgiával emlékezhetett, hogy hajdan a váci börtönben az igazgatóval együtt olvasták össze az okleveleket a kor nagy román forráskiadványának megfelelő kötetei számára. Slavici azt hitte, hogy lehet a történelemből tanulni. Nagy-Románia túlélése érdekében még elkövetett egy nagy bűnt: megírta szenvedéseit, és arra intett, hogy az új Románia ne tegye azt a nem románokkal, amit Magyarország a nem magyarokkal, inkább a különböző történelmi hagyományokkal rendelkező területek föderációját alakítsa ki, mintsem kemény centralizációval kísérletezzen. A világ viszont a centralizáció felé haladt.

A jobb- és baloldali totalitarizmus alighanem Romániában szedte a legtöbb történész áldozatát. A legnagyobb Nicolae Iorga. Máiig sem készült korszerű életrajza, korszerűtlen sem. Egyrészt azért, mert túl nagy, másrészt azért, mert a megítélése megosztja a történészek világát. Van, aki még hallgatta őt, és neki Iorga mítosz, ugyanakkor ismerek olyan ifjú titánt, aki szerint nem is tudott rendesen románul. Egyébként franciául olyan Franciaország-történetet írt, amelyet

Fernand Braudel is haszonnal forgatott, németül pedig olyan román történetet vetett papírra, hogy abban alig találni egy-két utólagos javítást. Viszont mintha maga is két pólus – az univerzalizmus és a partikularizmus – feszültségében alkotott volna. „Nincs szigorúan nemzeti történelem, és a románoké még kevésbé az, mint a többieké” – hangsúlyozta Iorga, aki egyben – Németh László találó kifejezésével – mítoszt adott nemzetének. Közismert az öniróniának is beillő mondása: „mit nekem a történeti igazság, ha nemzetemről van szó.” És emellett, íme, milyen mély igazságot mondott ki: „több költői tehetséget szerettem volna, hogy közelebb legyek a történeti igazsághoz.” Közben hol belefeledkezett az öncélú megismerés örömeibe, hol a történelmet politikai legitimációs törekvésként instrumentalizálta. Ez a kettősség nyomja rá bélyegét arra is, amit a magyarokról írt. Példa erre az a kis brosúra is, amit a két nép közötti nemzeti gyűlölködés ellen tett közzé. Ő, aki 1916-ban a háború misztikáját hirdette, keserűen panaszkolta fel, hogy a világháború előtt a nemzeti gyűlölködés csak a vezetőrétegeket jellemezte, de most, a harmincas években már a tömegeket is áthatja. A gyűlölködés áldozata is lett, amikor a vaskárdisták meggyilkolták. Az más kérdés, hogy amit ezek mondtak – nem a történést, hanem a politikust öltük meg –, szóvicc, de nem lehet rajta nevetni. Viszont amikor az akkori hivatalos Romániában hallgattak a gáztetről, Gáldi László magyarul és franciául szép nekrológot írt róla, amint ezt Gh. I. Brătianu ki is emelte.

Brătianuval új korszakba lépünk. Ő a magyar–román *Historikerkrieg* egyik főszereplője. És míg a magyar és román történészek egymással hadakoztak, seregeink a Szovjetunióban szövetségesként harcoltak német segédcsapatokként. Iorga, ha élt volna, alighanem emlékeztet Machiavelli azon intésére, hogy ha a kicsi a nagygal szövetkezik, rosszul jár. 1945 után valami meg is mozdult, a történész-harcosok elásták a csatabárdot. Amikor Brătianu Erdély történeti szerepéről és a rendiségről értekezett, olyan módon értékelte a feudálisnak nevezett alkotmányos formákat és a nemesi előjogokat, mint a modern alkotmányos formák és az emberi jogok csíráit. Ezek az írásai nem is jelenhettek meg akkor Romániában, az erdélyi kérdéstről szóló eszmefuttatása is csak később franciául, és aztán az 1990-es évek elején magyarul. Brătianu, a második legnagyobb román történész börtönben halt meg. A román kommunizmus nem ismert kegyelmet.

A magyar kommunisták kíméletesebbek voltak. Ennek oka az is, hogy a magyar irodalom, ha nem is baloldali, de erős, olykor domináns benne a baloldali szellemi tájékozódás, továbbá a magyar kommunista mozgalomban is kevesebb volt a lumpenelem, mint a románban, és a magyar kommunisták között több volt az alkotni akaró értelmiségi, ezért beérték azzal, hogy marginalizáltak és megaláztak történészeket, de sokakat használtak, és lassan visszaengedték őket a szakmába. Romániában a régi gárdából egyedül a legionárius P. P. P. Paulescu úszta meg börtön nélkül, mert szláv nyelvtudását nem nélkülözhatték. Magyarországon is, aki akkor oroszul tudott, a leggyilkosabb antikommunista vicceket is megengedhette magának. A romántudás már csak a túléléshez volt elég. I. Tóth Zoltánnak némileg meg kellett önmagát tagadnia, hogy dékán lehessen. 1946-ban kiadott könyvét a görögkatolikus egyház felállításának nemzeti jelentőségéről 1990 után románul is kiadták, közben 1956-ban az államrendőrség orvlövészeinek lett az áldozata. Makkai László egy besszará-

biai román szovjet katonának köszönhetette, hogy nem vitték el Szibériába, de 1949 után egy ideig a könyvtári katalóguscédulákat még szoros ábécérendbe sem tehetette, annyira nem bíztak benne. D. Prodan kortársai közül őt tartotta a legtehetségesebbnek. A *Magyar–román közös múlt* című 1948-as könyve arra példa, hogy sokban Brătianuval hasonlóképpen értékelte Erdély szerepét. Nem túlzás, a magyar és a román történetírás között valamiféle spontán konszenzus kezdett kialakulni, de ezt a kommunista kényszerkonszenzus elmosta, majd a gyűlölködés új formáit alakította ki. De előtte Makkai még elmondhatta, hogy milliomos lett, méghozzá könyve honorjából, de mire a boltba elszaladt, a milliókból csak fél kiló túróra futotta. A szegénység kevésbé korrumpál, az a kolléga, aki maga is a román történelem tanulmányozásával kezdte pályáját, és 1943-ban még a román kérdésekkel foglalkozó magyar történész két tűz közötti helyzete miatt panaszkodott, 1948-ban felháborodva vette tudomásul, hogy egyáltalán a magyaroknak közös lehet a múltja a románokéval, majd fejest ugrott a kommunista pártba, és időnként az alkoholba, ami aztán felőrölte testét és lelkét.

A *Magyar–román közös múlt* a határok légiesítésének programja jegyében készült. Érdekes tudománytörténeti utóélete lehetett volna. Nem lett, de két jelentős módszertani, vagy inkább szemléleti mozzanat ma is tanulságos. Az egyik a másikról alkotott kép fontossága. A szerző előljáróban Anonymusnak a románokról szóló lebecsülő véleményét idézte, de nem az egyetértés vagy a sunyi odamondás célzatával, hanem annak jelzésével, hogy a másikról kialakított negatív kép mennyire tudatmérgező. A román kulturális attasé a könyvbemutatón vette is a lapot, de nemsokára kirúgták, többek között azzal a váddal, hogy a román nép gyalázásában szerepet vállalt. A másik mozzanat: szakítás a jó nép – gonosz elitek képzetével. Ez súlyosabb bűnnek bizonyult. A jó nép – gonosz uralkodó osztályok séma a kommunista ideológia kedvenc vezérszólama lett – ezernyi változatban. Például az elemista gyerekek is hamar megtudhatták, hogy Traianus hódítói csak a dák népelnyomókat számolták fel, majd keletről jöttek a nomád felszabadítók. Ex oriente lux – írta M. Sadoveanu, aki korábban azt fejtegette, hogy a román néplélektől mennyire idegen a kommunizmus. És ha az ő *Mitrea Cocor* regényei a román irodalom örök szegyenfoltjaként maradnak is fenn, a jó nép – gonosz elit paradigmából remekmű is fakadt. Éspedig Bartók Béla *Cantata profanája* 1930-ban. Bartók számára ugyanis a román paraszt sokban hasonlított Rousseau természetes emberéhez, a román népzene archaikus jellege abban erősítette meg, hogy létezhetett valamikor egy ősi, minden ember számára közös zenei nyelv. Míg Cioran imádta a magyar cigányzenét, Bartók gyűlölte, mert a műveletlen dzsentri-világ kiszolgálójának tartotta. A *Cantata* szövegét két román kolindából állította össze, és élete végéig javítgatta román kolindagyűjtését. Az már a posztnáci időkre jellemző, hogy Adorno fasisztoidnak tartotta Bartók népzene-kultuszát, Lukács György, aki mégis Marx után a legtekintélyesebb marxista filozófus volt, megvédte, és bár az internacionalista proletár paraszt előképét látta a *Cantata* pásztorfiában, mégis ő jellemezte a legjobban a bartóki életmű jelentőségét, és tette azt akkortájt, amikor megvallotta magáról is, hogy félrecsúszott egzisztencia: „ígéret van ebben a zenében és nagy-nagy fiatalság, mintha előlről kezdődne minden, és mindent, ami elveszett, újra jóvá lehetne tenni...”

Az ilyen meglátások túlemelnek a történészperpatvarokon, sőt magán a történelmen, ha ezt úgy fogjuk fel, ahogyan Paul Valéry: „A történelem az emberi agy kémiaiájának legveszélyesebb terméke.” Ez a képzelt történelem. Sok van belőle. És van egy, amelynek termékei vagyunk. Ez a történelem az ember büntetése azért, mert elárulta az állatokat – mondogatta Cioran, korunk egyik jellegzetes gondolkodója. Büntetés, mert „az ember azért született, hogy úgy éljen, mint az állatok – és olyan kalandba vetette magát, amely nem természetes, idegen tőle”. A lényeg – tűnődött el Cioran – az Őszövetségben olvasható: „Eredendő bűn, Ördög, kiűzetés a Paradicsomból – ha ezeket tudományos nyelvre fordítjuk, elég ahhoz, hogy a történelmet a maga egészében megértjük. A részletekről a történészeket kell olvasni...” Csakhogy a részletekben is feltárul az egész. Ezen a szinten a történeti problémák úgy összefonódnak életünk problémáival, hogy mint a legnagyobb katolikus költőnk, Pilinszky János mondta egy pszichológusnak: „Az élet problémái nem megoldhatók, csak elviselhetők. Te úgy gondolkozol, hogy az életben problémák vannak és megoldásokra van szükség, én meg úgy, hogy az életben tragédiák vannak és irgalomra van szükség.” A történésznek tudnia kell, hogy a problémák jellemzésében nincs irgalom, és amíg van európai kultúra, földi bírāja a lelkiismerete. Privilegizált pillanat? E kérdésre a Történelem ad választ.

E számunk szerzői

Bogdan Adamczyk (1965) – minorita szerzetes, Rychwald (Lengyelország)

Bárdos Tamás (1949) – nyugdíjas, Budapest

Berecz Ágnes Gabriella (1958) – köztisztviselő, író, Budapest

Berki Ádám-József (1996) – egyetemi hallgató, Marosvásárhely (Románia)

Búzás Gergely (1965) – régész, múzeumigazgató, Budapest

Csörsz István (1942–2018)

Fenyvesi Félix Lajos (1946) – költő, újságíró, Budapest

Heltai Gáspár (1510?–1574?)

Käfer István (1935) – irodalomtörténész, bibliográfus, szlovakológus, Budapest

Kocsis István (1940) – író, drámaíró, Budapest

Kovács Gábor (1966) – tanár, Szeged

Kriza Ildikó (1939) – néprajzkutató, Budapest

Krizsai Mónika (1968) – könyvtáros, Balatonfenyves

Miskolczy Ambrus (1947) – egyetemi tanár, történész, Nagykovácsi

Móser Zoltán (1946) – irodalomtörténész, fotóművész, Bonyhád

Prokopp Mária (1939) – művészettörténész, egyetemi tanár, Budapest

Suhai Pál (1945) – költő, tanár, Budapest

Szentmártoni Szabó Géza (1950) – irodalomtörténész, Budapest

Szörényi László (1945) – irodalomtörténész, kritikus, Budapest

Toót-Holló Tamás (1966) – író, szerkesztő, Budapest

Varga Imre (1950) – költő, író, műfordító, jógaoktató, Dunakanyar

Zalán Tibor (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

metaforikus szintre helyezi át a történetet, azaz a történeteket. Ha az aranyszőrű bárányt tekinthetjük aranyhajú (szőke) lánynak, akkor a fekete hajú burkus királykisasszonyt is láthatjuk fekete szőrű bárányként. Így lehet, hogy Mátyás király sohasem hazudik, így, hogy akkor is igazat mond, amikor nem. Nem rossz, meg kell dicsérem a mese ismeretlen népi kitalálót, így kell egy király becsületét megvédeni az időben.

Nem rossz, dicsérem meg Zazóka ízlését a visegrádi vár alatti fogadó teraszán, amikor kardot választ magának. Igazi fakardot, igazi hüvellyel, s hozzá még egy királyi pajzsot is. Zizi is kap tőlem egy kisebb kardot kisebb pajzsral, gondolván, ő kisebb, neki nem kell még akkora fegyver, mint a bátyjának. *Mit fogsz csinálni ezzel a karddal?* – kérdezem az unokámat. – *Harcolni fogsz, hódítani, te leszel a fekete sereg vezére?* – próbálom sugallni a választ. *Nem* – válaszolja királyi nyugalommal a gyermek –, *igazságot fogok osztani vele. A jókat megvédem, a rosszakat megbüntetem.* És büszkén, a szavai igazságába vetett mély bizalommal néz fel rám. És én büszkén nézek le... azaz *fel*, rá... *a királyra!*

Zalán Tibor

Mátyás király címmel fotópályázatot írt ki műhelyünk. A kiértékelést a naputonline.hu-n tesszük közzé. Itt az egyik kiemelt pályaművet ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Bárdos Tamás
s ahol jön egy fekete holló

„Mátyásnak váltig kelle...”

„Mátyásnak zárt koronára volt szüksége ahhoz, hogy majdani hódításait követően, a német-római császári címet is elnyerhesse. A korona bizánci eredetű abroncsára utalva, immár Konstantinápoly eleste után, a kelet-római császárság örököséként is felléphetett volna. A korábban uralkodó királyok idejében az ilyenfajta egybeillesztést senki nem mérszelte volna megtenni. Mátyás volt az egyedüli uralkodó, aki öntörvényűségével, sőt királyi származás és udvari neveltetés híján, erre gond nélkül elszánhatta magát.” (Szentmártoni Szabó Géza)

„Mindszenti tulajdonképpen azt állítja, hogy a Mátyásban legpregnánssabb formáját nyert magyar lélek valamiképpen folytatódott egészen addig, amíg a mohácsi vész után a magyarság rabigába nem dőlt. Ezek szerint az Attila által elkezdett országépítés Mohács előtt, amely Mindszenti példázatgyűjteményének és a királytükör mintájára talán nemzettükörnek nevezhető művének a szemlélete szerint Mátyásban tetőzött” (Szörényi László)

„A Mátyás királyról szóló rendkívül gazdag népköltészet egyik ága a legyőzhetetlen király háborúskodásáról, csatáiról, hűséges katonáiról és a fekete seregről szól, kevésbé magyar, mint szerb, szlovén, bolgár nyelven. A történészek sok kérdőjelet tesznek a fekete sereg nevének eredetéhez, de a néphagyomány nem időzik filológiai kérdéseknél, szóhasználatára egyértelmű.” (Krizsa Ildikó)

„A zene ebben a korban elsősorban *matematika* volt, és csak másodsorban – ha egyáltalán – élvezet. Ezt tudván nagyon is megérthetjük – bár tiszta lelkiismerettel el nem fogadhatjuk – napjaink előadóinak azt a kényszermegoldását, hogy a mai hallgató esztétikai igényét sokkal jobban kielégítő, ámbár 100 évvel későbbi, a XV. századitól teljes mértékben eltérő gondolkodásmódú zenéket rokonítanak Mátyás korának kultúrájával.” (Kovács Gábor)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

